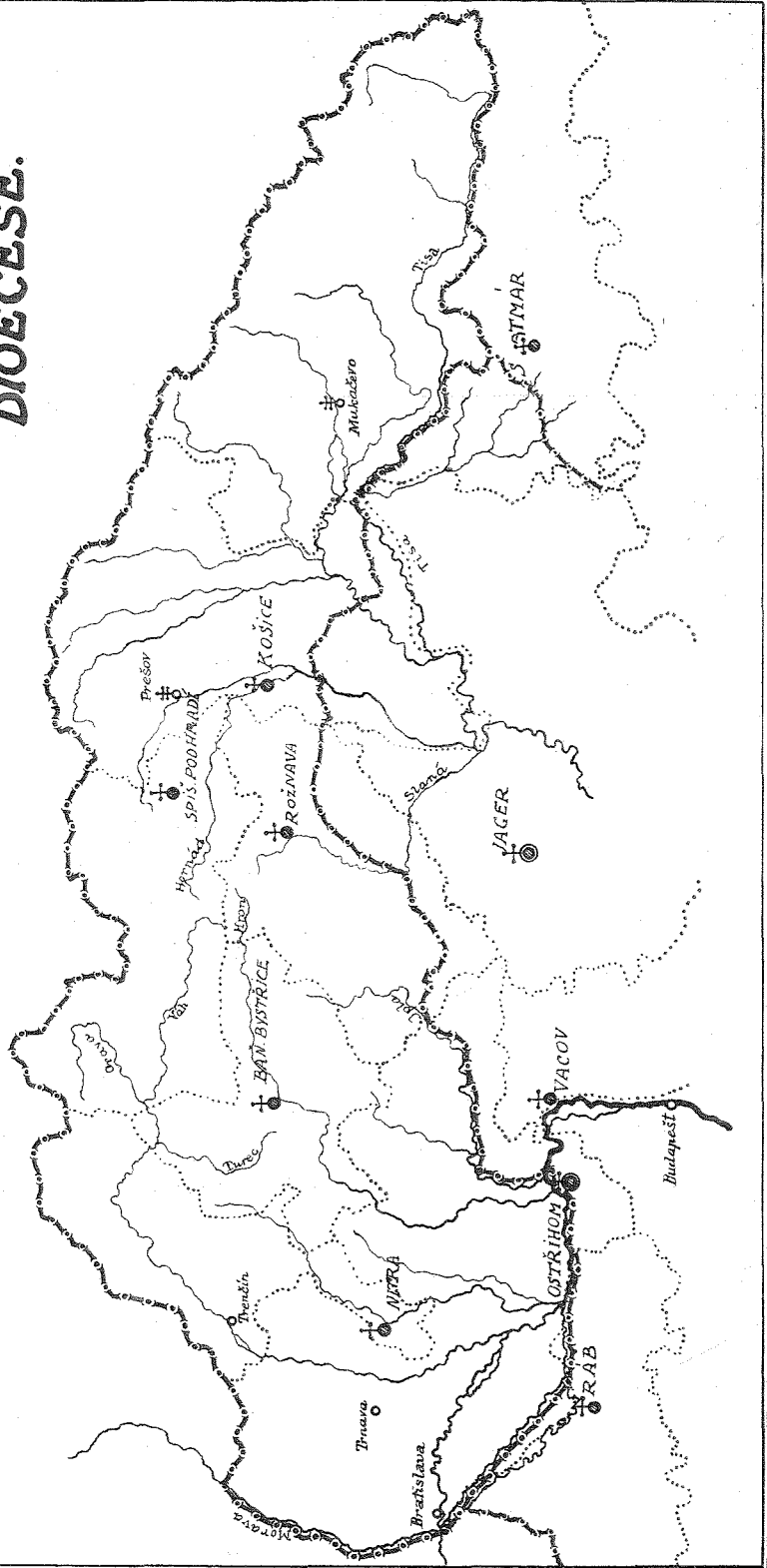

**SLOVENSKÉ
DIOCESE.**

SLOVENSKÉ DIOCESE

A TAK ŘEČENÁ
APOŠTOLSKÁ PRÁVA.

13-C-155

Napsal
DR. VÁCLAV CHALOUPECKÝ
řádný profesor university Komenského.

*Zoláštní otisk z »Bratislavky«,
časopisu Učené Společnosti Šafaříkovy, II., 1928.*

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

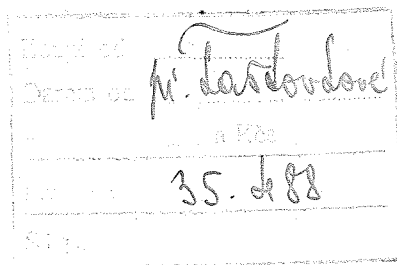

KNIHOVNA
oddělení

V BRATISLAVĚ

NÁKLADEM VLASTNÍM. — V KOMISI KNIHKUPECTVÍ J. OTTO
FILIÁLKA V BRATISLAVĚ.

1928

Když státníci nové Evropy stanovili r. 1918 hranice Slovenska, přihlíželi při tom po výtce k poměrům národnostním, geografickým, hospodářským i strategickým, nikoli však k poměrům správním. A to ani tenkrát nikoli, když se hraniční linie některých, staletým vývojem vytvořených, organismů správních přímo nabízely, blížíce se až nápadně hraniční linii stanovené státníky konferenčními. Tak se stalo, že nejstarší snad správní útvar na území nového Slovenska, diecese ostríhomská, svým vznikem sahající až do samých počátků XI. stol., či spíše až do pol. stol. X., nebyla československému státu přidělena jako celek, nýbrž že nová hranice státní odřízla některá, celkem nepatrná území, zejména však její dosavadní sídlo správy, její hlavu, metropolitní město Ostríhom. Podobně bylo tomu pak i s arcidiocesí jagerskou, k níž patřilo kdysi celé východní Slovensko a Podkarpatská Rus, ač tu již hraniční čára církevních celků správních neblížila se na tolik nové národopisné hranici, jako tomu bylo při hranicích ostríhomských. Dunaj a hory na rozvodí Dunaje a Tisy, kteroužto čáru sleduje i hranice ostríhomská, toť jsou staré, prastaré i historické hranice původní slovenské země!

Nezbývá nyní než dodatečně upravití jisté potíže, které rozdělením starších správních celků církevních (diecesí, archidiakonátů, farností) vznikly. A poněvadž státní hranice stanovené mírovými smlouvami měniti nelze, je zapotřebí nově vytvořeným mocenským poměrům a novým státním hranicím přizpůsobiti církevní správní útvary, t. j. provésti i *rozdělení arcidiocese ostríhomské a jagerské* tak, aby hranice nově upravených diecesí kryly se s hranicemi státními. Myslím, že pragmatické vylíčení vzniku a vývoje diecesí na území nynějšího Slovenska, může míti pro řešení těchto otázek jistý smysl ano i důležitost.¹ Uvidíme, že není to po prvé, kdy došlo v Uhrách a na Slovensku k rozdělení diecesí a úpravě jejich hranic v tomto smyslu, že už v minulosti provedeno bylo *dismembratio dioecesis Strigoniensis*, abych užil kurialního termínu, a podobně, že také diecese jagerská byla už v minulosti dělena a její hranice upravovány. Stalo se tak po výtce ve dvou epochách: jednak v stol. XI. za uher-

¹ Budiž mi dovoleno poděkovati hned předem všem vzácným přátelům, kteří mi byli při řešení této otázky nápomocni, zvláště kol. *Vrat. Buškovi*, profesoru církevního práva na universitě Komenckého, za veškerou radu a pomoc.

ského krále Ladislava Sv., jednak koncem století XVIII. a počátkem XIX. za Marie Terezie a Františka I.

Studium této otázky přivede nás však k otázce jiné, v své podstatě mnohem delikátnější, totiž k otázce, komu přísluší právo, ano i povinnost, takového zásahu. Zda církvi, či státu. Historický vývoj ukazuje nám totiž nade vší pochybnost přesvědčivě, že až dosud zpravidla byla to moc státní, která v bývalých Uhrách stanovila hranice diecesí a, že *v důsledku toho byl by i československý stát oprávněn, aby ze své moci provedl úpravu hranic katolických diecesí na území slovenském i podkarpatském.*

Národní revolucí dne 28. října 1918, jež dala vzniknouti československému státu, přešla na československou vládu všechna suverenní práva nad československým územím, kterýžto čin autorisován byl pak i konferencí velvyslanců v Paříži a došel mezinárodního vyjádření v mírové smlouvě St. germainské a trianonské. A také už prvním, ústavodárným zákonem ze dne 28. října stanoveno, že na celém československém území veškeré dosavadní zákony a nařízení zůstávají v platnosti.² Tak nastala recepce veškerého dosavadního právního řádu, vytvořeného právním vývojem až do 28. října, recepce právního řádu jak rakouského, tak uherského.³ Na československý stát a československou vládu přešla *veškerá práva státní, která až do 28. října na území slovenském vykonávala bývalá vláda uherská, a v důsledku toho i veškerá práva někdejšího uherského státu ve věcech církevních.* Stanovisko toto uznáno bylo nejenom vynikajícími našimi právníky,⁴ ale i nálezem nejvyššího správního soudu ze dne 10. ledna 1923 č. 315/23, když prakticky jednalo se o část tohoto souboru církevně-politických práv, o jmenovací právo osob duchovních.⁵ »Pro tuto otázku«, t. j. jaká církevně-politická práva přešla na českoslov. vládu, píše se v citovaném nálezu, »nutno si napřed zjistiti, v jaké povaze vladař ono právo vykonával, t. j. zda příslušelo mu jen pro jeho osobu nebo rodinu, či zda — jsouc součástí výkonu moci státní — bylo vykonáváno vladařem jako nositelem a reprezentantem této moci. Na otázku tuto sluší hledati odpověď nikoliv v předpisech církevních, nýbrž — jak plyne z podstaty suverenity státní... v normách práva platícího pro stát v době převratu.« Nejvyšší správní soud zdůrazňuje pak dále, že pro právní otázku je »úplně bezvýznamné, jakým způsobem ono právo vladaře původně vzešlo, zejména, zda bylo založeno privilegiem, uděleným papežskou kurií, či...

² Sbírká zákonů a nařízení 1918 č. 11.

³ Srv. Weyr Fr., Soustava českoslov. práva státního, Praha 1924 (2. vyd.) str. 55.

⁴ Srv. na př. Dr. K. Henner, Základy práva kanonického II. vyd. str. 105 n.

⁵ Dr. J. V. Bobuslav, Sbírká rozhodnutí nejvyšších stolic 1923 č. 1827 a 1828 str. 50 n.

jiným způsobem. Lhostejno jest také, jak na ono právo bylo pozíráno v rozhodujících kruzích církve, nýbrž pouze a jedině je rozhodno, že... právo to (až do převratu) vykonáváno bylo držitelem moci vladařské (na území slovenském uherským králem) jako část této moci.«

Naproti tomu římská kurie jistou část církevně-politických práv, která byla vladařem v bývalém Rakousku neb v Uhrách vykonávána, považuje za *výsadu* neb *privilegium*, bývalým vladařům a národům propůjčenou, která buď zanikla odstraněním těchto, aneb může býti kurií odvolána, tak jako někdy byla propůjčena. Stanovisko to dosti zřejmě vyjádřil už papež Benedikt XV. v své allokuci ze dne 21. Nov. 1921, kde pravil: »Je jasné... že *privilegia, která apošt. stolice* slavnými smlouvami a dohodami *kdysi jiným státům udělila*, nemohou si žádným právem přisvojovati *státy nové*, poněvadž věc sjednaná s jedněmi (t. j. na př. s bý. Uherskem) nemůže býti ku prospěchu ani ku škodě druhým (t. j. Č R.). Rovněž vidíme, kterak některé státy vyšly z převratu zcela přetvořeny, takže, jak nyní jsou, *nemohou býti považovány za tutéž mravní osobnost*, s kterou apoštol. stolice kdysi učinila dohodu. Z toho přirozeně následuje, že *smlouvy a dohody, které dříve byly sjednány mezi apoštol. stolicí a oněmi státy* (t. j. na př. Uhrami), *pozbývají veškeré platnosti.*«⁶

To jsou jaksi zásadní hlediska obou činitelů na zřízení hranic slovenských diecesí nejvíce interesovaných.

Jak již naznačeno, z historického vývoje vyplývá nade vší pochybnost, že v minulosti diecese v Uhrách a jejich hranice stanoveny byly uherskými králi. Příslušelo jim toto právo, po případě tato povinnost, jako součást výkonné moci státní, či byla to pouze zvláštní výsada panovníčí rodině kurií římskou propůjčená? Z literatury starší i novější známa je nauka, že právo zřizovati diecese patří do souboru t. ř. *apoštolských práv* uherských

⁶ *Acta apost. sedis* a. 1921 str. 521 n. Stanovisko toto — nehledě ani k jeho neobvyklosti, kdy bez dohody s druhou stranou smluvní ruší se kontrakt — mělo by vlastně za následek stav *ex lex* a vedlo by k úplnému anulování veškerého právního stavu vytvořeného historickým vývojem. Důsledným domyšlením tohoto hlediska by bylo, že také na př. veškerá práva církevně-státní povahy, jimž těšila se arcidiecese ostříhomská, jako na př. právo primasa, papežského legáta a pod. zanikla. Praktický názor vyslovený papežem Benediktem XV. ovšem mnoho neznamená, neboť s hlediska suverenity našeho státu není vlastně než jistým názorem, vysloveným od papeže o našem právním zřízení. Otázky církevně-politické, jichž se tu papež dotýká, jsou namnoze součástí našeho *vnitřního zákonodárství* a právního řádu, do nichž bez našeho souhlasu nesluší se cizím činitelům zasahovati. — Podivně se také vyjímá stanovisko Benedikta XV. při čtení bull jeho předchůdců, kteří zpravidla užívají obratu *in perpetuum*, na věčné časy. Benedikt ruší tu řady, které jeho předchůdci stanovili neb uznávali »pro věčné časy«. — Ovšem zcela přísná interpretace allokuce vedla by k tomu, že papež Benedikt XV. míní skutečně »smlouvy a dohody« (*»pacta et conventa«*) povahy mezinárodní mezi kurií a Uhrami, jejichž závaznost, či spíše nezávaznost pro nové státy upravuje mírová smlouva versailleská čl. 289 a trianonská čl. 241. V tomto výkladu by se asi naznačené »smlouvy a dohody« netykaly vlastně »apoštolských práv« uherských. Vážným nedostatkem allokuce Benedikta XV. je její nejasnost; není jasné, které »smlouvy a dohody« se zrušují a které zůstávají v platnosti.

králů, která prý byla římskou kurií propůjčena už prvému uherskému králi Štěpánovi sv. spolu s korunou. Uvádí se pro oporu této doktriny, že sv. Štěpánovi propůjčeno bylo od papeže Silvestra II. spolu s korunou *jus legationis* a, že Štěpán, jako *apoštolský král a papežský legát*, tudíž jaksi v přenesené na něho od římské kurie pravomoci, zřizoval diecese a stanovil jejich hranice. A podobně pak i jeho nástupci. Uvádí se někdy, že symbolem této apoštolské hodnosti uherských králů byl dvojramenný *patriarchální kříž*, který za starodávna byl před nimi od biskupů nošen a byl pak i převzat na štít uherského státního znaku. Bylo toto právo uherských králů, jakožto apoštolských legátů, osobním jejich právem, anebo přešlo domnělé právo apoštolských legátů, jakožto část výkonné moci státní, ve smyslu recepce celého právního řádu uherského, pokud jde o území někdejších Uher, na československý stát a jeho vládu? Je právo zřizovati diecese papežskou výsadou, která byla uherským panovníkům kurií římskou propůjčena, a která v důsledku toho a podle názorů kurie mohla býti a papežskou allokucí z r. 1921, výše již dotčenou, snad i byla odvolána, anebo je toto právo starým, velmi starým právem uherského státu, které nepodařilo se kurii římské, tak jako jinde, omeziti neb odstraniti, a které logicky stalo se i recepcí uherského právního řádu republikou československou částí našich souverenních práv státních?

Tato studie nechce rozhodovati tyto otázky s hlediska právního. Jejím skromným cílem jest pragmatickým výkladem přispěti pouze poněkud k jejich objasnění. Proto v prvé její části podán bude historický přehled vývoje diecesí na území nynějšího Slovenska, v dalších částech pak historický výklad o původu pravomoci uherských panovníků v katol. církvi, vývoj tohoto práva, spolu s teoriemi a doktrinami, k tomuto právu se vztahujícími.

I.

Počátky církevní organizace na Slovensku jsou velmi starého data a sahají bezpečně až do IX. stol. Už někdy v l. 824–36 vysvětil salzburský arcibiskup Adalram⁷ v Nitře, sídle Privinově, křesťanský chrám a tak došlo se pak i celé území západního Slovenska do sféry zájmů arcidioecese salzburské, a zejména jí podřízeného biskupství pasovského.⁸ A součástí diecese pasovské zůstala pak nepochybně Morava spolu k ní přináležející

⁷ Srv. *Novotný* Čes. dějiny I, str. 292, i *moje* poznámky o datu v Čes. Čas. Hist. 1923 str. 261.

⁸ Srv. i stížný spis bavorských biskupů, zasláný r. 900 papeži Janovi IX. *Friedrich*, Cod. dipl. Bohemiae I. nr. 30. str. 30. »Pataviensis episcopus civitatis, in cuius dioecesi sunt illius terre populi, ab exordio christianitatis eorum . . . synodalem cum suis . . . conventum frequentavit«. Srv. též *Novotný* l. c. str. 347.

jícím Slovenskem až do zřízení moravského arcibiskupství za Methoděje. Když tento po svých těžkých bojích s episkopátem bavorským o Pannonii vrátil se r. 880 jako »moravský arcibiskup« do říše Svatoplukovy, dovídáme se, že spolu s ním vrátil se z Říma i Svatoplukův kaplan, Šváb Wiching, kterého papež Jan VIII., patrně k žádosti samého knížete moravského, vysvětil za *biskupa nitranského* a podřídil jej arcibiskupu moravskému Methodějovi.⁹ Tenkrátě tedy zřízeno bylo asi biskupství nitranské. Podřízeno bylo arcibiskupství moravskému, spolu s jiným ještě biskupstvím asi v říši Svatoplukově. Biskupství nitranské je jediné biskupství moravské, jehož sídlo bezpečně známe. Kde bylo sídlo moravské arcidioecese a konečně i onoho třetího biskupství, s bezpečností nevíme. Je asi pravdě blízké, že sídlo arcidioecese bylo na Moravě. Podobně nemáme určitých zpráv o tom, kdo určil hranice nitranského biskupství. Je však pravděpodobné, že byl to sám Svatopluk a, že diecese nitranská objímala někdejší panství Privinovo, dobyté Svatoplukem už někdy za Rostislava. Příslušelo k ní tudíž dle vši pravděpodobnosti celé slovenské Podunají, území, které později tvořilo oblast *diecese ostrřihomské*.¹⁰

Nitrianské biskupství vzalo asi za své se zkázou staré Moravy na samém počátku stol. X.¹¹ Po r. 900. není o nitrianské diecesi a vůbec o moravské církvi zpráv.

⁹ *Friedrich*, Cod. Bohemiae I, nr. 24 str. 20. »Ipsum quoque presbiterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti electum episcopum, consecravimus sancte ecclesie Nitrensis; quem suo archiepiscopo in omnibus obediens . . . esse iubemus«. Smysl věty je asi ten, že Svatopluk vyvolil sám Wicinga za nitranského biskupa, kterého pak (»electum episcopum«) papež vysvětil. — Bulla Industriae tuae, v níž tato zpráva je obsažena, zachovala se pouze v kopii z XI. stol. a bývala nejednou od badatelů historických podezřívána, avšak podle prací nejnovějších, zejm. E. Caspara Studien zum Register Johans VIII. Neues Archiv XXXVI, str. 77n., o její autentičnosti pochybovati nelze. Srv. též *Novotný* V. l. c. str. 374, kde uvádí se nejdůležitější literatura. — Podobně píše se i v stížném spisu bavorských biskupů z r. 900: »Antecessor vester«, žalují bavorští biskupi papeži Janu IX., »Zuentibaldo duce imperante, Vvichingum consecravit episcopum et nequaquam in illum antiquum Pataviensem episcopatum eum transmissit, sed in quandam neophitam gentem, quam ipse dux bello domuit«, *Friedrich* I, str. 31. O biskupu Wicingovi srv. též list papeže Štěpána V., v němž jej vřele doporučuje Svatoplukovi a posílá »ad regendam sibi commissam a deo ecclesiam«, *Friedrich* l. c. I. str. 25. Wiching ovšem záhy dostal se do sporů se svým arcibiskupem Methodějem. Jak se zdá, byly to spory věroučné i kompetenční. Wiching popíral, že by byl Methodějovi podřízen, stavě se vedle něho a nad něho. Zdá se, že v tomto zápasu odráží se nám i *souboj latinského Wicingova Nitrianska se slovanskou Moravou*. O bavorský episkopát se však Wiching neopíral, jak vyplývá i z výše citovaného úryvku ze stížného spisu bavorských biskupů z r. 900, jenž stěžuje si nejenom do Methoděje, ale i do Wicinga. Srv. též *Novotný* l. c. str. 377, 390–95; *Hjbl*, Slovenská liturgie, Čes. Čas. Hist. 1908 str. 293; *Brückner*, Arch. f. slav. Philologie XXVIII., 205.

¹⁰ »Supra Danubium« neb »ultra Danubium«, jak píše *Conversio Bagvariorum* cap. X. »in sua proprietate loco vocato Nitrava« bylo vlastní panství Privinovo. Po jeho vypuzení zmocnil se Nitrianska Svatopluk. R. 869 připomíná se Nitriansko v Ann. fuld. jako »regnum Zuentibaldis«, tudíž ještě za Rostislava. Svatoplukovo úředně knížectví objímalo asi celé slovenské Podunají, tudíž asi totéž území, které až do nového založení biskupství v Nitře za sv. Ladislava tvořilo území *diecese ostrřihomské*. Srv. též *Staré Slovensko* str. 26 a 116 n.

¹¹ Poslední určitější zprávy jsou z r. 898, kdy papež Jan IX. určil pro říši Mojmira II. arcibiskupa Jana a biskupy Benedikta a Daniele. Jeden z nich byl nepochybně biskupem nitrianským. Srv. stížný

Až teprve r. 976 připomíná se opět „*moravský biskup*“.¹² Byly už jednou vysloveny domněnky, že mezi tímto biskupem i jeho moravským biskupstvím a moravskou církví z IX. století je přímá souvislost; že církevní život na území říše moravské snad nezanikl, nýbrž že udržel se i po jejím pádu až do konce stol. X.¹³ Nepokládám tyto domněnky za pravděpodobné. Neboť moravský biskup r. 976 objevuje se nám ve zcela jiné souvislosti, než bychom při trvání staré moravské církve mohli očekávat. Je sufragánem arcibiskupa mohučského, tak jako biskup pražský v Čechách. Ba některé známky, jako je na př. stará úcta sv. Emmerama v Nitře i na Moravě, nasvědčují tomu, že území Moravy i Slovenska dostalo se tou dobou pod církevní vliv řezenský, tak jako Čechy. Mám za to, že vše to souvisí s tím, že tou dobou, t. j. asi v pol. X. stol., dostala se Morava i se Slovenskem pod politický vliv český.¹⁴ Moravský biskup předpokládá i moravské biskupství.¹⁵ Je pravděpodobné, že toto objímalo asi celou východní část říše Boleslavů a, že patřilo k němu i území někdejší diecese nitranské. Ale politické poměry na samém počátku stol. XI., které měly za následek připojení diecese někdy nitranské k Uhrám za Štěpána Sv., způsobily i rozhodný převrat v církevní organizaci tohoto území. Od českého území odloučené Slovensko, odtrženo bylo od Čech i v ohledu církevním a stalo se částí církevního území uherského. Mimořádný význam Ostřihomu, jakožto metropole Uher, která nevzniká (jak bychom čekali!) v starém sídelním místě uherských knížat v Stol. Bělehradě, nýbrž v nově dobyté provincii za Dunajem, naznačuje nám, že patrně

spis biskupů bavorských z r. 900, *Friedrich* Cod. Boh. I, str. 30. Zdá se tudíž, že Mojmir II. odloučil se od Wichinga, dosavadního biskupa nitranského, jenž na konci života Svatoplukova († 894) zaujímal vůdčí (už od r. 885) postavení na jeho dvoře a snad i místo Methodějova. (Srv. list papeže Štěpána V. z r. 885 *Friedrich*, Cod. Boh. I, str. 25.) Wiching uchýlil se pak k protivníkům moravské církve do Bavor. Tu udělil mu císař Arnulf biskupství pasovské. Tím, že nitranský, či snad vůbec moravský, biskup stal se biskupem pasovským, posíleny byly přirozeně nároky bavorského episkopátu na Moravu i Slovensko. Snad měla to býti cesta, jak opět zrušiti samostatnou církevní organizaci v říši velkomoravské. Ale Wiching ani nezůstal biskupem pasovským, ani nepodařilo se zatím podlomiti život samostatné církvi moravské.

¹² *Friedrich*, Cod. Boh. I., str. 40.

¹³ Nejnověji vyslovuje se v tom smyslu Václav Hrubý v studii Původní hranice biskupství pražského v *Cas. Mat. Mor.* roč. 50 (1926). Hrubý má za to, že moravské biskupství slovanského obřadu udrželo se až do r. 973, kdy přeneseno bylo do Prahy, ale zároveň že při tom obřad slovanský nahrazen byl obřadem latinským. Pro kontinuitu nitranského biskupství mohlo by snad svědčiti jeho obnovení koncem XI. za sv. Ladislava. Území této diecese leží totiž mimo Nitransko v komitátu trenčinském a Nitra sama byla vlastně enklavou v diecesi ostřihomské. Tato okolnost nasvědčuje nepochybně, že tradice o nitranském biskupství koncem XI. stol. nebyla ještě mrtva. Srv. též níže str. 13. n.

¹⁴ Nasvědčuje tomu i *živý zájem o Moravu* a její osudy u *Kristiána*, českého autora legendy o sv. Václavu z konce X. stol., rozšíření až na Moravu a na Slovensko českého pojmu »*kostel*«, českého *otěně* a vůbec české církevní terminologie. Ale i jiné.

¹⁵ Ze tu nejde o pouhého pomocného biskupa, správně zdůraznil i *Naegle*, *Kirchengesch. Böhmens*, Prag 1918, II, str. 480 n.

Ostřihom, jenž v zprávě arabského geografa z XII. stol. pokládá se za hlavní hrad východních Čech,¹⁶ měl už jistý význam v životě církevním ještě před svým připojením k Uhrám, ba že snad byl i sídlem moravského biskupa, s nímž setkáváme se r. 976.¹⁷ Tak stal se *Ostřihom* v církevním životě *dedicem* a pokračovatelem starobylé *Nitry*.

Uherská tradice dílo christianisace Uher, jakož i založení uherských diecesí přičítá po vítězném uherskému králi Štěpánovi Sv. Nejstarší legenda vypisující jeho život, t. ř. *Legenda maior*,¹⁸ napsaná někdy koncem XI. stol., pravděpodobně v souvislosti s kanonisací Štěpánovou r. 1083 (nejstarší rukopis je přepis v klášteře Heiligenkreuz v Rakousích, pořizovaný asi l. 1181–1200), vypráví, že Štěpán rozdělil provincie svého království v 10 diecesí a ustanovil Ostřihom za uherskou metropoli.¹⁹ Ovšem *Leg. maior* už nese na sobě stopy proměny názorů v kuriálních kruzích, které způsobilo působení papeže Řehoře VII., jakož i značných pokroků, které během XI. stol. křesťanství v Uhrách učinilo.²⁰ Nicméně rozhodující činnost při zřízení uherských diecesí, stejně jako i pozdější *legenda Hartvíkova* z počátku století XII.,²¹ přičítá panovníkovi, *moci světské*.²² Kdy a v jaké souvislosti ku zřízení episkopátu v Uhrách došlo, o tom se legendy štěpánské nezmiňují. Celkem spolehlivé zprávy současné annalistiky západní, jakož i listiny, poučují nás o tom, že iniciativa k církevní organizaci Uher přísluší císaři Ottovi III. a českému Vojtěchovi. Bylo to za Ottovy a Vojtěchovy cesty do Říma a zejména na jejich schůzce v Mohuči r. 996, kdy rozhodnuto bylo asi o církevní organizaci východní Evropy a také Uher. K jejímu uskutečnění došlo však až po výbojích Štěpánových na východě i na západě, zejména po první válce říše a Uher s Boleslavem

¹⁶ Srv. o tom »*Bratislava*« II., str. 218 n.

¹⁷ Naznačil jsem tuto domněnku už v své studii *Radla-Anastasius*. Srv. »*Bratislava*« II., str. 218.

¹⁸ O stáří a filiaci legend štěpánských srv. *Staré Slovensko* str. 317, kde uvedena je i důležitější literatura.

¹⁹ *Leg. maior* § 8: »*Princeps christianus* provincias in X partitus est episcopatus, strigonesem ecclesiam metropolim et magistrum per consensum et subscriptionem Romanę sedis apostolicę ceterarum ecclesiarum fore constituens« (*Florianus M.* *Fontes domestici* I, str. 17). Druhá co do stáří legenda štěpánská t. ř. *Leg. minor*, rovněž asi ještě z XI. stol. pocházející, se o zřízení diecesí nezmiňuje.

²⁰ Tak na př. sotva lze pochybovati o tom, že Štěpán nezaložil 10 biskupství, nýbrž snad pouze 6 nebo 7, a také tato nebyla založena najednou, jak by se z vypravování legendy mohlo souditi, nýbrž postupně s rozvojem a rozšířením Štěpánova státu o nově dobyté provincie. (Srv. *moje* Dvě studie k dějinám Podkarpatska, *Sborník fil. fak. univ. Komenského* (1925) č. 30, str. 16–18 a 30, 34). *Leg. maior* předvádí nám už stav z konce XI. stol. Snad legendista věděl, že »všecky« biskupské stolice byly založeny Štěpánem a dále věděl, že biskupství koncem XI. stol. bylo 10. Tím asi vznikl jeho omyl.

²¹ Stáří legendy Hartvíkovy určuje snad dedikace její králi Kolomanovi (1095–1116). Původní text této legendy se nám nedochoval. Byla však předlohou t. ř. kroniky uhersko-polské a větší legendy Hartvíkovy, jak dochovala se nám v ruk. peštského Nár. Musea asi z konce XII. stol., jakož i dalších zpracování. Srv. též níže pozn. 92 a 100.

²² *Florianus M.*, *Font. dom.* I, str. 43. *Legenda Hartvíkova* doslova tu opakuje a přejímá zprávu *Leg. maior*.

Chrabrým, někdy v prvním decenniu XI. stol.²³ Je to zejména zpráva v kronice Thietmara, biskupa merseburského, která nám dosvědčuje, že Štěpán »imperatoris (Otty III.)... gratia et hortatu... in regno suimet episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit«.²⁴ A také tato zpráva dosvědčuje, že rozhodujícím činitelem při založení uherských biskupství byla moc státní, říše a Štěpán, a že Řím teprve dodatečně dal k tomu svůj souhlas a požehnání.

Z biskupství uherských největší důležitost pro náš stát má *diocese ostřihomská*, objímající slovenský západ a *diocese jagerská*, k níž příslušel slovenský východ. Bohužel zakládací listina ani jedné ani druhé diocese se nám nedochovala. První určitější zmínka o diocesi ostřihomské nachází se až v kronice Albericha, francouzského kronikáře z XIII. stol., jenž však použil k svému dílu starších letopisů uherských;²⁵ týž píše k r. 1010 o Štěpánovi, že »maiozem ecclesiam Strigoni in honorem s. Adalberti instituit«.²⁶ Ostřihomský arcibiskup Astrik připomíná se r. 1007 a 1012 jako »Ungrorum archiepiscopus«;²⁷ týž byl však r. 1002 ještě opatem kláštera na Pannonské Hoře.²⁸ V těchto letech, totiž v prvním decenniu XI. století, došlo tedy k organisování ostřihomské diocese.²⁹

Ještě méně víme o založení diocese jagerské. Teprve v listině Bely IV. z r. 1261 a 1271 činí se zmínka o tom, že její nadání stalo se sv. Štěpánem a »per collationem sanctorum regum«,³⁰ čímž může se mýti sv. Štěpán, sv. Ladislav, anebo oba. Prvá bezpečná zpráva o jagerském biskupství je až z r. 1111, kdy poprvé připomíná se jagerský biskup a tudíž i jagerské biskupství.³¹

Pokud se právní stránky týče, snad mohou nám tu posloužit některé analogie. Mezi listinami Štěpánovými zachovaly se dvě zakládací listiny biskupství, a sice vesprámského a pětikostelského. A náhodou jsou to listiny, které přes to, že dochovaly se až v prepisech z XIII. stol., nevzbuzují, pokud se jejich autentičnosti týče, téměř podezření.³² V listině pro

²³ Srv. moje Dvě studie k dějinám Podkarpatska a studii Radla-Anastasius »Bratislava« I, (1927), str. 219 n.

²⁴ Thietmari Chron. lib. IV., cap. 59. Kapitola tato psána byla r. 1018; jak vydavatel kroniky Kurze v předmluvě dokazuje.

²⁵ Srv. Kaindl, Studien z. d. ung. Geschichtsquellen VII, Arch. für oesterr. Geschichte 85/2, str. 438.

²⁶ Mon. Germ. Hist. SS. XXIII, 674 n.

²⁷ Mon. Germ. Hist. SS. IV., 796 a XVII., 635.

²⁸ Szentpétery, Az Árpád házi kir. okleveleinek kritikái jegyzéke, Budapest (1923) I. nr. 2.

²⁹ Srv. též moji studii Radla-Anastasius »Bratislava« I, (1927), str. 213 n.

³⁰ Fejér, Cod. Dipl. Hung. V./1., str. 157 Pray l. c. 196.

³¹ Fejérpataky L., Kálman kir. oklevelei, Budapest 1892, str. 42 n. Szentpétery l. c. nr. 43.

³² Srv. Bresslau, H. Archiv fr. Urkundenforschung VI. str. 69; Szentpétery l. c. nr. 3. a 4.

biskupství vesprámské, která se hlásí do r. 1009,³³ se píše: »Stephanus, dei gratia Pannoniorum rex... Proinde... fidelium nostrorum... noverit industria, quod nos... quatuor civitates, nominibus: Vesprem, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa, atque Albam civitatem, Colon et Wsagrad civitates sancti Michaelis Vesprimiensis subiectimus ecclesie cum omnibus ecclesiis, capellis atque titulis, seu terminis atque finibus« a t. d. V listině nikde není zmínky o nějakém jednání s kurií. Štěpán v ní ze své moci stanoví, že k diocesi vesprámské mají příslušet čtyry jmenované komitáty a tím stanoví i její hranice. Listina vylučuje každou pochybnost, že byl to Štěpán, představitel uherské moci státní, který tu rozhodoval o hranicích katolické diocese.

Zcela podobně je tomu i v zakládací listině pro Pětikostelí, rovněž z r. 1009. Ba listina tato je pro poznání a posouzení církevně-právních poměrů doby ještě charakterističtější, neboť založení a stanovení jejích hranic Štěpánem, jakožto králem uherským, stalo se za přítomnosti samého papežského legáta!

»Stephanus Hungarie rex. Noverint omnes fideles nostri qualiter nos cum consensu sanctissimi apostolici et in praesentia eius nuncii Azonis episcopi... erectionem episcopatus, qui vocabitur Quinqueecclesiensis statuimus... privilegiis terminisque ordinavimus et confirmavimus«. Na to následuje popis králem Štěpánem sv. stanovených hranic a jiné.

Založení biskupství pětikostelského stalo se (tak jako přirozeně vždy!) se souhlasem kurie římské, avšak provedení a zejména stanovení hranic zůstává vždy úkolem moci státní. Jestliže u listiny vesprámské bylo by snad možno namítati, že tehdejší diplomatická řeč listin nebyla ještě na tolik vyspělá, aby vyjádřila, neb aspoň naznačila, celý právní proces, který vlastně listina uzavírá, a že z tohoto důvodu opomněla listina naznačiti poměr římské kurie k otázce ohraničení nově založených biskupství, při listině pětikostelské tyto rozpaky mizí. Kurie římská měla možnost, aby prostřednictvím papežského legáta, biskupa Azona, sama (aspoň formálně) stanovila hranice nové diocese, ba tato příležitost se přímo nabízela, a zajisté nesetkala by se ani na dvoře uherském s odporem, avšak přes to kurie ponechává (bylo to zvykem už velmi dávným!) stanovení hranic, podobně jako nadání zbožím a statky, moci světské, moci státní.

A ještě o třetí diocesi uherské z doby sv. Štěpána zachovaly se nám dosti cenné zprávy, totiž o *diocesi čanadské*. Vypráví nám o tom legenda, líčící život jednoho z apoštolů Uher, sv. Gerharda.³⁴ Vypráví se tu o prvním

³³ Szentpétery l. c. nr. 3 klade ji do r. 1002, ale není to nutné.

³⁴ Legenda o sv. Gerhardovi dochovala se nám ve dvou redakcích. Vita s. Gerhardi minor, otištěná

setkání sv. Štěpána s Gerhardem při jakémsi sněmu v Stol. Bělehradě a že Gerhard směřoval do Jerusalema. Ale když Štěpán uslyšel o výtečných vlastnostech tohoto Vlacha od pětikostelského biskupa Maura, nedovolil mu již odejít a slíboval, že učiní jej biskupem v provincii bulharského Achtuma, kterou se právě chystal dobýt. »Non permittatis eum abire, expectet adhuc modicum, donec iuuante domino debellabo Achtum inimicum meum et dabo illi ciuitatem Morisenam, ut in ipsa episcopus ordinetur«. ³⁵ A skutečně prý potom, když Štěpán dobyl knížetství Achtumovo, ³⁶ zřídil z něho biskupství a Gerharda ustanovil biskupem. »Nunc enim voluntatis mee fuit« vkládá legenda do úst Štěpánovi, »ut duodecim episcopatus, quos in regno meo statuere decreveram, episcopis implem . . . Et nunc« oslovuje dále Gerharda, »episcopatum, qui ut estimo te respicit, assume!« Tu nepadá vůbec na váhu, do jaké míry zpráva legendy je autentická. Avšak názor doby obráží se v ní způsobem velmi výstižným. Iniciativa Štěpánova, tudíž moci státní, při zřízení čanadského biskupství a stanovení jeho hranic je víc než patrná. Ostatně tento názor obráží se i v jiných pamětech historických, době blízkých. Tak listina, či pamět o založení kláštera na Pannonské Hoře, vsunutá později do listiny z r. 1002, ³⁷ vkládá Štěpánovi do úst podobná slova, jako legenda o sv. Gerhardovi. Štěpán obrací se tu k velmožům země se slovy: »Quod si vos fideles licuit mihi, quo uolui loco episcopatus et abbatias statuere, an non licuit cuiquam loco, quod uolui, ut facerem?« ³⁸ Ostatně rozhodující účast státu při stanovení hranic diecesí je v této době přirozená a logická. Církev potřebovala opory a ochrany státu, křesťanství šířilo se v našich krajích zpravidla jen zásluhou a vůlí vládnoucí dynastie, často proti vůli obyvatelstva země, a po vítce státní moc přičinila se o to, že křesťanství došlo v našich zemích všeobecného uznání. Je tudíž zcela přirozené a logické, že hranice církevní správy, diecesí, kryly se s hranicemi státními. Neboť jedině tam, až kam sahala moc státní, mohla tato poskytovat církvi ochranu a podporu. A vždy, když došlo v starším našem středověku, ale i později, k proměnám hranic státních, měla ta věc za následek proměny a úpravy hranic správních okrsků církevních. Přirozené, že také Uhry ne-

v *Acta Sanctorum* Sept. 25, VI., str. 713 n. a *Leg. s. Gerhardi maior* vydaná u *Endlichera Mon. Arpadiana* str. 205 n. Legenda vznikla už asi koncem XI. stol., byla však později rozšiřována. Tak zejm. Vita s. Gerh. maior vykazuje dosti početné interpolace z XIII. a XIV. stol. O legendě srv. *moje* Dvě studie k dějinám Podkarpatska l. c. str. 16 pozn. 9.

³⁵ *Endlicher Mon. Arp.* l. c. str. 213.

³⁶ Srv. *moje* Dvě studie k dějinám Podkarpatska str. 17.

³⁷ Srv. *moji* studii Radla-Anastasius, »*Bratislava*« I. (1927) str. 213 pozn. 2.

³⁸ *Szentpétery* l. c. nr. 2.

činí tu nějakou výjimku; a stejné poměry nacházíme v této době i v sousedství Uher, v říši, v Čechách, anebo v Polsku.

Takovým tedy asi způsobem byla vytvořena diecese ostráhomská a, pakliže i jagerská diecese byla založena sv. Štěpánem, tedy i tato. Pokud se týče diecese ostráhomské, je pravděpodobné, že nejspíše bychom mohli pro její vznik a ohraničení hledat analogii v diecesi čanadské. Snad český exulant na uherském dvoře, druh Vojtěchův a nepřítel Přemyslovců Radla-Anastasius, byl již před dobytím Nitranska sv. Štěpánem praedestinován k tomu, aby stal se biskupem v nově dobyté provincii, která snad měla už svou církevní organizaci před tím, než stala se částí uherského státu, a právě tato stránka, jakož i vynikající zásluhy a postavení Radly-Anastasia v Uhrách, staly se rozhodující okolností, že nová tato provincie uherská, s obyvatelstvem slovenským, stala se metropolí maďarské říše.

Pokud se týče rozsahu ostráhomské diecese, můžeme jej aspoň z části rekonstruovat na základě dokumentů dosti starých. Sousedila na západě na poměrně malém úseku s diecesí pasovskou, kde kryla se její hranice s hranicí státní. A jak tato hranice doznala v XI. století několikero proměn, ³⁹ tak měnila se asi a posouvala i hranice diecese ostráhomské, až se pak r. 1043 ustálila pro celou řadu století na dolním toku řeky Moravy.

Odtud dále hraničila diecese ostráhomská s diecesí pražskou. Nejstarší hranice popisuje nám listina z r. 1086, ⁴⁰ totiž že hraniční čáru tvořila řeka Váh, či snad spíše hory a lesy na rozvodí Moravy a Váhu. Také zde kryla se hranice diecese s hranicemi státními. Ale ani na této straně hranice nebyla přesně ustálena a s politickými proměnami, jakož i s rozvojem kolonizace, docházelo tu k menším proměnám. Totéž platí také o hranici severní, kterou tvořily rozsáhlé hory a hvozdy na rozvodí Dunaje s jedné a Odry i Visly s druhé strany; byla to hranice uhersko-polská, kterou, jak výše už zmíněná listina z r. 1086 naznačuje, tvořily Tatry. ⁴¹ Ale také na této straně hranice ostráhomská ustalovala se teprve s vývojem kolonizace a místy (jako na př. ve Spiši) časem kolísala. ⁴² Toto byly jaksi hranice

³⁹ Srv. *Schünemann: Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrh.*, Berlin & Leipzig, 1923, str. 51 n., 66 n.

⁴⁰ *Friedrich Cod. Boh. I.*, str. 94. Tu se praví, že diecese pražská sahala »usque ad flumen, cui nomen est Wag«.

⁴¹ *ibidem*: »Inde Ungrorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Triti«.

⁴² Tak v l. 1332–33 byl spor mezi arcibiskupem ostráhomským a biskupem krakovským stran příslušenství krajiny v okolí Podolínce, Hnězdna a Lubovně ve Spiši, který rozhodnut byl pak *kurii římskou* ve smyslu státních hranic obou diecesí. Srv. *Georg. Pray, Specimen hierarchiae Hungariae, Posonii 1776*, str. 20–31; *Wagner, Anal. Scepus. I.*, 316. Avšak po zastavení Spiše Polsku Zikmundem roku 1418, rozšířila se pravomoc krakovské diecese i na části tohoto území. A teprve Marie Terezie roku 1782 obnovila staré hranice. Srv. níže str. 20. pozn. 79.

vnější. Uvnitř Uher sousedil Ostřihom na východě s diecesí jagerskou a vacovskou a na jihu s diecesí vesprímskou a rábskou. Hranice posledních dvou šla po Dunaji. Hranice diecese vesprímské známe už z listiny r. 1009.⁴³ O hranicích diecese rábské máme zprávy až z pozdějšího středověku. Ale je víc než pravděpodobné, že Dunaj, jako přirozená hranice Slovenska, tvořil hranici Ostřihomu už od samého založení. Jedině při samém Ostřihomu ustupovala hranice diecese od Dunaje poněkud na jih na hřbety horstva Pleše (Pilis). Také na východě měla diecese ostřihomská hranice přirozené, totiž z hruba hory a lesy na rozvodí Dunaje a Tisy. V listině z r. 1271 se píše, že diecese jagerská sahá »a parte Danubii versus orientem«.⁴⁴ (Pars Danubii, neb partes Danubii, to je starý — už r. 1042! — název a pojem pro záp. Slovensko.) R. 1317 se udává, že jagerská diecese sahá na západ »usque fluvium Sayo [Slaná], extendendo [se] usque fines, terminos et iura dioecesis Strigoniensis« a dále až po »signa, quibus a iuribus episcopatus distinguerentur et distincti essent, fluvius Harnad«.⁴⁵ Hranice ustálila se tu pak tak, že k Ostřihomu patřily komitáty Hont, západní Novohrad, Malohont, Gemer, Torna a Spiš a vše od těchto na západ až k české hranici státní.⁴⁶ Bylo to tudíž území starého Nitranska a české východní provincie z druhé polovice X. stol., jejímž hlavním hradem byl Ostřihom.⁴⁷ V těchto hranicích — nehledě k odloučení diecese nitranské na západě — zůstala pak diecese ostřihomská až do roku 1804, kdy od ní byly odloučeny východní části, tvořící od roku 1776 diecesi spišskou a rožnavskou.

Rozsah diecese jagerské, zabírající zejména východní Slovensko a Podkarpatskou Rus, znám je až z listiny z r. 1271, kdy jako její příslušenství uvádějí se komitáty: Boršod, Abaujvár, Zemplén, Ung, Sabolč, Zarand, Kis-Szolnok, Heveš, Bereg, Ugoča;⁴⁸ vedle těchto patřily k Jágru i Šaryš a Marmaroš.⁴⁹ (Ležatě tištěná jména komitátů patří nyní cele, neb z větší části, k území československého státu.)

⁴³ Szentpétery I. c. nr. 3.

⁴⁴ Fejér, Cod. dipl. Hung. V., 1 p. 153.

⁴⁵ Fejér, Cod. dipl. Hung. VIII., 2 p. 681. Ale ještě r. 1336 byl spor o hranice mezi diecesí ostřihomskou a jagerskou o kraj při pramenech řeky Torisy. Srv. Pray G., Specimen hierarchiae Hung. I. c. str. 31 n.

⁴⁶ Srv. též *moji* knihu Staré Slovensko str. 116 n. Ortvay Tiv., Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saec. XIV°, Budapestini 1891 a Némethy Ludv. Series parochiarum et parochiarum archidioec. Strigoniensis, Pešť 1890.

⁴⁷ Srv. výše a »Bratislava« I. (1927) str. 318.

⁴⁸ Fejér, Cod. dipl. Hung. V., 1 p. 153.

⁴⁹ R. 1299 rozhodnutím krále Ondřeje III. byla sice stolice marmarošská připojena k diecesi transsylvánské, avšak vrátila se opět a zůstala při diecesi jagerské. Srv. Pray, Specimen hierarchiae Hung. I. c. str. 199 n.; Nic. Schmidt, Episcopi Agrienses, Jaurini, 1763.

Z diecese ostřihomské snad už koncem XI. anebo počátkem XII. stol. oddělena byla *diecese nitranská*.⁵⁰ To je první dělení diecese ostřihomské, první dismembratio ecclesiae Strigoniensis. Zakládací listina biskupství se nedochovala, neboť — jak se zdá — starší archiv biskupství přišel na zmar při dobytí a spálení Nitry Přemyslem Otakarem II. r. 1271. Tu teprve při sepsání práv a zboží biskupství nitranského r. 1271 činí se zmínka o tom, že jistá zboží náležejí kostelu nitranskému »z darování nejjasnějšího krále Ladislava a [jeho bratra, vévody nitranského, jak sluší se rozuměti] Geyzy už z dob jeho založení«.⁵¹ Je sice nápadné, že v listině z r. 1111 a 1113⁵² pro klášter na Zuberské Hoře nad Nitrou, kde jmenují se všichni uherští biskupové, nejmenuje se biskup nitranský,⁵³ jakož také i ta okolnost, že za krále Kolomana (1095—1116) připomíná se v Nitře pouze »maior praepositura«,⁵⁴ avšak uváží-li se osobní vztah obou knížat k Nitransku, dostatečně dosvědčený legendou o sv. Ondřeji a Benediktovi, jakož i doklady listinné z r. 1105/16, 1134, 1156,⁵⁵ kdy se už nitranský biskup připomíná, sotva možno pochybovati o tom, že nitranské biskupství založeno bylo péčí Geyzy a sv. Ladislava. Ba zdá se, že kanonisace Ondřeje a Benedikta r. 1083 (a sepsání jejich života biskupem Maurem), dvou eremitů, kteří působili v starodávném Nitransku v okolí Trenčína a stali se pak patrony katedrálního kostela nitranského, je s tím v přímé souvislosti.

Diecese nitranská při svém založení byla snad nejmenší v Uhrách. Tvořil ji jediný komitát trenčínský, dle všeho nedávno teprve založený, s velice malým na ten čas osídleným územím při moravských hranicích a vlastní nitranský hrad s podhradím. Vlastně bychom čekali, že nová diecese bude míti své sídlo v Trenčíně, ve středu svého vlastního území a poblíže místa, kde působili oba patroni nitranského kostela. Leč sídlo diecese, jaksi nelogicky, určeno nové diecesi v Nitře, položené uvnitř

⁵⁰ V biskupském archivu v Nitře chová se, aneb se aspoň chovala, darovací listina uherského krále Štěpána sv. domněle z r. 1006 pro nitranskou kapitolu. Avšak tato listina dochovaná pouze v prepise (?) z XVII. stol. (?) je zřejmě *pozdním padělkem*, jak už z titulatio je patrné: »Nos Stephanus dei miseratione et apostolicae sedis gratia Hungarorum rex«. Tato věta, jakož i narážka, že do Nitry přicházeli tehdy zástupci lidu »ex partibus Marcomanorum«, z Moravy, naznačuje, že falsum je spíše ještě pozdějšího data, snad až ze století XVIII. a že tudíž datování palaeografické není asi zcela přesné. Titulu »apostolicae sedis gratia« mohlo se použítí teprve po objevení padělané bully Silvestra II. v století XVII. Listinu jako padělek v celém jejím rozsahu uznávají i vážnější církevní historikové uherští. Srv. Karácsonyi, Sz. István kir. oklev. Budapest, 1891 str. 103 n. a Staré Slovensko str. 205 a 335.

⁵¹ Fejér, Cod. dipl. Hung. VII., 2, str. 150.

⁵² Fejérpataky L. Kálmán kir. oklevelei I. c. str. 42 a 55.

⁵³ Tato okolnost bývala někdy badatelům historickým podezřelou a proto přičítali založení biskupství v Nitře až Ladislavovi II. (1162—63) a nikoli Ladislavovi I. (1077—95).

⁵⁴ Srv. Staré Slovensko str. 206.

⁵⁵ Srv. Staré Slovensko str. 205 n.

území diecese ostráhomské a dosti i vzdálené od vlastního okrsku biskupství! Patrně působila tu stará tradice o Nitře moravské a její diecesi, tak že tato aspoň ve svém sídle a jméně byla jaksi obnovena.

Pokud pak se právní stránky založení nitranského biskupství týče, zůstávají nás historické prameny úplně bez opory. Neboť ani pro jiné diecese založené sv. Ladislavem (Vacov, V. Varadín, Záhřeb) nedochovalo se nám ničeho podstatného. Nicméně možno jen přece podle legend štěpánských, sepsaných v této době, souditi, že v právních názorech k změně nedošlo a že založení a stanovení hranic nitranského biskupství stalo se uherským králem Ladislavem I., tudíž mocí státní. Mezi duchovenstvem nitranským ujalo se koncem XVIII. stol. přesvědčení, že diecese nitranská původně asi určitých hranic neměla.⁵⁶ Ale právě okolnost, že k diecesi patřil trenčinský komitát, naznačuje správnost našeho názoru.

Založením biskupství v Nitře uzavírá se na dlouhou dobu vývoj episkopátu v Uhrách i na Slovensku. Neboť k založení nových biskupství došlo pak až v stol. XVIII. a XIX. Staly se sice pokusy o zřízení některých biskupství na Slovensku již před dobou tereziánskou, avšak bez pozitivních výsledků. Tak r. 1348 vyskytl se *plán na zřízení diecese spišské*, k níž vedle komitátu spišského měl podle přání krále Ludvíka a jeho manželky Alžběty (byla dcerou polského krále Vladislava Lokietka a odtud snad, vedle osobních vztahů k budoucímu biskupu, její živý zájem o spišské biskupství!) náležeti i komitát líptovský. Král s královnou obrátili se v té věci na kurii se žádostí, aby tato dosavadní proboštský kostel ve Spiši povýšila na katedrální a přidělila mu jisté církevní důchody, až dosud ostráhomské diecesi náležející.⁵⁷ Papežská stolice byla ovšem ochotná přání krále vyhověti a proto nařídila se vším urychlením komissionelní řízení na místě samém, kde vše potřebné mělo se vyšetřiti; zejména stačilo oba komitáty na diecesi (*»iuxta statum et conditionem ecclesiarum regni Hungariae«*) a jak rozdělití dosavadní důchody mezi Ostráhom a Spiš (*»nec non de portione congrua decimarum, fructuum«* a t. d.). Komise svěřena dvěma benediktinským opatům (sv. Benedikta nad Hronem a Vyšehradskému), aby papeži podali zevrubnou zprávu. Bohužel, kromě této jediné listiny nic více se nám o zřízení spišského biskupství nedo-

⁵⁶ Srv. *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria*, Posonii 1835 p. 419. Autorem spisu je nitran. biskup *Vurum*. Srv. též níže pozn. 87.

⁵⁷ *Petitio charissimorum i. Ch. . . Ludovici regis et Elisabeth reginae . . . continebat . . . ut eandem ecclesiam in cathedralem erigere et villam Scepusiensem civitatis insignire titulo ac partes Scepusienses praedictas et certam terram, Liptoviensem provinciam nuncupatam, Strigoniensis dioecesis, in unam dioecesim ex iisdem partibus . . . ipsi ecclesiae pro dioecesi assignare ac decimas nec non alios fructus et redditus . . . episcopi mensae deputare ipsius ecclesiae dignemur». Wagner, *Annalecta Scepusii*, Viennae 1774 pars I., 320–21; *Fejér*, *Cod. dipl. Hung.* IX, 1. p. 570. Srv. též níže pozn. 88 a 176.*

chovalo. Jisté je, že k provedení naznačeného úmyslu pak nedošlo.⁵⁸ A tak zůstal Spiš dále částí diecese ostráhomské.⁵⁹

Rozhodující události politické v stol. XVI. a XVII. měly i dalekosáhlý vliv na utváření se církevně-správních poměrů v Uhrách a speciálně na území slovenském. Po bitvě u Mohače r. 1526 rychle pokračující *záplava turecká* měla za následek, že i skvělá stavba církve katolické v Uhrách se sesula a zbyly z ní pouhé trosky. Ale i tyto zaplaveny byly a vnitřně rozleptány nezadržitelně se šířícím *protestantismem*. Pro katolickou církev v Uhrách byly to skutečně doby největšího úpadku. Z početných uherských diecesí zůstala přívalem muslimanským nedotčena vlastně pouze jediná: nejmenší a na nejzazším západě položená diecese nitranská. Ale ani její katedrální sídlo nebylo ušetřeno od tureckých nájezdů. Tři diecese, ostráhomská totiž, jagerská a rábská, dostaly se z části pod turecké panství, ostatní pak diecese uherské skoro úplně. Arcibiskup ostráhomský po pádu svého metropolitního sídla r. 1540 hledal a našel útočiště spolu i s kapitolou v Trnavě a v Bratislavě; podobně biskup jagerský uchýlil se i s kapitolou do Jasova a do Košic. Vlivem všech těchto událostí se stalo, že stejně jako habsburské Uhry, tak i teritorium církevní správy v Uhrách v stol. XVI. a XVII. do jisté míry podobalo se nynějšímu církevnímu území slovenskému.

Stejně nebezpečný pak jako nepřítel vnější byl katolické církvi v tehdejších habsburských Uhrách i nepřítel vnitřní. Snad sotva desítina všeho obyvatelstva zůstala skutečně i svým vnitřním přesvědčením věrna Římu a katolické církvi. I čelní hodnostáři církevní, jako byli na př. biskup nitranský a probošt spišský, přestoupili na evangelickou víru. Venkovské duchovenstvo přichýlilo se k protestantství převážnou většinou. Avšak až do r. 1606 a zejm. až do synody žilinské r. 1610, kdy evangelíci v Uhrách zřídili si samostatnou církevní organizaci, zůstávala na venek v diecesích od Turků neobsazených církevní správa celkem bez proměny. Po synodě žilinské (1610) rozděleno bylo však už Slovensko, či správněji habsburské Uhry, na církevní správu evangelickou⁶⁰ a katolickou. Bylo proto zapotřebí vyvoditi i v správě církevní z těchto událostí důsledky a přízpů-

⁵⁸ Srv. *Pray G.*, *Specimen hierarchiae Hung.* I. c. str. 50 n. . . . Již r. 1297 připomíná se Jakob, spišský [?] biskup, avšak hodnost ta měla ráz čistě osobní; diecese spišské r. 1297 nebylo. Srv. *Pray* I. c. str. 50.

⁵⁹ Král Zikmund vyjmul sice proboštství spišské z obediencie ostráhomské (a podobně roku 1404 i proboštství bratislavské!), avšak r. 1513 navracena opět na základě rozhodnutí kurie římské Spiš Ostráhomu; podobně stalo se později i s proboštstvím bratislavským. Srv. *Pray* I. c. str. 57 p. 69 n.

⁶⁰ Nově r. 1610 zřízená biskupství evangelická čili superintendentie nepřimykaly se k církevní organizaci katolické, nýbrž spíše opíraly se o zřízení komitátní. Srv. *moje poznámky v Čes. Čas. Hist.* XVIII. (1922) str. 444 n.

sobiti církevní organizaci katolické církve nově se vytvořivším a zcela změněným poměrům. Iniciativa vycházela tu z obou táborů: z katolického i evangelického. Evangeličtí stavové již na revolučním sněmu v Báňské Bystrici r. 1620 po vpádu Bethlenově do habsburského území se usnesli, aby katolíkům nadále ponechána byla pouze tři biskupství, jagerské totiž, rábské a nitranské.⁶¹ Ale záhy i katolická církev a katolická protireformace přichází s novými podněty pro reformu církevní správy v Uhrách a zejména na Slovensku. Kardinál Petr Pazmány tristní úpadek katolické církve v Uhrách přičítal nikoli v poslední míře nedostatečné organizaci církevní správy. A také nápravu očekával od zřízení nových biskupství, zejména na rozlehlém území diecese ostrihomské. V svém dobrém zdání, které připojil k usnesením synody v Trnavě r. 1629, zdůrazňuje, že úpadek katolické církve v Uhrách zavinen byl přílišnou rozlehlostí uherských diecesí, v první řadě ovšem ostrihomské.⁶² Proto Pazmány navrhoval, aby v Uhrách protireformace chopila se téhož prostředku, kterého s úspěchem užil Filip II., král španělský, v Belgii, totiž aby z diecese ostrihomské zřídila se další čtyři nová biskupství, *biskupství spišské*, k němuž vedle Spiše příslušel by Liptov a Orava, dále *biskupství gemerské* se sídlem v Rožnavě, k němuž příslušelo by území stolice gemerské a torňanské, potom *biskupství turecké*, k němuž jako diecese příslušel by Turec a Zvolen, a konečně *biskupství novohradské*, s územím v stolici novohradské, pokud ovšem toto příslušelo k diecesi ostrihomské.⁶³ V konferenci dne 13. nov. 1636, již zúčastnil se kard. Pazmány s uher. palatinem a kancléřem království, jakož i císařský zpovědník a člen tajné rady Guillielmus Lamormaine S. J., bylo ustanoveno k návrhu Pazmányho, aby zřízena byla z těla diecese ostrihomské dvě nová biskupství, totiž *spišské* a *rožnavské*.⁶⁴ Avšak k uskutečnění plánu, jednak pro smrt kardinála Pazmányho, ale i Ferdinanda III., jakož i jiné příčiny, opět nedošlo. Charakteristické je, že záležitost tato — ač Pazmány zdůrazňuje, že věc má se státi »ex sententia summi pontificis«, jako v Belgii — nebyla projednávána v Římě, nýbrž při královském dvoře uherském.

Velkolepý plán Pazmányův čekal však na svoje provedení téměř půldruhého století. Už dávno byla protireformace, již nová organizace bis-

⁶¹ Katona, Hist. critica XXXI., 837–38.

⁶² Srv. Appendix prima de diecesi Strigoniensi, Peterffy Car., Sacra consilia Hung. Posonii 1742, II, 265.

⁶³ Peterffy I. c. str. 272.

⁶⁴ Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis [authore Arnoldo Ipolyi-Stummer] Neosolii 1876 str. 3; cituje tu diarium manuscriptum Georgii Dobronsky, Acta acad. colleg. S. J. Tirnav. tom. XVII. a dodává »modus fundandi hos (episcopatus) habetur in iisdem scriptis«.

kupství měla sloužiti, v Uhrách provedena, když opět Pazmányův projekt stal se předmětem nových úvah vlády, aby pak konečně aspoň z meritu byl r. 1776 proveden.

O zřízení nových biskupství jednalo se už r. 1733,⁶⁵ při čemž pomýšlelo se na zřízení nového *biskupství v Bratislavě*,⁶⁶ ale i v Potisi, a už při této příležitosti diskutována byla otázka kompetence.⁶⁷ V Uhrách však uvažovali pouze o tom, sluší-li se nové diecese zříditi prostě dekretem královským, či je-li k tomu zapotřebí i svolení stavů.⁶⁸ K zřízení nových diecesí došlo však až r. 1776.

Marie Terezie již r. 1769⁶⁹ nařídila soupis všech far v Uhrách,⁷⁰ aby tak získala podklad pro zamýšlenou reorganizaci, načež koncem roku 1775 přikročeno k provedení. Dekretem král. uherské kanceláře ze dne 7. Dec. oznámeno bylo ostrihomské kapitule (bylo to v době sedisvakance trvající od r. 1762) královské rozhodnutí, že jest úmyslem královny rozdělití ostrihomskou diecesi v nová biskupství (»absolutam esse reginae voluntatem archidioecesim dismembrandi«); nechť kapitula předloží své rozklady, zejména pokud se týče důchodů, jež by novým uspořádáním diecesí ztratila. S největším urychlením vyslala kapitula už v polovici prosince do Vídně své zástupce. Tu však král. komise, k tomu cíli už zřízená, předložila jim hotový plán.⁷¹ Vše další provedeno s největším urychlením, takže už 1. ledna 1776 vydány byly král. dekrety, jimiž zřizují se nové diecese a stanoví jejich budoucí hranice. Tak zřízeno bylo *biskupství báňsko-bystrické*, z území komitátu zvolenského a tureckého, jakož i z jednoho okresu stolice nitranské (bojnického) a z dvou okresů stolice tēkovské (sv. Kříž a Oslany), *biskupství rožnavské*, jemuž připadly jako diecese celý komitát gemerský, Torna a Malohont, jakož i hornatá část Spiše a část Novohradu (okolí Lučence), *biskupství spišské*, v celém zbývajícím komitátu spišském, dále pak v Liptově a v Oravě; konečně

⁶⁵ R. 1734 píše nuncius do Říma, že se vidí potřebným »di fondarvi e istituirmi nuove parochie... giache alcune di quelle diecesi erano troppo ampie a troppo vaste per esser governate da un solo pastore« a že je zapotřebí »la fondazione delle prime una casa« (Frankó, Oklevěltár a magy. kir. kegyury jog történetéhez, Budapest 1899, str. 330–31.

⁶⁶ R. 1733 píše nuncius, že císař »pensa di costituire in Presburgh per l'erezione delle nuove parochie« (Ibidem 323).

⁶⁷ Nuncius r. 1733 píše, že »è entrata l'eminenza sua (totiž kard. Althann) in dubio di non poter ciò fare senza il beneplacito apostolico« (Ibidem, 323).

⁶⁸ R. 1734 píše o věci nuncius: »Con qual' autorità si sia la medesima (nuova parochia) fondata e instituita: col trasmettere i decreti, che si siano fatti o dall' imperatore o dalli stati d' Ungheria a questo fine«.

⁶⁹ Petrov A., Národopisná mapa Uher, Praha, 1924, str. 7.

⁷⁰ Srv. Collectio benignarum normalium resolutionum caesareoregiarum in materia commissionis ecclesiasticae... usque ad annum inclusive 1785 inventarum. Pestini s. a. Tom. I. str. 262, kde dekretem ze dne 3. Oct. 1777 se soupis urguje.

⁷¹ [Ipolyi-Stummer] Schematismus hist. dioecesis Neosoliensis I. c. str. 4.

pak upraveny byly i *bralice biskupství nitranského* v tom smyslu, že témuž bylo přiděleno z diecese ostráhomské území, spojující Nitru s její diecesí v stol. trenčinské.⁷²

»Nos Maria Theresia«, píše se v listině vydané pro diecesi báňsko-bystrickou, »divina favente clementia Romanorum imperatrix vidua, Hungariae, Bohemiae etc. regina apostolica, archidux Austriae etc. ... pro summo illo iure patronatus, quod qua apostolica regina Hungariae in conferendis et pro ratione necessitatis ac utilitatis publicae ordinandis dioecibus *optimo jure* habere et exercere dignoscimur... cura et sollicitudine nostra... *archiepiscopatum Strigoniensem dividendum et e limitibus eiusdem*... praeter alios *novos episcopatus* utpote Scepusiensem et Rosnaviensem Neosoliensem... ea ratione benigne *erigendum et fundandum esse duximus*...; *limites* vero dioecesis huius Neosoliensis integros comitatus Zoliensem et Thurocziensem, ex comitatu item Barsiensi districtus Sancto-Crucensem et Oslaniensem nec non ex comitatu Nitriensi districtum Bajmoczensem sic dictos ac universas parochias sub nomenclatione horum districtuum ad archiepiscopatum Strigoniensem praevidue pertinentes, ambitu suo complectantur.« Dále stanoví se v listině nadání a důchody nového biskupství, činí se pořízení stran kapituly a kanonikátů, jakož i jejich obsazování⁷³ a j. »Quae omnia... *ex plenitudine potestatis nostrae regiae* hisce clementer *statuimus*, speramus, quod quemadmodum hic per nos clementer neo-erectus et fundatus episcopatus... nostri quoque successores non minori sollicitudinis studio... firmiter manenturi... sint... In quorum majus robor perpetuamque firmitatem hasce *secreto majori* nostro, *quo ut regina Hungariae* apostolica utimur, impendendi *communitas extradandas esse duximus et concedendas literas fundationales*. Datum per manus... aulae nostrae cancellarii... reverendissimis... patribus... ecclesiarum episcopis ecclesias dei feliciter gubernatibus« atd.

Stejného celkem znění mutatis mutandis vydány byly pak i listiny pro nově zřízené biskupství spíšské a rožnavské a také stran přidělení 13 far k diecesi nitranské. (Originály těchto listin chovají se v archivech biskupství, jichž se věc týče.)

Hned na to král. dekrety ze dne 1. Jan. 1776, vypravenými dne 15. Jan. 1776, pro takto nově zřízené, respective v svých hranicích nově upravené diecese, jmenování byli Marií Terezií noví jich správcové: arcibiskup

⁷² Srv. Katona Steph. Historia critica regum Hungariae, sv. XXXIX (Budae, 1809) str. 847–49. – [Vurum] Episcopatus Nitriensis memoria l. c. str. 419.

⁷³ »Reservantes... nobis et successoribus nostris... omnia in capitulo beneficia ecclesiastica.«

ostráhomský Josef kníže Batthyány, biskup báňsko-bystrický Frant. hrabě Berchtold, biskup rožnavský Jan Galgóczy resp. po jeho časné smrti hrabě Ant. Revai a biskup spíšský Karel ze Salbecka.⁷⁴ Současně pak zřízení nových diecesí a jmenování biskupů publikováno v poloúředních Vídeňských Novinách a patrně oznámeno i do Říma.

Teprve *dobatečně* a téměř po uplynutí čtvrt roku bylo zřízení nových, výše zmíněných biskupství, a vůbec rozdělení ostráhomské diecese uznáno i kurií římskou. Stalo se tak bullami papeže Pia VI. d. d. 10. Mart. 1776 a sice pro diecesi báňsko-bystrickou bullou *Regalium principum*, pro diecesi spíšskou bullou *Romanus pontifex*, pro diecesi rožnavskou bullou *Apostolatus officii*, pro biskupství nitranské bullou *Inscrutabili divinae providentiae*.⁷⁵ V bulle pro diecesi báňsko-bystrickou se píše:

Cum itaque, sicut accepimus, clarissima in Christo filia nostra Maria Theresia Hungariae et Bohemiae regina apostolica... *cupiat*, ut ea omnia amoveantur detrimenta, quae in archidioecesi Strigoniensi ob satis notam illius amplissimi ovilis Christi pastorum paucitatem evenire solent, ideoque existimavit illarum animarum saluti melius consultum esse, si ab eadem archidioecesi Strigoniensi civitas Neosoliensis una cum dominio sancto Crucensi dismembraretur, ipsaque civitas Neosoliensis in episcopatum *apostolica auctoritate* erigeretur, quemadmodum ipsa Maria Theresia, regina apostolica, regiis suis literis ad Nos datis clare demonstravit, nos... motu proprio... *apostolica auctoritate dividimus*« atd.

Papež dále stanoví, že nové biskupství opatřuje »*episcopalis civitatis titulo*« a, že kostel báňsko-bystrický povyšuje na *kostel katedrální*, jakož i že nově ustanovenému biskupu mají příslušetí všechna biskupská práva a privilegia. V bulle opakuje se několikrát (podobně, ale v protívě k tomu, co ustanoveno v dekretu Marie Terezie!), že biskupství bylo zřízeno »*de apostolicae potestatis plenitudine*«, že výsady v bulle popisované vztahují se »ad dictam ecclesiam episcopalem Neosoliensem *per nos*, ut praefertur, *erectam*«. Rovněž jmenovací právo pro biskupa a kanovníky, které si Marie

⁷⁴ V dekretu pro biskupa báňsko-bystrického hr. Bertholda se píše: »Nos Maria Theresia... pro ea, qua in constituendis ecclesiarum dei pastoribus tenemur... cognovimus... C. Franc. Berchtold tanquam personam idoneam... nobisque gratam et acceptam... *auctoritate iuris patronatus nostri regii*, quod generaliter in conferendis omnibus praedicti regni nostri Hungariae... ecclesiis earumque beneficiis... *optimo iure* habere et exercere dignoscimur, *eligendum et nominandum* ipsumque ad... episcopatum Neosoliensem promoventes, universa bona ad dominium Sancto-crucense hactenus per archiepiscopatum Strigoniensem possessa, dehinc in qualitate dotis pro episcopatu Neosoliensi assignatae... danda duximus et conferenda... reservantes nobis et successoribus nostris... omnia in capitulo beneficia ecclesiastica et canonicatus ius conferendi«. A t. d. Datum... die 15. Januarii a. 1776. Srv. Katona Hist. critica l. c. str. 851–54. (Ipolyi-Stummer) *Schematismus* historicus dioec. Neosolien. l. c. str. 10.

⁷⁵ Srv. *Bullarium Romanum*, tom. VI., pars 1. Prati, 1847 pag. 205–15.

Teresie *reservovala* jako právo královské, uděluje se jí v bulle jako milost a výsada od římské kurie.⁷⁶

Stejného celkem znění i obsahu vydány byly pod tímže datem papežské bully i pro ostatní dioecese. Potom teprve, když bully papežské došly do Vídně, byl nově jmenovaný arcibiskup ostráhomský i ostatní biskupové slavnostně konsekrováni a zřízení zmíněných biskupství notifikováno přípisem ze dne 21. Oct. 1776 místodržitelské radě a od této nově jmenovaným biskupům, úřadům komitátním a stavům.⁷⁷

Podobně rozhodnutím Josefa II. upraveny byly hranice mezi dioecesi krakovskou a spišskou. Tu okres Lubovňa od dávných dob příslušel k dioecesi krakovské, později pak k biskupství tarnovskému. Dekretem ze dne 15. Febr. 1782, publikovaným dne 4. Mart. 1782, však stanoveno, že není přípustné, aby na uherském území vykonával jurisdikci biskup cizího státu,⁷⁸ a v důsledku toho pak uloženo biskupovi spišskému, aby toto území své dioecesi inkorporoval a spravoval.⁷⁹ Biskup spišský uposlechl přírodně nařízení vlády, sám však dodatečně obrátil se i do Říma ke kurii, aby tuto novou úpravu hranic dioecese autorisovala. Záležitost skončena byla formálně dohodou mezi biskupem tarnovským a spišským tak, že r. 1787 vikář biskupa spišského ustanoven byl od biskupa tarnovského věčným vikářem sporného území.

Nejinak počínala si vláda v podobném případě, kdy jednalo se o zmenšení dioecese spišské. K této, resp. pod duchovní správu spišské kapituly, příslušeli od r. 1687 řecko-katolictví unitáři při východní hranici Spiše.

⁷⁶ »Ac jus a dicta Maria Theresia regina apostolica . . . nominandi seu praesentandi intra tempus . . . nobis . . . ad dictam ecclesiam episcopalem . . . clementer admittimus . . . et insuper . . . jus omnia beneficia ecclesiastica . . . conferendi dicta apostolica auctoritate pariter perpetuo concedimus et reservamus.«

⁷⁷ »Neo-nominatis episcopis Scepusiensi, Neozoliensi et Rosnaviensi«, píše se v dekretu, »pro sibi designatis noviter erectis et canonisatis dioecesibus erga benignam postulationem, Suae Majestatis sacratissimae caes. et reg. apostol. a sede apostolica bullas confirmatorias effective jam percipientibus, quemadmodum eisdem pro congrua notitia . . . ipsae . . . trium dioesium canonisationis originales bullae una cum tabellis ipsas quoque cuiusvis dioecesis parochias in specie designantibus, abhinc sub hodierno de benigno jussu regio transmittuntur«, aby na základě popisu a přiložené mapy každý z poddaných mohl vědět, ku které dioecesi patří. (Srv. *Stolící archiv v Bratislavě*. Za výpisek tohoto dekretu i jiné služby děkuji Dru D. Rapantovi).

⁷⁸ Benignum rescriptum de 15. Febr. 1782 nr. 689: Clementer visum est nobis resolvere: nulli deinceps extraneorum dioecesanorum aliquo haereditariarum ditionum nostrarum spiritualem jurisdictionem exercendi integrum sit. . . . Quare Fidelitas vestra binos Cracoviensem quippe in parte comitatus Scepusiensis et respective 16. oppidorum Scepusiensium, tum Polensem flumine spiritualem jurisdictionem exercentes episcopus de benigno hacce resolutione nostra edocere, illiusve effectui exactaeque observationi pro munere suo intendere haud intermittent. Srv. *Collectio normalium com. ecclesiasticae* l. c. I, 136–7. *Hradský* Initia capituli de monte Scepusio, Szepesváralja 1901 str. 501.

⁷⁹ Benignum rescriptum de 30. Mart. 1782 nr. 1454: Posteaquam ad evitandam omnem jurisdictionis spiritualis in diversis provinciis nefors emersuram confusionem firmiter decrevisset Sua Mt. districtibus Galliciae et Hungariae, qui in praesentiarum Cracoviensi subsunt dioecesi . . . parochias in regno Hungariae tractuque Scepusiensi sitas dioecesi Scepusiensi incorporare. *Collectio normalium com. ecclesiasticae* l. c. I. str. 137–8.

Král. dekretem z r. 1787 připojeni byli k řecko-katolickému biskupství v Mukačevě.⁸⁰

Zcela stejným způsobem provedeno bylo r. 1804 i *dismembratio dioecesis Agriensis*, rozdělení dioecese jagerské v nová biskupství. Toho roku rozhodnutím král. uherské vlády dekretem *dd. 23. Mart. 1804* povýšeno bylo biskupství jagerské na arcibiskupství, jemuž podřízena byla vedle jeho starého území i dvě nově z těla jagerské dioecese utvořená biskupství, totiž košické a satmarské, jakož dále z archidioecese ostráhomské biskupství spišské a rožnavské. *Dioecesi košické* přiřčeny byly král. dekretem Františka I. tři komitáty: abaujský, šaryšský a zemplínský. *Dioecesi satmarské* přiřčena pak celý podkarpatský východ, jenž od dávných dob přináležel k dioecesi jagerské, totiž komitáty satmarský, Ugoča, Užhorod, Bereg a Marmaroš.⁸¹ A teprve po uplynutí několika měsíců papežskými bulami ze dne 11. Aug. 1804 bylo toto rozhodnutí král. uherské vlády autorisováno i se strany Říma.⁸²

Zcela analogicky postupováno i při zřízení řecko-katolického biskupství v Prešově r. 1816. Král. dekretem Františka I. d. d. 6. Febr. 1816 nr. 2518 stanoveno bylo rozdělení staré a příliš rozsáhlé řecko-katolické dioecese mukačevské⁸³ a zřízení nové dioecese v Prešově, podřízené přímo arcibiskupství v Ostráhomu. A teprve dodatečně bullou papeže

⁸⁰ Jos. *Hradský*, *Initia capituli de monte Scepusio*, Szepes váralja 1901., str. 502. – Podobně pak i r. 1784 připojeni byly král. dekretem k dioecesi spišské quinque graeci ritus parochiae hucdum episcopo Premiszlíensi in partibus Scepusiensibus subordinatae.

⁸¹ Srv. *Katona* Steph. *Historia critica* l. c. tom. XLII., p. 129. – *Ephemer.* Poson. 1804. – [Vurum] *Episcopatus Nitriensis memoria* l. c. str. 457. – *Schematismus dioecesis Cassoviensis* 1915.

⁸² Stalo se tak třemi bullami a sice bullou »In universa« (Srv. *Bullarium Romanum* tom. VII., pars I. Prati, 1850 str. 597–605), v níž je obsaženo Erectio cathedr. eccl. Cassoviensis in comitatu Abaujvariensi; bullou »Quum in supremo« z téhož dne zřízeno bylo biskupství satmarské (Erectio sedis episcopalis Szathmariensis, *Bullarium Rom.* l. c. 605–611); konečně pak v bulle »Super universas« rovněž z 11. Aug. 1804 vyhlášeno bylo Erectio sedis archiepiscopalis Agriensis (srv. *Bullarium Rom.* l. c. str. 611–618). – V této poslední bulle mimo jiné se píše, že císař František oznámil tuto záležitost kurii (exposuit idem Franciscus imperator et rex), načež papež pokračuje: Nos tam pia studia dicti Francisci imperatoris et regis *obsecundare* intendentes dilecto filio nostro et sedis apostolicae nuntio in civitate Viennensi in Austria commoranti successive vigore decreti sub die decima mensis Martii currentis a. d. 1804 a nobis approbati, ut ipse de causis dismembrationis et erectionis hujusmodi necessitate rite perpensis juxta instructiones in praedicto decreto contentas inde referret, apostolica auctoritate commisimus. Novissime vero cum ex processu desuper confecto et a praedicto nuncio ad urbem transmissio acceperimus, quod *necessitate hujusmodi dismembrationis dioecesis Agriensis* praedictae, *re ipsa existente* a t. d. nos . . . apostolica auctoritate perpetuo disjunctimus et dismembravimus« a t. d. – V bulle, kterou zřizuje se biskupství košické, když už před tím v svém dekretu vymínil si císař František I. právo nomináční, jak k biskupství, tak ke kanonikátům, papež odobřuje tuto skutečnost tím, že »ipsi autem Francisco . . . ejusque successeribus *jus nominandi* seu praesentandi . . . personam idoneam ad praedictam *cathedralem ecclesiam Cassoviensem* . . . tam hac prima vice, quam in futuris illius vacationibus . . . nec non aliud jus quoque nominandi . . . ad dignitates ac canonicatus . . . apostolica auctoritate . . . perpetuo *reservamus*, concedimus et assignamus.«

⁸³ O této srv. *Hodinka* Antal, *A Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára* I. (1458–1715) Ungvár, 1911; dále *též* *autora* A munkácsi görök-kathol. püspökség története (až do r. 1809) Budapest, 1909.

Pia VII. d.d. 22. Sept. 1818 dostalo se nově založené diecesí i autorisace papežské.⁸⁴

Pro objasnění vývoje diecesí na Slovensku bylo by možno ještě uvést analogie z dokladů o zřízení neb ohraničení jiných biskupství v Uhrách, jako na př. r. 1777 biskupství v Stol. Bělehradě a v Sabarii (Steinamanger, Szombathely),⁸⁵ nebo spojení král. nařízením z r. 1785 biskupství Pedena a Senje s Modruší (v Chorvatsku) a podřízení jich gorickému arcibiskupu v Lublani, ač obě biskupství příslušela až do té doby k arcibiskupství v Kaloči.⁸⁶ Bylo by možno shledati i více podobných zásahů státu do církevních věcí v Uhrách. Avšak myslím, že uvedené příklady stačí dostatečně, aby pokud možno objasnily právní stránku věci.

Přehlédneme-li závěrem této kapitoly vývoj diecesí v Uhrách a speciálně na Slovensku s tohoto hlediska, můžeme zjistiti asi toto:

Zřizovati a zejména ohraničovati katolické diecese bylo v Uhrách a na Slovensku povždy praerogativou státní. Ovšem, že dalo se tak vždy i se souhlasem kurie římské, či spíše kurie římská s postupem moci státní tu vždy souhlasila a dispozice moci státní i se svého stanoviska autorisovala. Kurii římské zůstala přirozeně vyhrazena při zřízení nových diecesí jistá práva duchovní, t. j. povýšení dotyčného kostela na katedrální, udělení mu příslušného titulu, jakož i souhlas se všemi opatřeními, které stát při zřízení nových diecesí podnikl. Tento souhlas dávala kurie někdy předem, někdy současně, někdy pak také dodatečně. Byl to souhlas rázu zpravidla formálního. Bohužel historické dokumenty o zřízení diecesí v Uhrách, jmenovitě pro starší dobu nejsou tak hojné, abychom mohli právní stránku věci v každém ohledu dostatečně posouditi. Tak při zřízení diecese vesprímské sv. Štěpánem roku 1009 není vůbec v listině zmínka o souhlasu kurie. Při zřízení diecese pětikostelské téhož léta 1009 činí se výslovně zmínka o tom, že diecese byla zřízena »cum consensu sanctissimi apostolici«, se souhlasem kurie. Snad tento souhlas donesl po předběžné žádosti papežský legát biskup Azo, jenž zřízení diecese byl přítomen. Podobně vypravuje i Legenda maior všeobecně, že zřízení uherských diecesí stalo se »per consensum et subscriptionem romanę sedis« a nejinak i Dětmár Merseburský r. 1018, že Štěpán »episcopales cathedras faciens... benedictionem accepit«. O tom, jak zřízena

⁸⁴ Srv. *Schematismus dioecesis Eperjesensis*, Prešov, 1889 str. 5 n. K diecesí prešovské přísluší řecko-katolické fary v komitátech: Abauj, Torna, Boršod, Gemer, Šaryš, Spiš a Zemplín. Prostupovala se tudíž tato diecese s diecesí jagerskou, košickou, rožnavskou a spišskou.

⁸⁵ Katona Steph., *Hist. critica* I. c. XXXIX., p. 868 n.

⁸⁶ Srv. *Collectio normalium com. ecclesiasticae* I. c. I., 150.

byla diecese nitranská, nemáme podrobnějších zpráv.⁸⁷ Když jednalo se o zřízení diecese spišské r. 1348, tu předcházela, jak se zdá, se strany krále a královny »petitio«, žádost, v níž tito »humiliter supplicarunt«, aby papež ve Spiši zřídil biskupství. Ovšem jsme o věci informováni dosti jednostranně; neboť zpráva dochovala se nám pouze v listině papežské.⁸⁸ Naproti tomu diecese spišská, rožnavská, báňsko-bystřická r. 1776, jakož i košická spolu se satmárskou r. 1804 a prešovská r. 1816 zřízeny byly dispozicí moci státní »auctoritate iuris patronatus nostri regii« a teprve dodatečně jejich zřízení bylo autorisováno i příslušnými bullami papežskými.

Ve všech případech byla to však moc státní, která, ať už po předběžném souhlase, anebo bez něho, v určitém očekávání souhlasu dodatečného, ustanovila rozsah dotyčných diecesí, jejich hranice. Sv. Štěpán roku 1009 přidělil vesprímské diecesí čtyry komitáty (»nos... s. Michaelis Vesprimiensis *subiicimus* ecclesie«), podobně r. 1009 v Pětikostelí (»privilegiis *terminisque ordinavimus*«). V stejném smyslu píše i Dětmár r. 1018 (»Waic... *episcopales cathedras faciens*«) a také Leg. maior (»*princeps...* provincias in X. *partitus est* episcopatus«) a podle ní pak i jiné. Je velmi pravděpodobné, že stejně rozhodnutím knížat Geizy a sv. Ladislava, těmito, t. j. moci státní, stanoveny byly i hranice diecese nitranské; ostatně i v padětku domněle z r. 1158 byl to král Geiza II. (byť na základě papežské autorisace), který stanovil, že biskup nitranský na svých statcích spolu s pravomocí světskou má vykonávati i jurisdikci duchovní, ať už tyto statky jsou v té či jiné diecesí. Při zřizování diecese spišské r. 1348 byl to rovněž stát, který označil Spiš za budoucí diecesí a také r. 1620 na sněmě a r. 1636 v státní radě jednalo se především o stanovení rozsahu uherských diecesí. R. 1733 uvažuje se o tom, zda nové diecese má zříditi panovník, či také stavové; o Řím se v Uhrách valně nestarali. A pouze nuncius doufá, že nestane se tak bez souhlasu (beneplacito) kurie. Když

⁸⁷ V pozdějším padětku (srv. *Szentpetery* I. c. nr. 94) dochovaném v transumptu Štěpána Zápolského, palatína království, z r. 1496, v listině domněle Geizy II. z r. 1158 (*Fejér*, Cod. dipl. Hung. II., 152) se píše: »*Concessa etiam mihi beati Petri sedis sanctae auctoritate* volo, ut ubicunque memorata ecclesia [*Nitriensis*] haberet possessiones nunc, vel in futurum, in provincia cuiuscunque episcopi vel ecclesiae, cum dominio temporalí habeat spirituale, quia etiam sic ordinauerant sancti reges« [Štěpán a Ladislav]. V této větě zřejmě se už zračí názory doby pozdější, které padělatel promítl do stol. XII. Kdy padělek vznikl, není v literatuře přesně určeno. Okolnost, že v listině z r. 1271 resp. 1295, v níž potvrzují se privilegia kostela nitranského (*Fejér*, Cod. dipl. Hung. VII./2., str. 149–55), není o listině Geizy II. zmínky, nasvědčovala by, že padělek náleží XIV. neb XV. století.

⁸⁸ Kdybychom na př. pouze na základě papežských listin posuzovali zřízení biskupství spišského, rožnavského a báňsko-bystřického r. 1776, také bychom měli asi dojem, že Marie Terezie žádala, aby zmíněná biskupství zřízena byla »auctoritate apostolica«. Ve skutečnosti bylo tomu ovšem jinak.

pak za Marie Terezie a za Františka zřízeny byly diecese báňsko-bystřická, spišská a rožnavská, resp. košická, satmarská a prešovská, byla to opět moc státní, která je zřídila, stanovila jejich rozsah. Toto právo, jako praerogativa státní, výslovně je uvedeno r. 1782 při stanovení kompetence komise pro řízení církevních⁸⁹ věcí v Uhrách (*comissio ecclesiastica*), jež v podstatě stala se pak základem kompetence ministerstva kultu a školství v Uhrách a recepce právního řádu uherského přešla pak na náš stát. Toto právo, jakožto právo státní, bylo také se strany uherského státu povždy uplatňováno, jak při zřizování diecesí, jak výše bylo již ukázáno, tak i při jejich ohraničování. Tu, jak z uvedených příkladů vysvítá, rovněž stát uplatňoval svá práva (Marie Terezie stanovila r. 1776 hranice diecese nitranské). Někdy předložena byla změna římské kurii k dodatečnému schválení (tak při úpravě hranic diecese nitranské), jindy opět (jako při inkorporování uherských částí diecese tarnovské diecesí spišské r. 1782) ponecháno prostě církevním orgánům samým, aby záležitost, která se zatím stala (*fait accompli*), oznámili do Říma a opatřili si pro změnu papežskou autorisaci. Kurie římská zpravidla přizpůsobila se rozhodnutím moci státní a samostatným dekretováním změn hranic diecesních zachraňovala aspoň formálně stránku právní. A také v literatuře historicko-právní starší i novější není pochybností o tom, že králi uherskému příslušelo právo zřizovati, ohraničovati a v jejich hranicích upravovati diecese.⁹⁰ Ostatně toto právo není žádnou uherskou výjimkou anebo zvláštností a setkáváme se s ním v starší době stejně na západě (ve Francii, v říši německé), jako v bezprostředním sousedství Uher, v Čechách a v Polsku. Ovšem v Uhrách vrátily se poměry, jaké byly v říši před konkordátem wormským r. 1122, a udržely se až do nejnovější doby.

Kdyby tudíž československý stát, jakožto právní successor, ve všech výsostních právech bývalých Uher na svém území tato svá práva uplatňoval a podobně jako Marie Terezie, Josef II. a František I. upravil otázku

⁸⁹ Srv. *Collectio normalium com. ecclesiasticae* l. c. I., 18. Schema materiarum ad agenda commissionis ecclesiasticae spectantium. 1. Quae ad potestatem legislativam in ecclesiasticis pertinent, elaborationes proinde normalium in publico-ecclesiasticis. 2. Si quae ex his dilucidari, modificari, aut alterari oporteat. 3. *Erectionis, divisionis et dotationis archi- et episcopatum negotium*, ita etiam, si de eorum abolitione et respective cum alio episcopatu unione agatur. 4. *Objectum separationis et abstractionis parochiarum et districtuum a diecesibus ordinariorum extraneorum*. A t. d.

⁹⁰ Ad. Franc. Kollár: *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicarum regum Hungariae*. Vindobonae, 1764. Ant. comes Cziráky: *Conspectus juris publici regni Hungariae ad annum 1848*. Viennae, 1851, § 480. — Aut. v. *Virozsil*; *Das Staats-Recht d. Königreichs Ungarn*, Pest, II. Bd. (1865), str. 18. Týž pojednává o právech král. uher. majestátu a ukazuje, že tomuto mimo jiné přísluší: »*Neue Bisthümer zu errichten, dieselbe aus Kirchengütern der alten zu dotieren, die letzteren zu dem Zwecke zu theilen, zweckmäßiger einzurichten*« a t. d. Ignác Kosutány, *Egyház 109*, Kluž (II. vyd.) 1904, § 41 n. Geiza v. *Ferdinandy*: *Staats- und Verwaltungsrecht d. königr. Ungarn, Hannover, 1909* str. 202., a j.

diecesních hranic, kdyby dosavadní správní území a církevní statky diecese ostríhomské a jagerské, pokud jsou ovšem na československém území státním, přidělil účelným způsobem metropolitním kostelům na svém území, po případě zřídil tu nové arcibiskupství, neprotivilo by se toto opatření ani dosavadnímu historickému vývoji, tím méně pak platnému uherskému a československému právu. Tu zejména mohlo by přijíti v úvahu *benignum rescriptum* z 15. Febr. 1782 že »*nulli extraneorum dioecesanorum in aliqua haereditariarum ditionum nostrarum spiritualem jurisdictionem exercendi integrum sit*«, že není přípustné, aby duchovní hodnostář cizího státu vykonával tu církevní jurisdikci, jakož i jiné, výše citované dekrety a jiná zákonná opatření. Výhoda takového zákroku zjednodušila by otázku upravení hranic slovenských diecesí zejména v tom smyslu, že vyloučen by byl z činitelů, kteří na věci mají, neb mohli by míti zájem, především maďarský stát a celá záležitost stala by se více méně *interní otázkou* našeho zákonodárství, kterou by bylo předem nebo dodatečně projednati pouze mezi československým státem a římskou kurií.

II.

Poněkud choulostivější a delikátnější jest už otázka, přihlížíme-li k tomu, v jaké povaze uherský vladař svá výsostná práva v katolické církvi vykonával/zejména zda příslušela uherskému vladaři výše vylíčená práva pouze pro jeho osobu neb rodinu, či zda práva ta vykonávána byla uherským králem, jako představitelem uherské moci státní a, bylo-li tomu tak, zda práva tato vykonával *summo jure regio*, na základě své vlastní královské pravomoci, či pouze *jure delegato*, pouze jaksi v přenesené naň působnosti od kurie římské. Hned předem můžeme vyloučiti názor, jakoby výsostná práva uherských králů v církvi byla něčím, co spjato bylo s jejich osobou, respektive s dynastií. Neboť výsostná práva v katolické církvi vykonávali nejenom příslušníci různých dynastií, ale i dočasní správce státu, jako byl na př. Jan Huňad. Ba když počátkem stol. XVI. od turecké záplavy uštětřené Uhry byly rozděleny mezi Ferdinandem Habsburským a Janem Zá-polským, z nichž každý si osoboval právo legitimacy k uherskému trůnu (a dosud není vlastně jasno, kdo z obou byl skutečně legitimním králem a kdo usurpátorem!), vykonávali oba uherští králové svá výsostná práva v církvi, každý ovšem na svém území. Ani titul »apoštolský král uherský« udělený Marii Terezii r. 1758 a co by s ním mohlo souviseti, není výsadou Habsburskou, ač v papežské bulle a potom v allokuci ze dne 1. Oct. 1758 papež vytyká zásluhy Habsburků o církvi katolickou; v bulle praví se výslovně, že právo to přísluší Marii Terezii a její nástupcům, králům uher-

ským, tudíž řádným vladařům bez ohledu na jejich genealogickou souvislost. A také když dynastie habsburská Marií Terezií vymřela a nastoupila pak dynastie lotrinská, králové uherští z této dynastie užívali všech těchto práv bez jakéhokoli omezení.

Prichází tudíž pro nás v úvahu zejména otázka, zda výsostná práva uherských králů v církvi byla jejich starobylá vlastní práva, *práva státní*, aneb byla-li to *práva církevní*, která zcela mimořádně byla jim Římem toliko propůjčena. Otázka ta může míti i praktickou důležitost.

Neboť byla-li práva na zřizování a ohraničování dioecesi uherským králům propůjčena pouze jako legátům papežské kurie, bylo by možno se ptáti, zda nemohou býti eventuelně touto zase jim neb jejich nástupcům odňata. Právo apoštolské legace, t. j. zastupování římské kurie na jistém území neb v jistém státě, je nesporně mandát, privilegium, které bylo papežskou kurií pouze jistým osobám – byť dědičně – propůjčováno a celá povaha apoštolské legace⁹¹ přináší už sebou, že může býti toto právo papežskou kurií opět těm, jimž se ho dostalo, odňato, po případě býti prohlášeno za věc, která zanikla. S tohoto stanoviska, jak se zdá, posuzoval otázku i papež Benedikt XV. v své allokuci ze dne 21. Nov. 1921.

S hlediska historického, ale i právního, mají mimořádnou důležitost některé dokumenty, jež potřebují poněkud bližšího osvětlení. Je to t. ř. *legenda Hartvíkova* z počátku XII. stol., potom doktrina o *apoštolské legaci*, *Werböczy* se svým názorem o *apoštolském křtži* v uherském znaku a s tvrzením o *konfirmaci uherských apoštolských práv koncilem kostnickým*, konečně pak *bulle papeže Silvestra II.*, domněle z roku 1001. Tyto dokumenty, jež jsou mezi sebou ve vzájemné spojitosti, (a jež vesměs náležejí k velkým historickým mystifikacím a padělkům!) ovládají pak na dlouhou dobu názory historiků a právníků v Uhrách, ba někdy podléhá jejich suggestci i Řím. Vše ostatní jsou vlastně jen dedukce a rozvinutí těchto základů. A přece jen na těchto podvržených dokumentech zakládá se v podstatě právní názor uherský o poměru státu a církve od stol. XII. až do doby přítomné.

Legenda Hartvíkova vypisuje život prvního uherského krále sv. Štěpána. Je připsána uherskému králi Kolomanovi (1096–1116) a z toho se obyčejně soudí, že napsána byla v jeho době.⁹² Přejímá celkem doslovně starší vyličení života Štěpánova, t. ř. legendu maior, avšak připojuje k ní pro

⁹¹ Srv. Henner: Základy práva kanonického. V Praze 1921 str. 94–95.

⁹² Původní text legendy Hartvíkovy se nedochoval. Známe ji jednak z t. ř. kroniky uhersko-polské a pak z pozdějšího a rozšířenějšího jejího zpracování. Nejstarší rukopis tohoto dochoval se asi z rozhraní XII. a XIII. století. Za autora legendy skoro všeobecně pokládá se nyní Hartvík, který se před r. 1105 připomíná jako probošt v Magdeburku, později pak v l. 1105–1126 jako biskup v Řezně. Jeho bratr Oldřich († 1070) byl vévodou v Korutanech a měl za ženu dceru uherského Bely I. Ba Hartvík

naši otázku velmi důležité přídatky. Tyto vyznačují její ráz a tendenci a ukazují, že je to *dokument eminentně politický*.

Politickým obsahem z Hartvíkovy legendy nejdůležitější je pak opět kapitola V., vlastní po výtce Hartvíkovi. V ní píše se o tom, jak sv. Štěpán vyslal r. 1001 do Říma (quarto post patris obitum anno) arcibiskupa Astrika k stolici apoštolské, aby papež požehnal nové odnoži křesťanské, vznikající v Uhrách a, aby svoji autorisací utvrdil počátky církevní organizace, vytvořené Štěpánem tím, že by uznal již patrně stávající zřízení arcidioecese ostríhomské, jakož i jiných uherských biskupství.⁹³

Papež – přirozeně r. 1001 mohl by to býti jedině papež Silvestr II. – nejen že vyhověl této žádosti, ale, jsa prý zvláštním zjevením ve snu napomenut, dal prý poslům uherského krále i královskou korunu, kterou měl vlastně přichystanou pro polského Měška.⁹⁴

Ale nejenom korunu královskou dal prý papež uherskému králi, ale spolu s ní, jaksi jakožto součást královské pravomoci, poslal prý Štěpánovi i kříž, který by byl před ním nošen na znamení jeho apoštolství. Právil prý poslům uherským: tak jako já sám jsem apoštolský, tak právem on (Štěpán) je apoštol Kristův, skrze něhož Kristus tak veliký národ k víře obrátil. A proto prý jeho vladařství – jak božská milost byla mu vnukla – svěřil všechny církve v Uhrách spolu i s národy k nim příslušujícími, aby nad nimi vládl, jak podle práva světského, tak i církevního.⁹⁵

sám pobyl r. 1108/9 v Uhrách (*Féjer*, Cod. dipl. Hung. II., 51, 56) při zakročení tam Jindřicha V. proti Kolomanovi. – Důvody pro autorství Hartvíka, biskupa řezenského, zakládají se po výtce na vnějších okolnostech, na shodě jména a některých vztahů tohoto Hartvíka k Uhrám. Naproti tomu důvody vnitřní ukazují, že autorem tohoto eminentně politického spisu byl asi Uher, neb osoba uherské politiky zcela blízká a v intence jejích cílů dokonale zasvěcená. Není také pravděpodobné, že říšský biskup a stoupenec Jindřicha V. byl by autorem legendy, kde provedena záměna císaře a papeže při vypravování o koruně uherské. Vnitřní důvody ukazují však zcela nepochybně, že legenda vznikla v první polovici XII. stol. – Vydána byla častěji. Uvádím aspoň vydání nejpřístupnější: *Mon. Germ. Hist. SS. XI.* str. 224–241 péčí Vattenbacha, v *Rer. Hung. Mon. Arpadiana* od Endlichera str. 163–92 a *M. Florianus, Fontes domesticus I.*, str. 32–70. Srv. též výše pozn. 21 a níže pozn. 100.

⁹³ *Hartvík* cap. V. »Quarto post patris obitum anno . . . Ascricum presulem . . . ad limina sanctorum apostolorum misit, ut a successore sancti Petri principis apostolorum postularer, quo novelle christianitati, exorte in partibus Pannonie, largam benedictionem porrigeret, Strigoniensem ecclesiam in metropolim sue subscriptionis auctoritate sanciret et reliquos episcopatus sua benedictione muniret«.

⁹⁴ *Ibidem* l. c. »Prefixa itaque die, qua parata iam corona poloniorum duci mittenda fuerat, nocte, que precedebat, pape per visum domini nuntius astitit, cui et dixit: crastina die prima diei hora ignote gentis nuntios ad te venturos esse cognoveris, qui duci coronam a te regiam cum benedictionis apostolicę munere flagitabunt; coronam ergo, quam preparari fecisti eorum duci, prout peteret, cures sine cunctatione largiri; sibi enim eam cum regni gloria pro vite sue meritis scito deberi«. A skutečně prý, když pak druhého dne přišel Astrik a žádal vše, jak sám bůh již papeži v zjevení naznačil, »valde gavisus romanus pontifex, cuncta, prout fuerant postulata, benigne concessit«.

⁹⁵ *Ibidem* l. c. »Cruce insuper ante regi ferendam velut in signum apostolatus misit. »Ego« inquit »sum apostolicus, ille vero merito Christi apostolus, per quem tantum sibi populum Christus convertit. Qua propter dispositioni eiusdem (prout divina ipsum gratia instruit) ecclesias dei simul cum populis utroque iure ordinandis relinquimus«.

Avšak tato poetická fabule, která od XII. stol. až po naše dny figuruje téměř ve všech uherských historiích, je od počátku až do konce fikcí a smyšlenkou, na níž není ani jediného rysu, který by odpovídal skutečnosti.

Ukázal jsem už jinde a podepřel dostatečně historickými fakty, že Štěpán nedostal královskou korunu z Říma od papeže, nýbrž od císaře Otty III.⁹⁶ A nejinak má se věc i církevními výsadami, o nichž v legendě činí se jakési zmínky. Ukázal jsem, že církevní organisace Uher je značně pozdějšího data a nikoli z r. 1001, že nevznikla rázem a najednou, jak se v Hartvíkové legendě píše a, že její plán nemá původ také v Římě u kurie, nýbrž na dvoře téhož císaře Otty III., jak celkem jasně svědčí Dětmár Merseburský a jak vyplývá i z pravých listin samého Štěpána, kde po názoru o propůjčení od kurie zvláštní pravomoci nad církevními záležitostmi v Uhrách není stopy. Všecky současné a nepodezřelé dokumenty ukazují, že Štěpán a vůbec uherští králové v XI. století vykonávali svá výsostná práva *circa sacra* na podkladě své vlastní, vladařské, státní pravomoci, tak jako i jiní panovníci v střední Evropě této doby a, byla-li jim tato pravomoc propůjčena, že byla to opět moc světská, říše, a nikoli římská kurie.

Není také nesnadno ukázati, jaké politické tendence legenda Hartvíkova touto záměnou císaře a papeže sleduje.

Uhry v XI. stol. dostaly se do velmi těsné a často i velmi tíživé závislosti na říši. Tím, že sv. Štěpán přijal z rukou Otty III. královskou korunu a kopí sv. Mauricia, vzal na sebe a svoji zem i lenní závazky vůči říši. Dokavad na trůně říše německé byl Štěpánův švagr Jindřich II., jenž se Štěpánem udržoval povždy styky velmi přátelské, byl ovšem lenní poměr Uher k říši mírný a vlídný a přinášel Uhrám spíše jen výhody než břemena. Avšak po smrti Jindřicha II. dostavily se se strany říše i požadavky a nároky. Říše zasahovala v Uhrách nejenom jako v Čechách, anebo v Polsku, do nástupnického práva, ale i do vnitřních poměrů uherského státu, a prosazovala i prosadila, aby Uhry řídily se i v své vnitřní politice říšskými, respektive bavorskými zákony (*scita teutonica, lex Baiuvariorum!*), jejichž uznání Jindřich III. v Uhrách skutečně prosadil! V Uhrách ovšem pocítována byla tato lenní závislost na říši velmi tíživá a uherští králové spolu i s velmoži snažili se nejednou, aby tento poměr byl uvolněn, neb docela zrušen. Nicméně teprve během XII. stol. podařilo se Uhrám této závislosti na říši se de facto zhostiti, ač říše činila si na Uhry, jako na říšské léno, nároky i později.⁹⁷

⁹⁶ Srv. *moji* studii Radla-Anastasius »Bratislava« I. (1927) str. 215 n.

⁹⁷ O tom, že lenní poměr Uher k říši vytvořen byl už za sv. Štěpána srv. *moji* studii Radla-Ana-

Za této politické situace je pochopitelné, že caesaro-papistické aspirace papeže Řehoře VII. a politika Uher potkaly se takřka na půl cesty. Papež Řehoř VII. v svém listu z r. 1074 dovolává se už uherských velmožů pro svůj názor, že prý Uhry jsou vlastnictvím římské kurie, poněvadž prý už sv. Štěpán se byl Římu poddal, nad to pak ještě i Jindřich III. daroval Uhry, jako zemi dobytou stolicí apoštolské.⁹⁸ A podobně pak i v jiném listu z r. 1075 hlásá, že království uherské, tak jako i jiná vznešená království v křesťanstvu, je státem svobodným a nemá býti žádnému jinému vladaři poddáno, toliko svaté a všeobecné matce církvi římské; a proto trpce vyčítá vévodovi Geizovi, že jeho příbuzný král Šalamoun přijal Uhry jako léno od říše.⁹⁹

Je dosti těžko rozhodnouti, zda podněty k těmto myšlenkám v svém nejvlastnějším původu zrodily se v Římě či v Uhrách. Netřeba však míti pochybnosti o tom, že jak snahy uherské politiky v Římě, tak zase i tendence Říma v Uhrách byly přijímány se sympatiemi. Pro Řím mohly se státi (a také se staly!) Uhry oporou jeho politiky proti říši, a zase naopak názory Řehoře VII., že Uhry jsou státem svobodným a na říši nezávislým, byly nepochybně s radostí přijímány v Uhrách. Pro Uhry bylo přirozeně výhodnější uznávati doktrínu o celkem platonické závislosti uherského státu na Římu, než býti poddánu blízké a mocné říši.

V tomto prostředí vznikla pak legenda Hartvíkova,¹⁰⁰ v níž tak obratným způsobem a zcela v duchu intencí Uher, ale i Říma, provedena byla

stasius, »Bratislava« I. (1927) str. 215. O kopí sv. Mauricia uděleném císařem Otou III. sv. Štěpánovi má zprávu Adamar (Mon. Germ. Hist. SS. IX., 130) Srv. též Hofmeister, Die heilige Lanze ein Abzeichen des alten Reiches, Breslau, 1908, dále Lodynski, Węgry lennem stolicy Apostolskiej, Kwart. Hist., 1910. – O lenním poměru Uher k říši srv. Schünemann K.: Die Deutschen in Ungarn bis z. 12. Jahr. (Ungarische Bibliothek, vydávaná uherským institutem v Berlíně sv. 8. Berlin u. Leipzig, 1923) zejm. kapitolu Ungarn als Lehen des deutschen Königs str. 67. n., dále Pelzer H., Friedrichs I. von Hohenstaufen Politik gegenüber Dänemark, Polen und Ungarn, Diss. Münster 1906, kde ukazuje, že Friedrich Barbarosa v 50tých letech XII. stol. obratným využitím vnitřních svárů v Uhrách dovedl si vynutiti uznání vasalských povinností k říši, tak že Geiza II. nejenom byl nucen účastniti se jako vasal říše římské jízdy, ale odváděl říši, byt ve formě darů, i tribut. Srv. též V. Hotzmann, Papst Alexander III. und Ungarn, Ung. Jahrb. VI. (1926) str. 405 n., kde dokládá, jak Uhry dovedly za papeže Alexandra III. využití sporů mezi papežstvím a císařstvím, aby se vymanily z lenní své závislosti na říši. Ale ještě za Bely IV., když Tataři vpadli do Uher, dovolává se též pomoci u říše, jako její vasal a také Albrecht po smrti Ladislava IV. činil si nárok na Uhry, jako na říšské léno.

⁹⁸ Das Register Gregors VII., ed. E. Caspar, Mon. Germ. Hist. Epistolae, Bd. I., 145.

⁹⁹ *Ibidem*, str. 218. »Notum autem tibi esse credimus« píše Řehoř VII. vévodovi Geizovi r. 1075 »regnum Ungarie, sicut et alia nobilissima regna, in proprie libertatis statu debere et nulli regi alterius regni subici nisi sanctę et universali matri Romane ecclesię« a s rozhořčením poukazuje na to, že »consanguineus tuus a rege Teutonico non a Romano pontifice usurpative obtinuit dominium eius«.

¹⁰⁰ Byla-li sepsána legenda Hartvíkova za vlády Kolomana, či něco později, těžko je rozhodnouti. Rozhodně patří do 1. pol. stol. XII. Nápadné ovšem je, že za vlády Kolomana mezi uherskými biskupy, jež vesměs známe, není jména Hartvíkova. Že autorem jejím byl Uher, aneb někdo uherské vládě velmi blízký, je nepochybné. Možná, že i jméno autorovo je fikcí, aby zastřeny byly politické tendence uherské, které legenda sleduje.

záměna císaře a papeže, aby bylo dokázáno, že veškerá práva, spojená tou dobou s korunou, mají svůj původ v Římě a nikoli v říši, ať už jsou to práva světská, anebo církevní.

Toto padělání historie zdařilo se a mohlo se podařiti tím snadněji, když v myslích pamětníků žila skutečná představa, že o korunu a její práva jednalo se v Itálii, ba snad i v Římě,¹⁰¹ kde i sama koruna císařská, ba – podle středověkých názorů – i koruny jiných křesťanských králů, měly svůj původ.

Legenda Hartvíkova pod patronací vlády se záhy v Uhrách velmi rozšířila, stala se jaksi oficiální legendou uherskou o sv. Štěpánovi a počátcích křesťanství v Uhrách, a zatlačila úplně téměř do pozadí starší legendy štěpánské, v nichž toto politicum hungaricum scházelo. Její názory ovládly pak velmi záhy i politické kruhy v Uhách, takže už v padělcích listin Štěpánových z XII. stol. (jako je na př. listina pro Pecsvarad domněle z r. 1015, ale i jiné) se s nimi setkáváme.

Druhou takovou uherskou fabulí o zvláštním propůjčení uherským králům zvláštní pravomoci od Říma v katolické církvi je středověká *pověst a názor o papežské legaci*, domněle propůjčené spolu s korunou prvému uherskému králi sv. Štěpánovi. V podstatě není to asi než středověký výklad rozsáhlé pravomoci státu v církvi za Štěpána a jeho nejbližších nástupců. V uherských klerikálních kruzích už ze statut sv. Štěpána a sv. Ladislava i krále Kolomana viděli zcela jasně, že tito vykonávali velmi rozsáhlou pravomoc v církvi uherské, která v pozdějším středověku náležela už po větce osobám duchovním. Zřizovali dioecese i farnosti, stanovili jejich rozsah, disponovali s církevním majetkem i desátkem, jmenovali i sesazovali církevní hodnostáře, svolávali synody a na nich z moci své vladařské vydávali církevní statuta, udělovali církevní privilegia a výsady, soudili a trestali osoby církevní atd., zkrátka vykonávali v církvi asi stejnou pravomoc, jaká v pozdějším středověku příslušela toliko papeži, případně papežským legátům, majíce právo – podle legendy Hartvíkovy – *ecclesias dei utroque jure ordinare*. Pozdní středověk skrz na skrz proniklý církevními názory o vyvýšenosti církve nad státem, o universální křesťanské monarchii a nedotknutelnosti církevních práv, nedovedl si ani představit, že by všechna jurisdikce prvých uherských králů mohla vyplývati z jejich vlastní pravomoci. A tak připadli v Uhrách na myšlenku, že prý sv. Štěpán, po případě i jeho nástupci, měl moc apoštolského legáta, ano dokonce, že sv. Štěpán byl *legatus de latere*, *legatus natus* a podobně snad i ti, jimž řádným způsobem dostalo se vlády po sv. Štěpánovi.

¹⁰¹ Srv. *moji studii Radla-Anastasius*, I. c. str. 213, 215, 221, 223.

Po prvé setkáváme se s touto podivuhodnou doktrínou r. 1234.¹⁰² Uherský král Bela IV. chystal se právě na popud Říma k válečné výpravě do Bulharska, aby tuto zemi pokořil nejenom svému panství, ale zejména Římu. Za této pro uherskou politiku zajisté velmi výhodné situace obrátil se pak do Říma s žádostí, aby v dobyté a podrobené zemi mohl i po strance církevní činiti nejdalekosáhlejší opatření, zříditi a ohraničiti katolické dioecese, farnosti a obsaditi je správci podle svého volného uznání. »Petimus« píše v tomto listu papeži Řehoři IX. »ut *officium legationis non alii* (t. j. žádnému duchovnímu z Říma!), sed *nobis in terra Assoani committatur*, ut habeamus potestatem *limitandi dioeceses*, *distinguendi parrochias et in hac prima institutione potestatem habeamus ibi ponendi episcopos...*, quia hec omnia b. m. antecessori nostro *sancto Stephano* sunt concessa.¹⁰³ Papež vyhověl všem požadavkům v žádosti králově, ale pokud se papežské legace týče ustanovil za legáta pro zmíněnou zemi biskupa Perusinského.¹⁰⁴

Později ještě asi ve třech zprávách objevuje se tato ryze středověká doktrína, která stlačuje význam uherského krále na papežského funkcionáře a Uhry takřka na pouhou římskou provincii, a která v jistém smyslu staví souveraina a krále, jakým byl sv. Štěpán, na roveň jeho vlastnímu arcibiskupovi, jenž rovněž byl *legatus natus* apoštolské stolice, nehledíc ani k tomu – jak poznamenává Kosutány – že sv. Štěpán, uherský král, byl by v své vlastní zemi vlastně akreditovaným zástupcem cizí velmoci. Datem nejbližší zpráva listu Belova z r. 1234 je protokol o visitaci ostřihomské kapituly z r. 1397, kde rovněž se udává, že zmíněná kapitola i s arcibiskupstvím zřízena byla sv. Štěpánem a jaksi na vysvětlenou se připojuje »qui fungebatur *legatione sedis apostolicae de latere*«,¹⁰⁵ že byl apoštolským legátem. Dále je to zpráva polského kronikáře Filipa Callimacha,¹⁰⁶ jenž při líčení korunovace Vladislava řeč. Varienčíka píše, že kříž, který králi uherskému podává primas, značí »*jus apostolicae legationis in designandis episcopis ab ipso initio regibus Hungariae permissum ab Romano pontifice*«, že symbolem pravomoci uherského krále, jakožto

¹⁰² Je ovšem možné, že na vznik této doktríny měl jistý vliv konkordát uzavřený r. 1161 mezi Geizou II. a kurií, podle kterého omezeno bylo právo kurie zasahovati do Uher skrze své legáty (»*excepta appellatione et legatione*« srv. *Holzmann*, Papst Alexander III. und Ungarn, Ung. Jahrb. VI. (1926) str. 410): snad tento fakt přispěl nějak k vytvoření názoru, že vlastně uher. král sám je legátem. Konkordát z r. 1161 byl však velmi záhy (1169) nahrazen jiným pro kurií zcela příznivým.

¹⁰³ *Theiner*, Vetera, Mon. hist. Hung. sacram illustr. I., str. 171.

¹⁰⁴ *Fejér*, Cod. dipl. Hung. IV., I. p. 89, 101. *Wenzel*, Cod. Arp. Cont. II, 65–79.

¹⁰⁵ *Kobányi F.*, Visitatio capit. Strigon a. 1397 Tört. Tár (1901) str. 79.

¹⁰⁶ *Callimachus*, De rebus Uladislai I. liber I. apud *Schwandtner* I., 463.)

apoštolského legáta, je uherský kříž. Tu však už tato fabule spojuje se s legendou o apoštolském kříži, zřejmě mylnou a pochybenou¹⁰⁷

Dále je to stručná zmínka v potvrzovací bulle papeže Lva X. z r. 1513 pro klášter na Pannonské Hoře, kde v souvislosti se zprávou o založení řečeného kláštera, jemuž Štěpán přidělil biskupské desátky, se poznamenává »qui munere legationis de latere functus fuisse dicitur;¹⁰⁸ poznámka připojuje se opět skoro jako na vysvětlení poč. XVI. stol. věci už téměř nepochopitelné (ale v XI. stol. zcela běžné), že bysvětský panovník, mohl volně disponovati biskupským desátkem. Konečně je to zmínka v zprávě vídeňského nuncia z r. 1627, že uherským vladařům dostalo se titulu »apoštolský král« spolu s titulem apoštolského legáta.¹⁰⁹ Zpráva tato opakuje vlastně předešlou a nesvědčí o ničem jiném, než o velmi chudých historických vědomostech a skoro lehkomyšlné důvěřivosti v uherské heraldické fabule, jak nejv. uher. hofmistra svobodného pána Thuna, tak i samého nuncia. Mimo to poslední tato zpráva objevuje se už v souvislosti s padělanou bullou Silvestra II.¹¹⁰ Toť všecko. V starších historických dokladech není ovšem po apoštolské legaci nikde ani nejmenší stopy. Nikde v listinách, neb i v starších a spolehlivých zprávách kronikářských není dokladu, že by byl sv. Štěpán, neb některý z uherských králů užíval titulu apoštolského legáta, neb apoštolského krále. Konečně bylo by to v XI. stol. něco zcela nelogického a protimyslného, aby Štěpán ucházel se v Římě o nějaké »officium legationis« k tomu cíli, že by mohl si v svém státu zříditi církevní organisaci. V XI. stol. činili tak všichni stredo evropští panovníci a všichni bez souhlasu kurie a bez zvláštního pověření apoštolskou stolicí »úřadem papežské legace«.

Zprávy o apoštolské legaci nejsou ničím více než uherskou klerikální legendou — bez jakékoli opory ve skutečnosti. Třeba dodati, že této legendární fabule užívalo se s mírou a dosti opatrně, aniž by se z ní vyzvozovaly příliš dalekosáhlé důsledky politické.

Dalším a v ohledu politickém mnohem významnějším rozvinutím uherské pověřovací legendy je pak *Werböczy*. V podstatě není to opět nic jiného, než požadavkům doby a její názorům upravený Hartvík a fabule o apoštolském kříži, jak seznali jsme ji už u Callimacha. Ba nelze nevi-

¹⁰⁷ O tomto srv. níže pozn.

¹⁰⁸ *Theiner*, Mon. hist. Hungar. sacr. illustr. II., str. 615.

¹⁰⁹ *Fraknói V.*, Oklevéltár a magy. kir. kegyuri jog tört. Budapest 1899 str. 179 Nuncius píše »il titolo d' apostolico concesso dalla sede apostolica alli re d'Ungaria sin dal tempo di san Stefano insieme con il titolo del legato, in vigor del quale non solo li re d'Ungaria portavano la croce nell' armi ma ancora avanti loro nelle solennità«, jak prý mu vše vyložil nejv. uherský hofmistr baron Thun.

¹¹⁰ O této věci srv. podrobněji níže 33n.

děti, že u Werböczyho hlásí se již jistý odklon od Říma, když na místo papežské legace nastupuje přímo *apoštolská činnost Štěpánova*, po němž zdědili ji i jeho nástupci.¹¹¹

Spojení státní pravomoci v katolické církvi s uherským *státním znakem*, jakožto symbolem apoštolské pravomoci uherských králů, toť novum, které do uherské legendy hartvíkovské vneslo XV. stol.¹¹² Této legendě dostalo se pak mimořádné autority věhlasným dílem Štěpána Werböczyho.

Je to ovšem zase jen uherská fantazie bez jakéhokoliv historického opodstatnění. Především nošení kříže, neb křížů, před světským panovníkem od biskupů nebylo v XI. stol. žádnou výjimkou. Stejně dával před sebou nositi kříže i císař Jindřich II., švagr Štěpánův,¹¹³ aniž k tomu potřeboval zvláštního papežského privilegia; a podle tohoto vzoru činili pak asi i v Uhrách.¹¹⁴ Ostatně propůjčení uherského znaku sv. Štěpánovi papežem (Silvestrem II.?) je už samo sebou věcí zcela nemožnou. Je přece dosti známo, že zvyk užívati jistých znamení, neboli znaků, na štítech, je teprve produktem doby rytířské a ujímá se na západě až po křížových válkách. Je také dostatečně známo,¹¹⁵ že sv. Štěpán a jeho nástupci v XI. a XII. století neužívali dvojitého kříže ani na mincích, nýbrž kříže jednoduchého, tak jako i jiní panovníci této doby. Mimo to dvojitý kříž není symbolem papeže, nýbrž kříž trojitý, aby bylo jasno, že uherský kříž naprosto není symbolem vrchní lenní svrchovanosti Říma nad Uhrami. Dvojitý kříž, t. ř. patriarchální, nevyskytá se v Uhrách dříve, než na pečetech a mincích Bely IV. (jeho otec Ondřej II. užíval čtyř pruhů a toto je nejstarší známý znak uherský!), tudíž až v stol. XIII.¹¹⁶

Užívání tohoto kříže uvádí se pak zpravidla — a dle všeho právem — v souvislost s převládnutím byzantských vlivů na dvoře uherském, což zřejmě naznačuje ochabnutí vlivů římských a *symbolisuje* spíše jistý odklon *Uher od Říma* a nikoli nějaký užší svazek, i kdybychom chtěli snad tuto fabuli položit do stol. XI., nýbrž do doby pozdější.¹¹⁷

¹¹¹ *Werböczy*, Tripartitum pars I., tit. 11. »Unde etiam rex et apostolus dicit meruit (totiž sv. Štěpán, jenž sám a nikoli Řím obrátil Uhry na víru křesťanskou) »et propterea duas quoque cruces per collationem summi pontificis in signum suae sanctitatis, quod scilicet rex et apostolus juste diceretur, digna meruit habere pro armorum insignibus; unde ab illius tempore gens Hungarica duplicatam crucem pro armis ac insignibus habere consuevit.«

¹¹² Poprvé se s touto kombinací setkáváme u Callimacha (srv. výše pozn. 106), ale záhy na to také v listu Matyáše Korvína. Srv. níže pozn. 183.

¹¹³ Srv. *Thietmar Merseb.* Chron. II. c. 30. »Namque solebat in solemnitatibus universis... ad missam cum processione episcoporum... cum crucibus sanctorumque reliquiis ac turribulis ad ecclesiam usque deduci.«

¹¹⁴ Srv. též níže str. 40, pozn. 147.

¹¹⁵ Srv. *Hóman Bal.*, Magyar pentört. I. (1000–1325), str. 171 n., kde jsou i vyobrazení.

¹¹⁶ Srv. *Csánki*, Árpád és Árpádok, Budapest, 1907, str. 341.

¹¹⁷ Za zmínku stojí i zpráva našeho *Dalimila* o původu uherského dvojitého kříže, jež je vlastně ča-

Dvojitý kříž jako symbol apoštolské pravomoci, propůjčené Uhrám papežem, je tudíž opět pouze uherskou legendou bez nejmenší stopy po historickém obsahu. Werböczymu konečně nejednalo se tolik o historická fakta, jako o argumenty právní. A proto svoji thesi opřel ještě dalším dokladem, v XV. stol. povahy téměř rozhodující.

Nemám v úmyslu podezřívati slavného a klassického právníka uherského z přímého účastenství na padětku, jenž obsažen jest v jeho Tripartitu. Tolik však jest jisto, že zpráva o *bulle concilu kostnického* vyskytá se po výtce pouze u Werböczyho. Je však pravděpodobné, že přejal ji asi podobně, jako zprávu o propůjčení státního znaku Uhrám a jeho symbolice.

Wörbeczy píše, že církevně-politická práva uherského království a zejména právo jmenovací bylo kdysi za času Zikmundových Uhrům stvrzeno a slavnostními přísahami zaručeno koncilem Kostnickým.¹¹⁸

Je pochopitelné, že podle liberálních názorů z první poloviny XV. stol., kdy na concilu basilejském dosáhla idea conciliárních teorií, že concil je nadřazený i samému papeži, svého vrcholu, měla uherská práva, zaručená samým concilem, ještě větší váhu a platnost, než bylo-li možno pro ně hledati oporu pouze v autorisaci papežské. Je také příznačné pro celkové posouzení otázky, že Werböczy sám mluví pouze o *bulle concilu*. A teprve později, když usnesení concilu samotného bez schválení papeže bylo uznáváno za neplatné, vyskytá se názor, že byla to *bulle Martina V.* (1417–31), který tak slavnostně z usnesení concilu uherská práva byl zaručil.¹¹⁹

Je sice známo, že papež Martin V. po svém zvolení papežem uzavřel některými »národy« (Německo, Anglie a s některými románskými zeměmi) zvláštní konkordáty, jež týkaly se omezení papežského centralismu při zasahování do jednotlivých zemí, a je možné, že podobný konkordát uzavřen byl i s Uhrami,¹²⁰ ač nemíní-li se vůbec konkordát s říší z r. 1418,

sové nejstarší heraldickou legendou k tomuto znaku se vztahující. Dalimil vypravuje k r. 1074, jak »do Hřeč krále uherského [Geizu I.] král český [Vratislav I.] zapudí / i k tomu jej připudí, že musí křest přijeti / a na znamenie kříž na štit vzietí«. (Pram. děj. čes. III., 105). Tedy i Dalimilovi tanula na mysl představa souvislosti uherského znaku s Cařhradem a nikoli s Římem.

¹¹⁸ »Quia ista libertas regni, quantum ad *beneficiorum collationes*, olim tempore d. Sigismundi imperatoris et regis nostri, una cum complurimis libertatibus hujus regni in generalit et *celebri concilio Constantensi*, cui triginta et duos cardinales, demptis aliis viris ecclesiasticis et multis principibus christianis praefuisse constat, corroborata, jurisque jurandi religione firmata fuit, prout *bulle superinde confecta clare continetur.*«. *Werböczy*, Tripartitum pars I. tit. 11.

¹¹⁹ Poprvé, pokud jsem mohl zjistiti, vyskytá se názor, že papež Martin V. stvrdil Uhrům jejich privilegia, až r. 1640–45 v dobrém zdání o uherském právu patronátním, kde se píše, že »Martinus V. *bulle jurata hoc privilegium (toti Silvestra II.) confirmavit.*«. *Fraknói* Oklevěltár a magy. kir. kegyuri jog tört., Budapest, 1899, str. 210.

¹²⁰ V dekretu Vladislava II. z r. 1498 art. 63., vydaném při uzavření sněmu téhož léta, činí se zmínka o podobné listině »ex concessione venerabilium... cardinalium, olim in concilio Constan-

v němž obsaženy byly stejně severní, jako východní »národy«, tím spíše, že Zikmund byl císařem i králem uherským.¹²¹ Tyto konkordáty uzavřeny byly většinou pouze na 5 let a není právě pravděpodobné, že s Uhrami bylo jinak. Ale o to by ani tolik nešlo. Otázka je, zda uherský konkordát, byl-li vůbec uzavřen, obsahoval generelní a slavnostní potvrzení starých uherských privilegií a zejména práva nominačního, jak Werböczy udává, ano dokonce privilegia papežské kurie pro sv. Štěpána a jeho nástupce, jak později Werböczyho údaj vykládali Uhři.¹²²

Tato *bulle* Martina V., byla pak v stol. XVI. a XVII. častěji hledána, ale nikdy se nenašla. Řím znovu a znovu žádal, aby mu byla předložena, ale Uhři nedovedli nikdy ukázati více, než na citát z Werböczyho.¹²³ Vymlouvali se, že prý všechny dokumenty přišly jim na zmar při zkáze královského archivu v Budíně, když se ho zmocnili Turci.¹²⁴ Avšak papežská diplomacie se tímto příliš všeobecným ubezpečením nespokojila a znovu a znovu naléhala, aby jí předloženy byly skutečné doklady. Neboť ani v Římě nenašli nikde stopy po tomto privilegii, ba ani v aktech concilu kostnického.¹²⁵ Naproti tomu píše už r. 1594 pražský nuncius, podle důvěrné zprávy vysokého dvorského úředníka, »che questo privilegio... è falso«. ¹²⁶ A proto také Řím zachovával k privilegii příslušnou rezervu a jeho průkaznosti nikdy neuznal.¹²⁷ Přes tyto nanejvýše podezřelé okolnosti uherská věda dosud se tohoto privilegia dovolává.¹²⁸

Hartvíkovy názory doznaly pak nového a mohutného posílení objevením t. ř. *bully Silvestra II., domněle z r. 1001*, v stol. XVII.

R. 1644 publikoval Melchior *Inchofer* S. J. v svém díle *Annales ecclesiastici regni Hungariae* v Římě¹²⁹ *bullu domněle Silvestra II. »Legati nobi-*

riensi constitutorum, regnum hoc in eo privilegiatum esse constat, quod nullus extrahatur extra istud regnum ad judicia auctoritate literarum apostolicarum« atd. Tato listina by odpovídala konkordátu uzavřenému s říší.

¹²¹ Srv. Müller K. Kirchengesch. II., 69–72. Finkel, Acta concilii Constant. I., II., 160 a j.

¹²² Srv. *Fraknói*, Oklevěltár I. c. str. 209, 234, 256, 265.

¹²³ R. 1613 píše o tom papežský nuncius: »Di questi privilegii (Uhři) non vogliono, o non possono darne chiarezza alcuna et monstrian solo il Tripartito, delle lor leggi ungariche, ove se ne fa che solamente una confusa et generale mentione«. (*Fraknói*, Oklevěltár I. c. 154.)

¹²⁴ *Ibidem*, 179, 209, 211 srv. též níže pozn. 200.

¹²⁵ *Ibidem*, 257 »perchè di detta bolla non se ne dà scrittura autentica, nè si ritrova tra gli atti del detto concilio« uvádí r. 1666 sv. kongregace.

¹²⁶ R. 1594 píše nuncius do Říma stran tohoto privilegia »Il sr. Curtio mi ha detto una bella cosa dei vescovi d' Ungaria«, kteří se dovolávali zmíněného privilegia »et che questo... privilegio... è falso« Kurtz slíbil prý nuncióvi pomoc »a levar loro questa mala fantasia et abuso« (*Fraknói*, Oklevěltár I. c. 140, 147).

¹²⁷ R. 1661 píše o tom apoštolský advokát Petrus Franc. de Rubeis v svém dobrém zdání a, že toto privilegium »nullum fundamentum fieri debet, cum non fuerit autenticum illius« (*Fraknói*, Oklevěltár I. c., 234.

¹²⁸ Srv. na př. *Kosutány*, Egyháztjog I. c. § 41.

¹²⁹ Novější přetisk. Posonii 1795–97 vol. I.–IV. (dílo sahá až do r. 1059). *Bulle Silvestra II.* a co

litas« z 27. Mart. [r. 1000], v níž píše se o dalekosáhlých právech, propůjčených římskou kurií sv. Štěpánovi a jeho nástupcům, tak jako o vrchních právech lenních římské kurie na Uhry. Inchofer udává, že bullu mu dodal *Rafael Levakovič*, kněz řádu sv. Františka, lektor theologie, Chorvát rodem, v Chorvatsku i jinde působící jako výběrčí papežských annátů. Levakovič vyprávěl, že bullu našel vlastně Antonín Verančić, pozdější arcibiskup ostrihomský, v archivu kostela Trogýrského (Traguria v Dalmacii) a opis její pak pojal do svého díla Memorialis. Dílo toto přišlo prý pak do rukou Athanasia Georgiera, který s ním obeznámil zase Levakoviče, od něhož dostal pak opis bully, jak už zmíněno, Inchofer. Objevení domnělé bully bralo se tudíž cestou dosti složitou. Pozdější pátrání však ukázala, že po zmíněné bulle Silvestra II. v archivu v Trogýru není nikde stopy. Ba nepodařilo se ani nalézt dílo Verančićovo Memorabilis, ač jinak jeho historické spisy jsou dostatečně známé. Bulla Silvestrova stala se však brzy známou a její obsah pronikal záhy i do historické a historicko-právní literatury. Na dvoře vídeňském známa byla už asi r. 1627, kdy císař Ferdinand III. dává na jejím základě pátrati po titulu »apoštolského krále«. ¹³⁰ Přirozeně, že věřilo se v její pravost. Jezuita Mich. *Bonbardus*¹³¹ r. 1718 dokonce už tvrdil, že originál bully nalézá se v královském uherském pokladu spolu s korunou, a že byla za Zikmunda koncilem kostnickým potvrzena.

Záhy však vyskytli se i pochybovači. Tak r. 1733 Sam. *Timon*,¹³² zejména však Godefr. *Schwarz* r. 1740, který už bez rozpaků prohlásil bullu Silvestrova za padělek.¹³³ Ukazuje, že koruna uherská má charakter byzantský a že tudíž nepochází z Říma, jak se v bulle píše; a podobně i dvojí, patriarchální kříž, jenž vyskytá se teprve v XIII. stol. za Bely IV., kdežto dříve užívalo se na mincích i pečetech jednoduchého kříže. A také, že pro titul rex apostolicus není nikde v diplomech a titulech uherských králů dokladu. Schwarz zašel však příliš daleko, když v důsledku toho všeho přičetl christianisaci Uher byzantskému východu. Jeho these o byzantských vlivech byly pak záhy rozptýleny a s nimi i podezření proti bulle Silvestra II. Ba sám Frant. Adam *Kollár*, slavný historik a ředitel dvorní knihovny ve Vídni, rodilý z Báňské Bystřice na Slovensku, v svém spise *Historia diplo-*

s tím souvisí vol. 3, str. 268 n. Též *Karácsonyi* J. Szent-István kir. oklevelei és a Silveszter-bulla, Budapest, 1891 str. 179.

¹³⁰ Srv. *Fraknoi* Vilm., Oklevéltár a magy. kir. kegyuri jog tört. Budapest, 1899 str. 176 n.

¹³¹ *Bonbardus* Mich.: Topographia magni regni Hung., Viennae 1718 II, § 2 pag. 37.

¹³² Sam. *Timon*: Imago Hungariae antiquae, Cassoviae, 1733, str. 467 n.

¹³³ Godefr. *Schwarz* píše o bulle v spisu pod pseudonymem vydaném: *Initia relig. christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta, eademque a dubiis et fabulosis narrationibus repurgata*. Dissertatio historico-critica, autore *Gabriele de juxta Hornad*. Francoforti et Lipsiae 1740.

matica iuris patronatus apostolic. Hungariae regum¹³⁴ vystoupil proti Schwarzovi na obranu Silvestrovské bully. Avšak právě tento spis *Kollárův* byl podnětem zahřebskému kanovníkovi Balt. Ad. *Kerčeličovi*, aby po původu bully pátral. Tomuto podařilo se pak objeviti koncept listu Raf. Levakoviče, zaslánoho kardinálovi Aldobrandinimu, jenž na původ Silvestrovské bully vrhl poněkud více světla. Dvě léta na to r. 1764 vydal Adam Fr. *Kollár* nový spis, ve kterém zcela dal se přesvědčiti pochybnostmi Kerčeličovými a Silvestrovskou bullu zavrhl, jako padělek.¹³⁵ Tím však nebyl spor o pravost bully Silvestra II. ukončen. Více ještě než sto let otázka diskutována. Znovu a znovu vyskytali se obránci i odpůrci v Uhrách¹³⁶ i mimo Uhry.¹³⁷ Pokroky diplomatické kritiky, které poji se k jménu *Sickelovu*,¹³⁸ *Harry Bresslau-a*¹³⁹ i *P. Ewald*¹⁴⁰ ukázaly zcela nezvratně, že Silvestrova bulla je padělek. Tomuto poznatku nedovedla se pak už ubrániti ani historiografie uherská. R. 1891 velkvaradínský probošt Jan *Karácsonyi*, vydal spis o listinách sv. Štěpána a bulle Silvestra II., kde též bullu zavrhl jako padělek XVII. stol.¹⁴¹

Bullou touto uděluje papež Silvestr II. Štěpánovi, vévodovi uherskému, královskou korunu, královský titul, přijímá od něho Uhry pod zvláštní ochranu sv. církve římské, vrací mu je, jako léno sv. stolice s podmínkou, že papežové mají povždy potvrzovati uherské krále v jich hodnosti a tito, že zavázání jsou jim poslušností; dále pak uděluje Štěpánovi a jeho nástupcům dalekosáhlá práva ve věcech církevních, zejména že Štěpán a jeho nástupci mají právo dáti před sebou nositi apoštolský kříž (»*cruce* ante se, *apostolatus insigne*, gestare), a že mohou na místě sv. stolice zřizovati

¹³⁴ Ad. Franc. *Kollar*: *Historiae diplom. iuris patronatus apostol. Hungariae regum libri tres*, Vindobonae, 1762.

¹³⁵ Adami Franc. *Kollarii*, Pannonii Neosoliensis, De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae libellus singularis, Vindobonae, 1764 cap. XIV. str. 155 n.

¹³⁶ K obráncům bully Silvestrovy patří na př. též uherský historik *Szalay*: *Gesch. Ungarns*, Pest, 1866 str. 90 n., kde probírá literaturu s otázkou související. *Szalay* připouští ovšem, že bulla je interpolována, tudíž padělaná aspoň částečně.

¹³⁷ K obhájcům bully Silvestra II. patří na př. i *Krajner*: *Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns bis 1382*, Wien, 1872, str. 95 n. Týž ukazuje, že ohlas bully Silvestrovy je zcela zřejmý v legendě Hartvíkové. Ve skutečnosti je tomu právě naopak. Bulla se zakládá po výtce na Hartvíkovi, jak *Karácsonyi* nezvratně ukázal.

¹³⁸ *Sickel* Th. přispívá k řešení otázky v své práci *Liber diurnus Romanorum pontificum*, Wien, 1889.

¹³⁹ *Harry Bresslau*, *Handbuch d. Urkundenlehre* I. (2. Aufl.), 1912 str. 216, kde všeobecně o kanceláři Silvestra II.

¹⁴⁰ *P. Ewald*, *Zur Diplomatik Silvesters II.*, Neues Archiv d. Gesellschaft f. ält. Geschichtskunde sv. IX., str. 323–57.

¹⁴¹ *Karácsonyi* János: Szent-István kir. oklevelei és a Szilveszter-bulla, Budapest, 1891 str. 178–216. Srv. též autora: *Die Urkunden Stefan's des Heiligen und die Sylvester-Bulla*, Ung. Revue 1892, str. 284–94. – *Karácsonyiho* názory celkem reprodukuje také *Sasinek* Fr. v studii: *Bulla pápeža Silvestra?* Slov. Pohl. XXIX. (1909) str. 558–67 a 663–68.

diocese i fary a s nimi disponovati («ecclesias regni tui praesentes et futuras nostra ac successorum nostrorum vice *disponere atque ordinare*... apostolica auctoritate similiter concessimus«).

Ale i když podvrženost listiny Silvestra II. bezpečně byla prokázána a všeobecně uznána, nezmizela z uherské literatury historicko-právní doktrina o apoštolském původu královské koruny uherské a zvláštních právech uherských králů, jakožto apoštolských legatů v záležitostech katolické církve. Poukazuje se zpravidla na to, že Silvestrova bulla v podstatě reprodukuje jen obsah legendy Hartvíkovy a, že tato sama stačí na odůvodnění téměř všeho, co v bulle Silvestrově je obsaženo. O hodnověrnosti a spolehlivosti Hartvíkově se ovšem nepochybovalo. Byly doby, kdy vůbec legenda Hartvíkova pokládala se za nejstarší legendu štěpánskou. Zmatek v názorech zvýšen byl pak ještě tou okolností, že skutečně v Uhrách v stol. XIII. a XIV. pod vlivem padělku Hartvíkova udržoval se názor, že sv. Štěpán zřizoval uherské diocese, jakožto apoštolský legát, ba že i sama královská kancelář se tohoto práva dovolávala. Proč se tak dále je nám již jasno.

Tak sám Karácsonyi, autor výše zmíněného pojednání o podvrženosti bully Silvestra II., je přesvědčen, že privilegium podobného asi obsahu římskou kurií bylo přece jen sv. Štěpánovi uděleno, ač se nikde nedochovalo. Poukazuje při tom na listinu Štěpánovu z roku 1002 pro klášter na Pannonské Hoře, kde Štěpán disponuje s desátkem diocese vesprímské a dává jej tomuto klášteru, tudíž vykonává prý mimořádná práva v katolické církvi,¹⁴² jednak na list papeže Urbana II. uherskému králi Koloma-

¹⁴² O této listině srv. *máj* článek Radla-Anastasius, »Bratislava« I. (1927) str. 213 pozn. 2. – Karácsonyi dovolává se tu věty, která vlastně do původní listiny nepatří, nýbrž pochází z listiny neb paměti něco pozdější («ego!»): »Quod si vos fideles licuit mihi, in quo volui loco *episcopatus* et abbatias statuere, an non licuit cuipiam loco, quod volui, ut facerem« a vykládá – s poukazem na listinu pro Pětikostel z r. 1009 (kde skutečně se píše, že biskupství bylo založeno »cum consensu sanctissimii apostolici« a dále na listinu domněle z r. 1015 pro klášter v Pecs-varadu (listina je padělek z XII. stol. srv. *Szentpétery*, Regesta Arpadiana I. c. Nr. 6.), kde rovněž Štěpán disponuje s biskupským desátkem a osvobozuje klášter z pravomoci biskupské, a kde podobně ukazuje se, že stalo se tak »ex consensu et confirmatione auctoritatis apostolicae«. Karácsonyi pak ptá se: odkud měl Štěpán tuto moc? Odpověď prostá a logická byla by poukaz na větu z listiny pannonského kláštera, totiž že Štěpán měl tuto moc od svých velmožů. Vždyť praví se tam doslova: »vos fideles licuit mihi... episcopatus et abbatias facere«. (Zde nepadá na váhu, že věta tato je něco pozdějšího původu a pochází spíše z konce než z počátku XI. stol. Ale i tak mluví z ní duch doby!) Karácsonyi však má za to, že věta v listinách výše dotčených z r. 1009 a domněle z r. 1015 »cum consensu sanctissimii apostolici« ukazuje, že Štěpán prý jediné se souhlasem a jsa od římské kurie zmocněn, míší se do věcí církevních. Ale tak velký dosah zmíněná věta nemá. Neboť i když připustíme, že Štěpán zakládal biskupství s předběžným souhlasem kurie římské, ze rčení »cum consensu« ještě neplyne, že Štěpán tak nečinil ze své vlastní moci a pravomoci, jak konečně všechny nepodezřelé a dobé blízké prameny správně naznačují. Předpokládáti, že každý panovník, který disponoval s církevním desátkem, musel mít k tomu papežské zmocnění, bylo by prostě promítati kanonické právo do dávné a pradávne minulosti, kdy toto teprve vznikalo a se vyvíjelo.

novi z r. 1096, kde nástupce a pokračovatel Řehoře VII. vyčítá králi, že Uhry nejsou poslušny římské kurie («iam diu regnum tuum ab apostolicae sedis obedientia descivit») a slibuje, když se král obrátí, že dostane se mu stejné cti a hodnosti, jaké těšil se u kurie římské kdysi sv. Štěpán («ut quidquid honoris, quidquid dignitatis praedecessor tuus Stephanus ab apostolica nostra ecclesia promeruisse dignoscitur... plena liberalitatis benignitate percipias»).¹⁴³ A z této zcela všeobecné věty usuzuje Karácsonyi, že Štěpánovi dostalo se od kurie římské mimořádné pravomoci »circa sacra«. Na důkaz uvádí i list krále Bely IV. do Říma z roku 1234, kde žádal před vojenskou výpravou do Bulharska, aby v dobyté zemi měl *officium legationis* a potestatem *limitandi dioeceses*,... *quia hec omnia* beate memorie antecessori nostro sancto *Stephano sunt concessa*.¹⁴⁴ Toto je vlastně jediný a nejvýznamnější argument. Karácsonyi uvádí jej v souvislost s protokolem z roku 1397 a listem papeže Lva X. z roku 1513.¹⁴⁵ Z toho všeho zavírá pak, že sice sv. Štěpán někdy roku 1015 skutečně dostal od římské kurie zvláštní privilegium (dosti podobného obsahu, jako je bulla Silvestra II.), které prý obsahovalo právo: 1. na určení hranic diocesis, 2. na rozdělení diocesis na fary, 3. na vyjmutí církevních ústavů z pravomoci biskupské, 4. na upravování církevních důchodů, 5. na jmenování a potvrzování biskupů a t. d. Avšak toto právo a privilegium uděleno bylo prý pouze sv. Štěpánovi pro jeho osobu (Karácsonyi klade důraz na větu »in hac prima institutione« z listu Bely IV. z r. 1234) v odměnu za mimořádné zásluhy o církev římskou, *nepřešlo však prý nikterak na jeho nástupce*. Neboť jinak by prý byl papež Urban II. nemohl znovuudělení této výsady slibovati králi Kolomanovi jako odměnu, a Bela IV. nebyl by prý žádal, aby mu »*officium legationis*« spolu s právem »*limitandi dioeceses*« bylo papežem uděleno.¹⁴⁶ Privilegium takové se však nedochovalo ani v Římě ani v Uhrách, ba zanikla po něm vůbec každá stopa. (Pro Karácsonyiho nejvýznamnějším argumentem je fakt, že sv. Štěpán a jeho nástupci práva, která předpokládá, že byla obsažena v domněle ztracené bulle papežské asi z roku 1015, skutečně v uherské církvi měli a vykonávali. Karácsonyi nedovede si jaksí představití, že činili by tak bez výslovného zmocnění z Říma. Ale v XI. stol. bylo to všeobecným pravidlem).

Tohoto stavu věci byli prý si také dobře vědomi – vykládá dále Karácsonyi – v církevních kruzích v Uhrách a také v Římě v stol. XIV. a XV.

¹⁴³ *Fejér* Cod. dipl. Hung. II., p. 15.

¹⁴⁴ *Theimer* Veter, Monumenta hist. Hungarum sacram illustrantia I., str. 171. Srv. výše str. 31.

¹⁴⁵ *Theimer* V. Monumenta I. c. II., str. 615.

¹⁴⁶ Ovšem Bela IV. žádá, aby mu právo legace uděleno bylo pro Bulharsko podobně asi, jako bylo někdy – jak se domnívá – uděleno jeho předchůdci Štěpánovi pro Uhry.

a proto také nepřikládají Štěpánovi titul legata de latere, nýbrž naznačují pouze, že prý Štěpán měl od papežské kurie propůjčenou takovou moc, jaká někdy příslušela papežským legátům.¹⁴⁷

Po Karácsonyim *Timon*,¹⁴⁸ ačkoli nepochybuje o podvrženosti bully Silvestra II. a částečně osvojuje si výsledky práce Karácsonyiho, je už zcela přesvědčen o tom, že Silvestr II. udělil Štěpánovi a jeho nástupcům privilegium téměř stejného obsahu, jako je podvržená bulla Silvestrova. Píše: »Silvestrem II. udělené právo *papežské legace* bylo základem v uherském státním právu později jako nejvyšší právo patronátní (*ius supremi patronatus*) označované pravomoci církevní králů uherských; právo toto průběhem doby doznalo sice mnohých změn a bylo také oslabeno, avšak zůstalo povždy krásnou ozdobou a skvostným drahokamem královské koruny uherské. Právo papežské legace, nejvyšší právo patronátní uherského krále, nebylo nikterak suverenity uherského království na újmu, nýbrž tuto ještě vyzdvihovalo, dodávajíc královské koruně většího lesku.

Římští císařové německého národa a také jiní panovníci světští mívali podobnou pravomoc ve věcech církevních, jako králové uherští, nikoli však na základě právním, na základě papežského zplnomocnění, nýbrž pouze v opoře o svou vlastní světskou moc; proto také církevní pravomoc těchto panovníků zanikla ve prospěch církve, naproti tomu král Uher až do dnešního dne zůstal v majetku rozsáhlé církevní pravomoci.

Papežská bulla, kterou Silvestr II. sv. Štěpánovi propůjčil práva papežského legáta a v ní určil rozsah jeho moci a působnosti, se nezachovala; ona písemnost, která od pátého století známa je jako bulla Silvestra II., je dílo padělatele ze XVII. stol. Skutečnost sama však, že *právo legace* (*officium legationis sedis apostolicae*) bylo *uděleno* a že v něm obsažená pravomoc ve věcech církevních sv. králem byla vykonávána, je podle současných zpráv i pozdějších údajů mimo všecky pochybnosti.

Jurisdikce legátů svaté stolice nebyla tou dobou ještě přesně vymezena. Podle plných mocí od případu k případu vydávaných je patrné, že papežští legáti v území jejich legace samostatně jako veškerou plnou mocí vybavení vyslanci a zástupci papeže upravovali nejrozmanitější církevní záležitosti. Zřizují arcidiecese a diecese, rozhodují o jurisdikci, o teritoriálních otázkách, hranicích, jakož i o důchodech církví, propůjčují církevní úřady a hodnosti, udělují církevní privilegia a stanoví vzájemné povinnosti

¹⁴⁷ *Karácsonyi* dotýká se také otázky, zda Štěpán, jako papežský legát, měl právo nechati před sebou od některého biskupa nositi kříž. Odpověď jeho zůstává tu však rozpačitou. Tvrzení, že prý na základě papežského privilegia *dvojitý kříž* dostal se do státního znaku uherského, odmítá však jako důvod slabý a nepostačitelý. Není prý vyloučeno, že dvojitý kříž pochází až z křížových válek.

¹⁴⁸ *Timon* Ákos: Ungarische Verfassungs- u. Rechtsgeschichte, Berlin, 1909 str. 112 a zejména 280 n.

kleriků a laiků; při slavnostních příležitostech mají právo, aby byl před nimi nošen apoštolský kříž.

Všecka tato práva vykonával i sv. Štěpán a podobně i jeho nástupci až do sv. Ladislava a Kolomana; a to, jak sv. Štěpán sám v svých listinách prohlašuje, *na základě papežské plné moci* [v poznámce se cituje listina pro Pětikostel z r. 1009, kde píše se pouze o souhlase Říma a padělek XII. stol. pro Pecs-varad domněle z r. 1015]. Opíraje se o tuto moc, zřídil prý Štěpán dioecesánní a parochiální ústavu Uher a t. d.

Timon zachraňuje tímto výkladem v podstatě obsah bully Silvestra II. s hlediska právního, ač ví, že bulla sama je padělek.

Bohužel tento skvělý obraz církevního práva uherského statu není bez trhlin a bez retuší. Na některé slabiny tohoto názoru upozornil už maďarský církevní historik Ignác *Kosutány*. V svém spise o církevním právu Uher,¹⁴⁹ v § 80, uvažuje o původu ústavních práv, přínaležejících uherskému králi a dotýká se i doktríny o apoštolské legaci. Zdůrazňuje, že dokumenty, v nichž určitějším způsobem mluví se o právu apoštolského legáta, jsou značně pozdního data (1234, 1397, 1513), a poukazuje na to, že jaksi se nesrovnává s pojmem suverenity uherského krále, aby týž byl ve své vlastní zemi papežským legátem, t. j. vyslancem zahraniční moci. Tím méně, když papežským legátem (*legatus natus*) byl tam od r. 1394 i ostříhomský arcibiskup.¹⁵⁰ A základ práv uherských panovníků v katolické církvi spatřuje *Kosutány* spíše v *patriarchátu*, jenž prý rozsahem své pravomoci odpovídal by asi právům uherského krále, s tím jedině rozdílem, že pravomoc »ordo« jim nepatřila. Zamítá také zcela rozhodně názor, jakoby pravomoc uherských králů nad církvemi v Uhrách, a tudíž i nad církví katolickou, byla pouze pravomocí propůjčenou a na uherské panovníky od někoho přenešenou, a dospívá k přesvědčení, že pravomoc tato vyplývá ze státní suverenity. *Kosutány* nestaví už svůj názor na bulle Silvestrově, ať známé (padělané), či neznámé, a přijímá také důsledky z toho plynoucí. Píše (§ 41): »Protiví se tudíž historické pravdě, jakož i dávnému právu Uher názor, který v právech, patřících uherské katolické církvi, spatřuje pouhé výsady papežem uherským králům poskytnuté a výhody, které opět mohou býti odvolány«. *Kosutány* má za to, že původ »apoštolské le-

¹⁴⁹ *Kosutány* Ignác: Egyháztjog (2. vyd.) Kluž 1904.

¹⁵⁰ *Pray* Georg.: Specimen hierarchiae l. c. str. 83 n. Listinou z r. 1394 propůjčil papež arcibiskupům ostříhomským práva legace pouze pro diecesi ostříhomskou, listinou pak z r. 1452 pro celé Uhry a vůbec všechny uherské země, »*in singulis praefati regni nec non partium eidem subjectarum et in posterum forsitan subjiciendarum . . . jurisdictione et legatione . . . gaudere . . . possint de benignitate apostolica*«. Moc primasa a apoštolského legáta arcibiskupa ostříhomského vztahuje se tudíž pouze na království uherské v jeho faktických hranicích; pravomoc jeho nad Slovenskem tím, že toto přestalo býti částí uherského království, ipso facto zanikla.

gace« uherských králův, jakož i její povahu není možno *dokumentárně* objasnit a že jsme v tom odkázáni jednak na známá fakta (totiž že Štěpán a jeho nástupci skutečně církevní práva měli a vykonávali) a pokud se původu této moci týče, na dohady. Je však jisté – zavírá Kosutány – že panovníci uherští, i když v jistých dobách jejich pravomoc ve věcech církevních ochabla, měli a vykonávali více práva než obyčejné patronátní právo dovoluje.

Avšak po tomto celkem strážlivém výkladě přece jen i Kosutány resumuje, že povaha pravomoci uherských panovníků v záležitostech týkajících se katolické církve zakládá se na těchto historických a právních základech: 1. na korunování; 2. na titulu apoštolského krále, který propůjčil Marii Terezii jakožto královně uherské a jejím nástupcům papež Kliment XIII. r. 1758; 3. na apoštolské legaci, na znak které před uher. králi při slavnostních příležitostech se nosil apoštolský kříž; 4. na nejvyšším právu patronátním (jus supremi patronatus), jež dávalo uherským králům právo zřizovati a obsazovati at' velké či malé církevní úřady či benefícia a disponovati s církevním majetkem, a konečně 5. na král. jus placeti, podle něhož zásahy cizí moci a zejména římské kurie do církevních záležitostí v Uhrách – vyjma čistě dogmatickou stránku – potřebují k nabytí práva a platnosti předběžného schválení od vlády.

Je zřejmé, že Kosutány zčásti odporuje sám sobě; zejména pokud se týče právních důsledků titulu apoštolského krále a práva legace. Není-li bulla Silvestra II. pravá a autentická – a Kosutány přijímá tento fakt – pak titul apoštolského krále zakládá se pouze na bulle Klimenta XIII. z r. 1758, kde však se zcela jasně uvádí, že tento titul je pouhým titulem, jenž nezakládá žádného práva («titulo appellatione, nomine apostolici regis... ornatus»); pokud pak se původu tohoto titulu týče, podotýká se v bulle samé výslovně, že právní základ tohoto zvyku či privilegia je neznámý («cujus quidem sive consuetudinis, sive privilegii fons et caput ignoratur»).

A podobně je tomu i s právem apoštolského legáta a s tím v souvislosti uváděného práva apoštolského kříže. Především uherský kříž v státním znaku uherském, jak už výše vyloženo, není kříž papežský a nelze v něm viděti znak papeže. A jak Karácsonyi i Kosutány vyložili, nelze tento kříž uváděti v souvislosti s právem domnělé legace ani u Štěpána Sv., ani u jeho nástupců.

Celkem je viděti, že uherská věda historická a právní zůstala věrna v svém výkladu apoštolských práv staré uherské tradici, byť moderní historickou kritikou vážně otřesené. A sotvaže uznala a byla nucena uznati podvrženost bully Silvestrovské, ihned a takřka jedním dechem zkon-

struovala si Silvestrovskou bullu jinou, která by jí nahradila padělek a tak zachránila starou uherskou fabuli o původu apoštolských práv uherských králů. Nicméně i tato Karácsonyim supponovaná bulla papežská není ničím jiným odůvodněna, než faktem, že králové uherští v stol. XI. měli v církvi pravomoc přesahující moc světských panovníků, ovšem pouze podle pozdějších pojmů kanonického práva.

III.

Historickým a kritickým osvětlením vzniku výše dotčených mystifikací a padělků, legendy Hartvíkovy, apoštolské legace, kříže, Werböczyho a konečně bully Silvestra II., nejsou tyto ještě odstraněny z historie. Neboť i když podle dnešního stavu historického badání nesluší se více pochybovati o tom, že jsou to vesměs mystifikace a padělky, tím ještě nemizí *jejich vliv na historický vývoj poměru mezi státem a církví v Uhrách*.

Zbývá tudíž aspoň v přehledu dotknouti se i této otázky. A tu možno už předem konstatovati, že názory se přiměřeně době a okolnostem značně měnily.

Církevní organisace Uher vznikla v době, kdy papežství bylo, pokud se jeho politické moci týče, v značném úpadku. Tak jako velké církevní historické události této doby v křesťanském světě na severu Alp vůbec, tak i církevní organisace v Uhrách je dílem moci světské a udály se bez přímé účasti papežství.¹⁵¹ Vždyť sám papež Sylvestr II. byl r. 999 Ottou III. jmenován a dosazen a podobně byli na politické moci panovníků a vládařů Evropy závislí i všickni biskupové a zejména všechna biskupství v říši německé a jejím sousedství. Nikoli papež, nýbrž císařové a králové němečtí zřizovali v této době biskupství a jmenovali biskupy.¹⁵² Stejně bylo tomu na př. v Čechách, kdy r. 973 zřízeno bylo biskupství pražské především zásluhou Otty II. a Boleslava I.,¹⁵³ nebo v Polsku, kdy k organizaci biskupství došlo zásluhou a z moci Měška I. (Poznaň) a Boleslava Chrabrého spolu s Ottou III. r. 1000 (arcibiskupství v Hnězdně a jemu podřízená biskupství).¹⁵⁴ Nejinak bylo tomu i v Uhrách. Spolehlivé a kriticky

¹⁵¹ Srv. na př. K. Heussi, Kompendium der Kirchengeschichte, Tübingen, 1919 str. 204 n. – Hobza, Poměr mezi státem a církví. V Praze 1925, str. 30 n. – Bušek, Církev a stát. 1926, str. 37 n.

¹⁵² Věc ta není neznáma ani uherské vědě historické a právní. Srv. Kosutány I. c. § 134 a j.

¹⁵³ Listina z r. 1086, která potvrzuje hranice biskupství pražského domněle z doby Benedikta VI., resp. z doby Vojtěchovy je padělkem z konce XI. stol. a také v této věci hlásí se k své době. Srv. Pekař, Čes. Čas. Hist. X, 54 též *moji studii tamže* XXXII, 335, i kritiku Hrubého XXXIII, 352.

¹⁵⁴ Srv. Thietmar Merseb. Chron. IV. a 45. »*Cesar... fecit ibi archiepiscopatum, ut spero legitime sine consensu tamen praesulis, cuius dioecesis omnis haec regio subiecta est, commitens eundem prae, dicti (sc. Adaberti) martiris fratri Radimo*«.

zhodnocené zprávy ukazují nám zcela přesvědčivě, že církevní organizace v Uhrách je dílem Otty III., českého Vojtěcha, sv. Štěpána a Radly-Astríka.¹⁵⁵ V tomto smyslu třeba jediné rozumětí zprávě Dětmarově, již častěji dotčené, že Štěpán »imperatoris (Otty III.) gratia et hortatu . . . episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit«, že ze své moci a pravomoci, jakožto král a vladař Uher k podnětu Otty III. zřídil biskupství, s čímž pak i Řím souhlasil, ať už to byl souhlas současný či dodatečný.

Zřízení episkopátu v Uhrách bývá často uváděno v spojitost se získáním královské koruny uherské, tak totiž, jakoby obojí, korunu spolu se zvláštní pravomocí v církvi, obdržel Štěpán od papeže, snad Silvestra II. Vyložil jsem již,¹⁵⁶ že tomu tak nebylo. Vždyť k získání koruny a k zřízení uherských diecesí nedošlo ani současně, ani najednou, nýbrž Štěpán nejprve získal (od císaře r. 1000), korunu a potom teprve a jako už křesťanský král k podnětu a za podpory říše postupně prováděl organizaci biskupství. Prvá spolehlivá svědectví o tom jsou až z r. 1007 a 1009. Štěpán byl ve velmi blízkém příbuzenském svazku s císařem Jindřichem II. Měl jeho sestru za ženu. Je tudíž pochopitelné, že církevní organizace a právní poměry v říši za Jindřicha II. byly mu asi přímým vzorem. A jako Jindřich II. zřizoval i rušil biskupství i obsazoval podle své vůle,¹⁵⁷ tak činil i Štěpán. A jako císařové a králové němečtí a Jindřich II. dávali při okázalých příležitostech před sebou nositi od biskupů kříže,¹⁵⁸ tak činil i sv. Štěpán. Celé zákonodárství a správní organizace v říši Štěpánově měla svůj vzor na západě, v říši, v Bavorsku a v Čechách; stejně bylo tomu i s církvi. Tak jako Štěpán zavedl v Uhrách podle západního vzoru systém správy komitátní, tak řídil se tímto vzorem i při zřízení církevním. »Scita teutonica« a »lex Baiuvariorum«, jichž zachování uložil Uhrám císař Jindřich III. r. 1045, platila v Uhrách nepochybně už od dob sv. Štěpána, jak konečně i celý ráz a charakter zákonů Štěpánových bezpečně ukazuje. A týkala se především asi církve.

Lze ovšem pochopiti, že v literatuře nebyl v tom vždy jednotný názor. I když pomíneme poněkud upřílišněný maďarský zápal vlastenecký, který s oblibou vždy líčívá uherský stát a uherskou ústavu jako něco zcela mimořádného a zvláštního, zmatek působila zejména celá řada padělků, v nichž uplatňují se nejednou názory na poměr státu a církve vzniklé

¹⁵⁵ Srv. *moji* studii Radla-Anastasius »Bratislava« I. (1927) str. 27 n.

¹⁵⁶ Srv. *moji* studii Radla-Anastasius, »Bratislava« I., (1927) str. 215 a výše str. 27 n.

¹⁵⁷ Srv. *Thietmar* Merseb. Chron. II. cap. 6, V. c. 39.; IV. c. 62.

¹⁵⁸ *Ibidem* II. c. 30. Srv. výše str. 33, pozn. 113.

až v století XII. a později, a v nichž přirozeně na papežskou pravomoc při církevním zřízení klade se mnohem větší váha, než tomu bylo na samém počátku století XI., kdy vůdčí roli v křesťanstvu zcela téměř osvojila si moc světská. Nepodezřelé listiny, ale i zprávy současných kronik a legend potvrzují nám tento názor i pro Uhry. Z nich je patrné, že Štěpán ze své vlastní moci panovníčí zřizoval katolické diecese a obsazoval je dle své vůle a vůbec disponoval nejrozmanitějším způsobem v církvi. Zákony Štěpánovy, ale i jiné zprávy jsou tu dostatečným důkazem. Tak listina vesprámská z roku 1009, pětikostelecká z roku 1009 a j. (srv. výše str. 7). Jestliže při založení biskupství v Pětikostelí je přítomen papežský legát, biskup Azo, dotvrzuje to jen náš názor, výše dosti podrobně vyložený, že sv. Štěpán od kurie římské právo legace propůjčené neměl. Neboť kdyby byl sám Štěpán papežským legátem, k čemu bylo by zapotřebí vysílati do Uher ještě zvláštního papežského zplnomocněnce?!

Tomuto názoru zůstávají věrny i nejstarší legendy štěpánské, které ve shodě s listinami konstitutivní činnost při zřízení a ohraničení uherských diecesí přičítají rovněž a po výtce uherskému králi. Připojuje-li již ta nejstarší, legenda maior, o jejíž papežské oddanosti a papežském smýšlení nemůže býti pochybnosti (Roma caput mundi!), že stalo se tak »*per consensum et subscriptionem romanę sedis apostolice*«, neznamená to nic více, než co čteme u Dětmara (benedictionem accepit), nebo v listině pro biskupství v Pětikostelích z r. 1009, že toto založeno bylo »*cum consensu sanctissimi apostolice*«, t. j. se souhlasem kurie římské. Consensus znamená tu asi tolik, jako Dětmarovo benedictio. Nikoli mimořádné zmocnění, nebo dokonce apoštolskou legaci, nebo apoštolský patriarchát, jak s oblibou vykládává se v uherské literatuře, nýbrž prostě souhlas a papežské požehnání ke všemu tomu, co světská moc pro církve a křesťanství učinila. Ostatně jak legace, tak i patriarchát byly by v letech 1000–1010 něčím nelogickým, nepřiměřeným, zkrátka anachronismem. Řím papeže Silvestra II. nebyl ještě Římem Řehoře VII., Alexandra III. a nebo Innocence III.! Na druhé straně pak říše a císař byly vlastně vším.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Vždyť na př. ještě r. 1063 zřizuje český kníže Vratislav biskupství v Olomouci zcela sám a ze své panovnícké pravomoci (*Kosmas* II., 21, 27) a bez jakéhokoli účastenství kurie římské (*Novotný*, *Čes. dějiny* I. str. 124). Když pak o to vznikl spor s pražským biskupem Jaromírem, bratrem knížete, konečné rozhodnutí nestalo se v Římě, nýbrž v říši na říšské synodě v Mohuči r. 1086 skrze císaře Jindřicha IV. Ovšem tu nelze už popřít, že i s Římem bylo před tím dlouze jednáno a, že též už svoji autoritu (byl to Řím Řehoře VII.!) dostatečně uplatňoval.

Jak dalekosáhlé důsledky bylo by možno činiti pro církevní pravomoc *českých knížat* z faktu, že těmto propůjčeno bylo právo nositi *mitru* (Srv. *Novotný* I. c. str. 103 a 124). Představme si jen, že bylo by

Avšak tyto poměry a názory se koncem XI. století podstatně změnily. Smrtí Jindřicha III. (1056) dostoupila světská moc v katolické církvi svého vrcholu a s nastoupením Řehoře VII. (1073) nastává obrat. Tento vynikající papež a politik pojal do svého programu (a do jisté míry i uskutečnil!) nejen vybavení církve z područí moci světské, nýbrž pokusil se učinit z papežství nadřizenou moc celému křesťanskému světu a to, jak ve věcech církevních, tak i světských. Tyto svoje tendence uplatňuje Řehoř VII. i vůči Uhrám. Už r. 1074 trpce vyčítá papež králi Šalamounovi,¹⁶⁰ že opovážil se přijmouti Uhry v léno od císaře Jindřicha IV., neboť Uhry jsou prý vlastnictvím papežské kurie («regnum Ungarię sanctę Romanę ecclesię proprium est«!). A podobně píše r. 1075 vévodovi Geizovi a žádá na něm manskou poslušnost.¹⁶¹ A tak i později.

Tato zvláštní a skoro mimořádná pozornost, kterou Řehoř VII. věnuje Uhrám, dá se ovšem pochopiti v souvislosti událostmi, které tou dobou odehrávaly se v křesťanských zemích západních. Je to známý konflikt mezi císařstvím a papežstvím, který skončil jednak Canosou, jednak pak Wormsem. Uhry jako jedno z největších říšských království, měly na těchto událostech nejen pasivní, nýbrž i aktivní podíl. Porážka císařství zasáhla pak i Uhry. A tak už snad král Koloman (1095–1116) byl nucen pod nátlakem vítězné moci Říma vzdáti se části svých panovnických práv, investitury totiž biskupů, a přiznati uherskému «kleru a lidu» právo svobodné volby,¹⁶² zaručuje se při tom, že takto zvoleného ustanoví biskupem. Pozdější kanonická volba to ovšem ještě nebyla, jak patrné je i z konkordátů uzavřených r. 1161 a 1169.

Pod vlivem změněných poměrů a názorů vzniká pak v Uhrách legenda Hartvíkova, v níž vyjádřen byl poměr církve a státu podle situace, ale také intencí uherské politiky této doby. Nejdůležitější při tom byla, jak už i výše bylo podrobněji vyloženo, záměna císaře a papeže při získání uherské koruny sv. Štěpánem, jakož i všech vladařských práv, které podle pojmů

bezpečně zjištěno něco podobného u sv. Štěpána nebo některého z jeho nástupců! Co všechno byla by z toho vyvodila právní historie uherská!

¹⁶⁰ Gregorii VII. Registrum ed. Er. Caspar, Mon. germ. hist., Epistolae tom. II. str. 145.

¹⁶¹ Tamže str. 218 srv. též výše str. 29.

¹⁶² Zpráva o tom dochovala se sice až u pozdějších a cizích historiků, nicméně není důvodu jí nedůvěřovati. Zní: »Denunciamus vobis, pater venerande, nos legi divine subditos ac secundum eam vobis servire paratos; unde et investituram episcoporum hactenus a maioribus habitam, et si quem in electione huiusmodi minus canonice retroactum est, de cetero deo volente cavebimus«. Srv. Mansi, Concilia XX., 1211–1212. K tomu pak Marczali, Enchiridion fontium hist. Hungarorum, Budapest, 1902, str. 114–15. Věrohodnost zprávy zaručuje a jí ověřuje Kolomanův statut z r. 1108 pro Trogýr v Dalmacii, jež však v souvislosti s výše citovanou zprávou možno rozšířiti i na celé Uhry. Koloman tu slibuje: »Episcopum vero aut comitem, quem clerus et populus eligerit, ordinabo«. O renunciaci na investituru srv. též Fraknóvi l. c. 231. Tato uherská Canosa klade se tu k r. 1112.

XII. stol. byly s touto nerozlučně spojeny. A to vladařských práv jak ve státě, tak v církvi. Nebylo totiž v našich krajích až do XII. stol. vlastně mezi státem a církví rozdílu; církev po stránce správní byla tenkrát vlastně jen orgánem státní moci výkonné!¹⁶³

Je skutečně s podivením, jak tato legendární fabule, protkaná celou řadou anachronismů a historických nesprávností,¹⁶⁴ jež už samy činí podezřelým její obsah, mohla do té míry ovládnouti církevně právní ideologii uherskou a to i v době moderní, že na ní v podstatě zakládá se uherský názor o poměru státu a církve od samého počátku (domněle ovšem!) křesťanství a církevní organizace až po dobu přítomnou. Všecky ty uherské právní doktriny o poměru Uher k Římu, středověké, novověké, anebo i nejnovější, nejsou v své podstatě ničím jiným, než výkladem neb variací legendy Hartvíkovy.

Dalekosáhlá změna v názorech, kterou způsobila legenda, záleží však zejména také v tom, že vytvořeno, či spíše udrženo bylo *junctim mezi uherskou korunou a vladařskými právy uherských králů v církvi*. I tím sloužila legenda politickým zájmům a vladařské moci uherské politiky. Její stanovisko je asi toto: veškerá práva uherské koruny mají svůj původ nikoli v říši, nýbrž v Římě; avšak zůstávají neztenčena. Proto legenda jde tak daleko, že přisuzuje sv. Štěpánovi (a v duchu intencí pisatele legendy zajisté i jeho nástupcům!) právo disponovati se všemi uherskými církvemi »podle obojího práva«, t. j. v duchu XII. stol. míti pravomoc v církvi, jak nad temporalii, tak spiritualii. Vždyť v starší době tohoto rozdílu vůbec přísně nečiněno. A tak legenda snaží se zachovati uherské koruně celý rozsah její pravomoci, jak bývalo dříve a zejména před reformním úsilím Řehoře VII. V tomto smyslu staví se legenda a uherská politika, která autora inspirovala, i proti intencím římské kurie. Legendě jde po výtce o udržení faktické moci. Tuto posiluje i hlavní svou thesís, že práva uherské koruny mají svůj původ u papeže a nikoli u císaře. V důsledku

¹⁶³ Srv. Frant. Hrubý: Církevní zřízení v Č. a na M. Čes. Čas. Hist. XXII. a XXIII., též moje Staré Slovensko str. 308.

¹⁶⁴ Z anachronismů a historických nesprávností poukazují tu pouze na některé. Hartvík nevěděl, že současníkem Štěpánovým v Polsku byl Boleslav Chrabrý a nikoli Miesko. (Stejně chyby dopouští se i současník Hartvíkův náš Kosmas!) – Na mylný názor Hartvíkův, jakoby král. korunu uherskou dal Štěpánovi papež a nikoli císař Otto III., bylo již poukázáno; a také starší badatelé (Schwarz) dotkli se již fakta, že skutečná uherská koruna, neb aspoň její spodní část, je původu byzantského, jak její výtvarný ráz i řecké nápisy svědčí, a nikoli vlašského. – Ale i pokud se týče církevního zřízení jsou Hartvíkovy představy nesprávné a pochybené. Víme už z výkladu výše (str. 7) podaného, že k organizaci biskupství v Uhrách došlo někdy v letech 1007–10 a později. Naproti tomu Hartvík píše, že »quarto post patris obitum anno« t. j. r. 1001 poslal Štěpán Astríka do Říma, aby pro zřízení již diocese vyžádal si papežskou authorisaci. – Věc ta otřásá velmi vážně věrohodností Hartvíkovy legendy a vůbec jeho přídávků k legendě maior.

toho (ale teprve v důsledku této změny!) přiznává ovšem uherská politika, že uherským vládařům byla i jejich církevní pravomoc propůjčena z Říma. Pravomoc ta podle názorů legendisty je ovšem integrující součástí uherských korunních práv; poněvadž pak o koruně samé se tvrdí, že udělena byla Štěpánovi papežem, hledělo se (a hledí se!) v Uhrách i na církevní pravomoc uherských králů jako na pravomoc papežem těmto propůjčenou. A proto také i královské listiny, vniklé po zobecnění Hartvíkova názoru, ať pravé, či padělané, ale královským majestátem po rozšíření a zobecnění právního hlediska, jak se s ním nejdříve setkáváme u Hartvíka, potvrzované, bez rozpaků, ano i s jistým důrazem hlásí se k tomuto pojetí.¹⁶⁵

A proto nepřekvapí nás nikterak pozdější uherský názor, že poměry, jak se v Uhrách vytvořily v století XII., byly tam prý už od samého počátku křesťanství, jak čteme na př. v listině ostrihomské z r. 1204,¹⁶⁶ nebo že Bela IV, když roku 1234 před vojenskou výpravou do Bulharska obrátil se do Říma s žádostí o propůjčení papežské legace pro nově dobytou zemi, poukazuje už jaksi na praecedenci případ, kdy prý bylo jeho předchůdci Štěpánovi uděleno právo apoštolské legace pro Uhry.¹⁶⁷ Ovšem spolupůsobily tu zajisté i jiné okolnosti. Skvělý vzestup papežské moci na jedné straně, na druhé straně pak skutečná pravomoc uherských králů, jak patrná je zcela nepochybně z jejich zákonodárných aktů z XI. stol.,¹⁶⁸ činily zejména asi církevním kruhům uherským, promítajícím, jak se tak často v historii děje, přítomnost do minulosti, jedině s tohoto hlediska vše pochopitelným. A tak se vyskytá pak názor o papežské legaci sv. Štěpána i později.¹⁶⁹ Poněkud odchylné od stanoviska

¹⁶⁵ Tak na př. listina pro klášter *Pecsvarad* domněle z r. 1015, padělek XII. stol. přímo pod vlivem legendy Hartvíkovy koncipovaný (Srv. *Szentpétery* I. c. nr. 6), píše o zřízení tohoto ústavu sv. Štěpánem »ex consensu et confirmatione Auctoritatis Apostolice«, nebo listina pro klášter *Zalavar*, domněle z r. 1024, padělek XIV. století, kde se píše, že Štěpán »ex officio nobis... a sancta sede apostolica commissio« nadal klášter desátky (srv. *Szentpétery* I. c. nr. 8), dále pro klášter *Bakonybeel*, domněle z r. 1037, padělek XIII. stol. (srv. *Szentpétery* I. c. nr. 9.), kde se udává, že sv. Štěpán měl »a Romanae sedis supremo Pontifice auctoritatem, ut quibus vellem ecclesiis, seu monasteriis libertates et dignitates conferrem«, nebo listina domněle z r. 1158, padělaná někdy v XIV. neb XV. stol. (srv. *Szentpétery* I. c. 94) pro kostel nitranský, kde král Geiza II. činí jistá opatření církevní tohoto kostela se týkající a poukazuje na to, že může tak činiti »concessa etiam mihi beati Petri sedis sanctae auctoritates«, nebo dále v padělků listiny domněle z r. 1006 pro týž kostel nitranský (*Szentpétery* I. c. nr. 4), kde Štěpán jmenuje se dokonce »dei miseratione et apostolicae sedis gratia Hungarorum rex«; a podobně i jinde. Je pochopitelné, že právní literatura, která považovala tyto dokumenty za pravé, docházela k zcela jiným závěrům o původu pravomocí uherských králů, než k jakým musí dospěti kritické badání nynější.

¹⁶⁶ *Knauz*, Mon. Strigon. I. str. 175, kde se píše, že »a prima christianitatis institutione in regno Ungariae usque ad ista tempora nullus ad sedem Strigoniensem fuerat electus, nisi suffraganeis una cum canonicis eligentibus iuxta constitutionem canonicam et consuetudinem adprobatams.

¹⁶⁷ *Theiner*, Mon. Hung., I. c. I., 171. Srv. též výše str. 31 a 39.

¹⁶⁸ *Zavodszky* Leo., A szent István, sz. László és Kálman korabeli törvények, Budapest, 1904.

¹⁶⁹ Srv. výše str. 30 a n.

uherské politiky bylo v této otázce hledisko samotné římské kurie. Řím od konce XI. stol. utvrdil se v přesvědčení, že jako nad všemi křesťanskými knížectvími, přísluší mu i nad královstvím uherským vrchní právo lenní a to Římu samému a jedinému. Z listu Řehoře VII. je patrné, že zprvu váhal, má-li své nároky na uherské království opíratí podáním se této země Římu skrze uherského krále sv. Štěpána (o propůjčení koruny Štěpánovi papežem není ještě u Řehoře VII. nikde ani stopy!), nebo darováním kurií římské vrchních lenních práv a postoupením jich skrze samotnou říši a císaře Jindřicha III., či prostě svou nejvyšší pravomocí nad křesťanskými panovníky.¹⁷⁰ Užíval všech těchto argumentů. Papeži Řehoři VII. šlo tu však povýtce o světskou nadvládu nad Uhrami. O církevní pravomoc v Uhrách se Řehoř VII. a podobně pak i jeho nástupce Urban II. přímo nestarali. Neboť bude-li míti papež v svých rukou rozhodování o uherské koruně na základě své lenní svrchovanosti, tak jak toto rozhodování měli v svých rukou až dotud císařové a králové němečtí, je na snadě, že bez obtíží prosadí v Uhrách i všechny své reformy církevní a zjedná platnost novým názorům kanonického práva, tak jako Jindřich III. zjednal v Uhrách r. 1045 platnost pro »leges Baiuvariorum«. Proto asi Řím nikterak se nestavěl na odpor změněnému pojetí uherskému o původu uherské koruny a její práv. Ba zdá se, že Řím toto pojetí sám, byť opatrně, už koncem stol. XI. připravoval. Roku 1096 vyčítá papež Urban II. uherskému králi Kolomanovi jeho přichylnost k politice říše a zejména přichylnost k svému protivníku protipapeži Gilbertovi a, aby získal Kolomana na svou stranu poznamenává: »Reminiscat Strenuitas Tua religiosi principis Stephani, qui generis Tui primus a sancta rom. et apost. ecclesia fidei religionem suscepit et reginalis dignitatis iura promeruit«,¹⁷¹ že Štěpán přijal z Říma křesťanskou víru a zasloužil si korunu. Tu není ještě řečeno, že byl to papež, který Štěpánovi korunu udělil. Papež však slibuje dále, že dostane se Kolomanovi, obrátí-li se, všech těch výhod, jichž dostalo se Štěpánovi. Tudiž v duchu Řehoře VII. a také samého listu Urbana II. v prvé řadě práv politických, koruny, od legální, jak se naznačuje, a řádné autority.¹⁷² A toto stanovisko zaujímá Řím i později, když po Canose říšské

¹⁷⁰ Srv. *D. Register Gregors VII.*, ed. E. Caspar I. c. Bd. I., 145, jakož i výše str. 29.

¹⁷¹ *Fejér*, Cod. dipl. Hung. II., 13–14. S hlediska historického je ovšem jedno i druhé tvrzení papeže Urbana II. pochybené. Štěpán ani víru, ani korunu nepřijal od apoštolské stolice; víru přijal od českého Vojtěcha, korunu pak skrze zásluhy tohoto od císaře Otry III.

¹⁷² »Porro de nobis« píše Urban II. Kolomanovi »ita excellentiam tuam confidere volumus, ut quidquid honoris, quidquid dignitatis praedecessor tuus Stephanus ab apostolica nostra ecclesia promeruisse dignoscitur, [si Tu] certa devotione exquiras, plena liberalitatis benignitate percipias, dummodo (si) in unitate eiusdem ecclesiae apostolicae firma stabilitate permanas et ei [sc. ecclesiae apostol.] quidquid honoris, quidquid reverentiae rex praefatus instituit, fideliter benignitate devotus exhibeas« (*Fejér*, Cod. dipl.

následovala i Canosa uherská počátkem XII. stol. za krále Kolomana.¹⁷³

Řím dívá se koncem stol. XI. a poč. stol. XII. na světskou i na duchovní pravomoc uherských králů zcela ještě v duchu Řehoře VII., jako na pravomoc vyplývající z jediného zdroje veškeré pravomoci na světě vůbec, z Říma, a tudíž jako na pravomoc Uhrám od Říma propůjčenou. Jestliže však uherští králové od XII. stol. uznáním jakési svrchovanosti Říma místo říše doufali si pojistiti trvale i neztencené právo disposiční s uherskými církvemi, jak ve skutečnosti bylo tomu v stol. XI., je z listu Urbana II. patrné, že podle názorů kurie ani panovnická práva, tím méně pak práva církevní, nepřecházela na dědice a nástupce Štěpánovy ipso facto, nýbrž že měla býti teprve jednomu každému z nich s lenním závazkem propůjčována.

Zajímavé a poučné je také stanovisko kurie k uherské legendě Hartvíkově. Je pochopitelné a celkem logické, že Řím nikterak se nestavěl na odpor tvrzením Hartvíkovým o propůjčení královské koruny papežem. Nebyla to sice pravda, ale bylo to logické a v duchu Řehoře VII. a jeho nástupců. S uherským výkladem, že Štěpánovi spolu s korunou dostalo se od kurie disposiční právo nad církvemi v Uhrách, jak pokud se týče temporalit, tak spiritualit, Řím ovšem nesouhlasil. A tak, když r. 1215 předložena byla legenda Hartvíkova římské kurii od arcibiskupa kaločského k autorisaci, papež Innocenc III. její užívání v arcidioecesi kaločské sice schválil, avšak s tou výhradou, že potlačena v ní bude věta o ryze církevní pravomoci uherského krále, že má též moc nad uherskými církvemi »podle obojího práva«. (*«Amoto articulo, quo dicitur, ipsum (sc. Stephanum) de utroque iure disponere potuisse»*).¹⁷⁴

Světovládné snahy Řehoře VII. v křesťanstvu selhaly a jeho nejbližší nástupci byli nuceni spokojiti se pouze částečným jejich uskutečněním, totiž provedením reforem církevních a vymanění církve z područí moci světské.¹⁷⁵ A tak jako v celém křesťanstvu, selhaly caesaropapistické aspi-

Hung. II., 15). Této bully užívá *Kovácsnyi* (a po něm i jiní) na důkaz, že Štěpánovi dostalo se od kurie rozsáhlých práv na řízení věcí církevních. Avšak pravý smysl bully tomuto stanovisku nikterak nenasydčuje. Jak z celého kontextu patrné, papež Urban II. zaujímá vůči Uhrám stejné stanovisko, jako Řehoř VII., pokládá Uhry, tak jako jiná království křesťanská, za léno apoštolské stolice. Slibuje Kolomanovi při jeho nastoupení, že dostane se mu od papeže uznání, jakožto králi uherskému, jestliže se odvrátí od protipapeže a jestliže se přikloní k Urbanovi. Papež má na mysli »*reginalis dignitatis iura*« zcela v duchu listů Řehořových, tudíž práva po výtce politická, a nikoli nějaká práva v církvi, o nichž v celé bulle není ani slůvkem zmíněno. Ovšem papeži Urbanovi II. nebylo zajisté tajno, že tou dobou s král. korunou byla v Uhrách spjata i vláda v katolické církvi.

¹⁷³ Srv. výše str. 46, pozn. 162.

¹⁷⁴ *Theiner*, Mon. Slavorum meridionalium I., 57. – Je to pouhý regist ze ztraceného registra Innocence III.

¹⁷⁵ Prvým takovým úspěchem kurie je renunciace krále Kolomana na investituru uherských biskupů, srv. výše pozn. 162.

race Říma i v Uhrách. Doktrina o suverenitě (světské i duchovní) Říma nad Uhrami nepotkala se s úspěchem, a králové uherští byli ještě v 50tých letech XII. stol. nuceni uznávati svoji vasalskou závislost na říši.¹⁷⁶ Ale i tu poměr Uher k Římu byl závislý na politické situaci v západní Evropě a zejména na poměru císařství a papežství. Sporů mezi císařstvím a papežstvím využil pak uherský král Geiza II. r. 1160 k tomu, aby svou zemi vymanil ze staré a dosti tísnivé závislosti na říši.¹⁷⁷ Tím samým byla však vytvořena situace, aby Uhry upravily i svůj církevní poměr k Římu. R. 1161 uzavřen byl mezi kurií a Uhrami *konkordát*, podle něhož Uhry nadále zachovávají si svá rozsáhlá církevně-politická práva, totiž že sám král uděluje arcibiskupům pallium a že vůbec biskupům, neb jiným osobám duchovním, není ani dovoleno jednati s Římem, leč skrze a se souhlasem krále. Ba omezeno bylo i právo kurie zasahovati do uherských poměrů skrze své legáty.¹⁷⁸ Podobně bylo ještě před r. 1169 (ač byl tu již konkordát Kolomanův) pouze v moci samého uherského krále, aby zcela dle své vůle přesazoval, neb i sesazoval uherské praelaty.¹⁷⁹ Nicméně brzy potom — a opět v souvislosti s událostmi v říši — r. 1169 došlo mezi kurií a Uhrami k uzavření nového *konkordátu*, v němž práva uherské koruny byla už podstatně omezena.¹⁸⁰ Listina tato, která náleží k základním dokumentům pro poznání poměru mezi státem a církví v Uhrách (svým významem může býti postavena po bok českým listinám z r. 1221!), týká se však už skoro po výtce *práva jmenovacího*. Kurie vzdala se tak jaksi plánu vytvořiti mezi Římem a Uhrami lenní svazek (ač i později v zásadě s uplatněním této doktriny se setkáváme!) a omezila se zatím jen na uplatnění svých zásad v uherské ústavě církevní. V listině z r. 1169 není sice o zřizování a ohraničování dioecesi zmínka, patrně však jedině proto, že otázka nebyla akutní. Jinak byl by si papež Alexander III. nepochybně se vším důrazem vyhradil i toto právo. A tak vidíme, že tak jako v celé křesťanské Evropě,

¹⁷⁶ Srv. Hermann *Pelzer*: Friedrichs I. v. Hohenstaufen Politik gegenüber Dänemark, Polen und Ungarn, Münster, 1906 str. 16.

¹⁷⁷ Srv. W. *Holtzmann*, Papst Alexander III. und Ungarn. Ung. Jahrbücher VI. 1926, str. 405 n.

¹⁷⁸ *Tamže* str. 409 n. Text konkordátu z r. 1161 se nedochoval a pouze bystrým postřehům *Holtzmannovým* děkujeme za jeho rekonstrukci. Nejdůležitější zpráva o tom zní: »Ungaro (papa) etiam privilegium contulit, ut ipse pallia archiepiscopis Ungariae concedat et det... et episcopi et clerici illi nisi pro sua voluntate et per se cum Romanis agere non habeant.« – Dále v jiné zprávě se podotýká, že kurií zůstanou v Uhrách zajištěna všechna práva, která má král na Sicílii »*excepta appellatione et legatione*«. *Tamže* str. 410 pozn. 3.

¹⁷⁹ R. 1169 vzdal se totiž Štěpán III. práva »*super depositione et transmutatione episcoporum*«, kterážto právo na dále postoupil papeži Alexandrovi III. («*se et in suis posteris domno pape Alexandro et suis successoribus noscitur concessisse, videlicet quod absque auctoritatis eius... depositionem seu translationem episcoporum non faceret*»). *Szentpétery*, I. c. nr. 118. *Holtzmann*, I. c. 410.

¹⁸⁰ Listina Štěpána III., kterou se tento konkordát se strany uherské potvrzuje, vydána byla dosti často. Srv. *Szentpétery*, I. c. nr. 118.

tak i v Uhrách moc kurie byla vesměs ve vzestupu a státní moc byla nucena, podobně i jako v jiných zemích, ustupovati krok za krokem mocným, o svou duchovní i duševní převahu se opírajícím středověkým papežům.

Sledovati do podrobná vývoj všech těchto proměn poměru mezi církví a státem v Uhrách nemůže býti přirozeně úkolem této studie. V popředí na řadu století stojí otázka práva patronátního a zejména míra vlivu státu neb církve při obsazování církevních úřadů.¹⁸¹

Není pochyby o tom, že státní moc v uherských církvích v stol. XIII. a XIV. doznala značného úpadku. Biskupové a opati bývali podle pokynu krále (nikdy proti jeho vůli!) voleni kapitolami. Celkový názor velmi dobře zračí se v listu Bely IV. z r. 1234, už výše dotčeném (str. 31). Bela nejenom že pokládá pravomoc uherských králů v církvi za právo od kurie těmto propůjčené na základě papežské legace, nýbrž má dokonce za to, že i sv. Štěpánovi byla tato moc propůjčena v míře dosti omezené, že totiž tž měl právo pouze po prvé a jednou obsaditi uherské biskupské stolice osobami svobodně státní mocí zvolenými (in hac prima institutione potestatem habeamus ibi ponendi episcopos). A když v druhé polovici stol. XIII. ze všech téměř stran stále ohrožované Uhry, zejména pak ze západu rozpětím české politiky Přemysla Otakara II. i Václava II., hledaly oporu u Anjouovců a papeže, tu pak přirozeně za poskytnutí ochrany byli uherští králové nuceni slevovati ze svých nároků na uherské církve v Uhrách samých. Tato často až tíživá závislost za posledních Arpádovců stupňuje se ještě více za panovníků z rodu Anjou, kteří jedině protekcí a pomocí římské kurie mohli se pevněji zachytiti v Uhrách a vytlačiti odtud české Přemyslovce. Avšak jakmile se Anjouovci v Uhrách upevnili, nastává i v této věci obrat. Ten souvisí ovšem i s celkovým obratem v evropských státech proti Římu; tyto brání se čím dále tím usilovněji zejména proti fiskální a centralistické politice avignonských papežů, snaží-

¹⁸¹ Z literatury poukazují aspoň na starší práci *Adama Franta Kollára*, *Historia diplomatica iuris patronatus apostol. regum* z r. 1762 a téhož: *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apost. regum Hungariae* z r. 1764 (srv. výše pozn. 100 a 101), dále *M. G. Kovachich*, *Codex juris decretalis ecclesiae Hungaricae*, Pestini, 1815 tom. I., II., z novější literatury pak uvádím aspoň *Timon Alk.*, *Das städtische Patronatsrecht in Ungarn*, Archiv f. kathol. Kirchenrecht Bd. 61, Mainz 1889 str. 369, kde v úvodu píše však i všeobecně o vývoji poměru mezi státem a církví v Uhrách, podobně jako v své knize *Die Verfassungsgesch. Ungarns*, dále na důležitou práci uherského biskupa *Vilm. Fraknói-e Magyarországon egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal* (Budapest, 1901 n.), kde píše o církevní politice a vztazích Uher k římské kurii, jakož i téhož důležitou publikaci *Oklevéltár a magyar kir. kegyuri jog történetéhez* (Budapest, 1899), obsahující cenný *listár* k dějinám patronátního práva v Uhrách. Otázek v této studii dotčených dotýká se též *Knauz* v časopisu *Magyar Sion*, 1880, p. 657, *Balics* v své knize *Egyház tört., Szeredy*, *Egyház jog tört.*, *J. Karácsonyi*, *Egyház tört.*, *A. Tauber*, *Manuale iuris canonici respectu ad Hungariam* a j. Vedle těchto speciálních prací jedná se o královském uherském právu patronátním ve všech spisech o uherské ústavě, starších i novějších. Srv. na př. též dílo katolického autora o církevním právu uherském *Kosutány*, *Egyház jog* I. c.

cích se strhnouti do své moci rozhodování o všech církevních beneficiích a na tomto základě vytvořiti pak velkolepý systém berní, jenž bez ohledu na hranice států objímal by celé křesťanstvo. A tak už r. 1338 stěžují si uherští biskupové kurii, že král bez ohledu na stará privilegia obsazuje sám všechna církevní beneficia dle své vůle, ano i zvůle, tak že církve uherská dostala se opět do úplné závislosti na moci státní.¹⁸²

Fiskální politiku rezervací, expectativ i annátů papežů římských počali napodobiti i panovníci světští, při čemž fakticky záhy vzaly za své praerogativy církve, jež tato si na státní moci vynutila od konce stol. XI.¹⁸³ Zejména za českého Zikmunda dochází v Uhrách v rozsáhlé míře k restituci panovnické a státní pravomoci v uherské církvi, tak že v této době opět získáno vše, neb téměř vše, co v stol. XII.—XIV. bylo ztraceno. Zikmund energickou a smělou rukou chápe se opět státní moci v uherské církvi a na základě své vlastní pravomoci a bez každého jednání s kurií odděluje na př. od dioecese ostríhomské proboštví spišské a bratislavské,¹⁸⁴ a r. 1404 se vši rozhodností obrací se pak proti zasahování kurie při obsazování beneficií v Uhrách, když přímo zakazuje na základě nějaké papežské bully přijmouti svým uherským poddaným jakékoli církevní beneficium.¹⁸⁵ Papež Jan XXIII. vydal sice r. 1410 podobnou bullu, v níž vyhrazoval si právo rezervací pro všechna uherská beneficia sám pro sebe,¹⁸⁶ avšak moc státní byla silnější. Nebylo přece možno dáti do klatby Zikmunda, na němž spočívala téměř všechna tíha boje proti husitům, tak jako někdy Fridricha I. neb II.

¹⁸² *Fraknói*, *Oklevéltár* I. c. str. 1. »ecclesiarum libertates et privilegia... ac jura (sunt) penitus annullata... dominus rex de consuetudine vel magis obusione noviter introducta« rozhoduje o církevních úřadech, takže »ecclesie etiam cathedrales conferuntur per d. regem sub expectatione per longa tempora antequam ipsarum praelati... decedant...; a viginti tribus annis citra nullus per viam electionis potuit promoveri, nisi fuerit ad votum regium... ipsa electio celebrata... — — —; quamvis jus patronatus ecclesiarum quidem spirituale esse censeatur, dominus tamen rex confert ipsam pro libitu sue voluntatis in ipsarum ecclesiarum grave dispendium ac jacturam«.

¹⁸³ S tohoto stanoviska sluší se velmi opatrně posuzovati »žádost«, jak se v papežské bulle píše, krále Ludvíka o zřízení biskupství spišského. Srv. výše str. 14 pozn. 57 a str. 23 pozn. 88.

¹⁸⁴ Srv. *Pray* *Specimen hierarchiae* I. c. str. 57. n.

¹⁸⁵ *Ibidem* I., 92—96, též *Fraknói*, *Oklevéltár* I. c. str. 9 n. »Nos... auditis lamentalibus querelis... super... oppressiones... per bullatos et alios auctoritate sedis apostolice, quoad ad nostri honoris, status et gradus deiectionem regni nostri et corone in alium translationem ac alias ad nostri totalem depositionem laborasse et adhuc sentimus indefesse laborare, nobis et regnicolis nostris illatas et irrogatas... omnium prelatorum, baronum atq. regni Hungariae atque nostro consilio et matura deliberatione diucius prehabitis... decernimus... ut nullus bullatus, auctoritate videlicet apostolica, vel alia quavis, preterquam nostra... beneficia ecclesiastica... vigore litterarum apostolicarum et legatorum eius... acceptari... acceptare... et habere valeat atque possit... « »beneficia vacancia vel vacatura cuicunque providere et de eis disponere... (valeat) preter nostram maiestatem, cuius dispositioni, collationi et provisioni ea pleno iure reservamus« atd.

¹⁸⁶ *Fraknói*, *Oklevéltár* I. c. str. 12 »ecclesias et alia beneficia ecclesiastica... in regno Hungarie... dispositioni et ordinationi nostre, quotiens de ipsis disponere et ordinare voluerimus (nobis)... de apostolice potestatis plenitudine reservamus«.

A tak vidíme, že Zikmundem počínaje nastupuje v Uhrách jako pravidlo na místo kanonické volby prostě *nominační právo uherského krále*. Králem vyjmenovaný církevní hodnostář zval se »electus«, poněvadž vlastně král. rezervací přešla kanonická volba na krále. Stejně zůstalo pak i za Zikmundových nástupců.¹⁸⁷ Ba úpadek církve a její pravomoci šel tak daleko, že panovníci uherští své právo jmenovací propůjčovali i osobám jiným, duchovním, ale častěji ještě světským.¹⁸⁸ Tento právní stav uznáván byl i samou kurií římskou.¹⁸⁹ Kurie ovšem opětovně snažila se zpět získati tyto ztracené posice, ale uherští králové, jsouce si vědomi důležitosti svého práva v církvi pro stát, žárlivě střežili si tuto pravomoc a nárokům kurie nepovolili. Už ze starší literatury známý je a často citovaný výrok Matyáše Korvína, když Řím naléhal naň, aby upustil od práva nominačního: »Certo scire pontifex debeat duplicatam illam cruce[m], quod regni nostri est insigne, gentem hungaricam libentius triplicare, quam

¹⁸⁷ Doklady má *Fraknói*, Oklevěltár I. c. str. 13 z r. 1421 z doby Zikmundovy, a Vladislava z r. 1441 (»episcopatum ecclesie Zagrabien[sis]... contullerimus« a pod.). Od dob krále Ladislava setkáváme se v listinách královských už s ustálenou formulí: »vobis... ex nostri regalis iuris patronatus auctoritate ad nostram regiam nominationem, collacionem, provisionem ac dispositionem, more predecessorum nostrorum... concedimus« (tamže str. 39). Nebo r. 1486 král Matěj: »illustr. d. Ipolitum... ad predictam ecclesiam Strigoniensem... auctoritate iuris patronatus nostri regalis, quod instar predecessorum nostrorum regum Hungarie, sicuti in aliis eiusdem regni nostri ecclesiis... habemus, duximus eligendum et nominandum, immo eligimus et nominamus... dedimus, donavimus et contulimus« (tamže str. 53–4). Nebo Vladislav II. r. 1500: »abbaciam s. Martini... auctoritate iuris patronatus nostri regalis, quod generaliter in omnibus regni nostri ecclesiis instar predecessorum nostrorum regum habere dignoscimur, duximus eligendum et nominandum.« (tamže str. 60). Nebo r. 1505 Vladislav II. »Stephanum antea episcopum Sirmiensem... ad episcopatum hunc Nitriensem canonice vetustoque regni mei iuris patronatus privilegio transtuli« (tamže str. 76). A podobně mutatis mutandis pak i později, jako na př. r. 1625 »auctoritate iuris patronatus nostri regii, quod in omnibus ecclesiis dicti regni nostri Hungarie... ad instar divorum quondam Hungarie regum, praedecessorum nostrorum optimo iure habere et exercere dignoscimur« (tamže, str. 168). Srv. též výše str. 18 a 19 pozn. 74.

¹⁸⁸ Tak na př. r. 1440 postoupila královna Alžběta své patronátní a nominační právo v diecesi záhřebské Friedrichovi a Oldřichovi Cílskému. »Nos Elizabeth d. g. regina Hungariae... Friderici et Ulrici Cilie... concedimus... nostri iuris patronatus facultatem, ut ipsi... ad episcopatum ecclesie Zagrabien[sis]... eligendi et nominandi auctoritate dicti nostri iuris patronatus habeant facultatem et omnimodam potestatem« (tamže str. 18). Nebo r. 1458 král Matěj: »Nos Mathias... ius patronatus nostrum, quod in ipsa ecclesia Nitriensi habemus... in ipsum N. N... duximus transferendum atque eidem de nostre regalis potestatis plenitudine conferendum... ut a modo in posterum... quotiescunque eandem ecclesiam legitimo episcopo vacare contigerit, totiens idoneum episcopum ad eandem eligere et nominare possint« (tamže str. 41).

¹⁸⁹ Tak *Werböczy* tvrdí, jak už výše vyloženo, že prý apoštolská práva uherských králů byla za Zikmunda uznána samotným koncilém kostnickým (tudíž podle názoru XV. stol. nejvyšší autoritou v křesťanstvu, vyšší než byl sám papež!) a papežem Martinem V. Názor *Werböczyho* záhy zcela zobecněl. Tak píše r. 1450 papež Mikuláš V. o proboštví čanadinském, »que... ecclesia... de jure patronatus regum Hungariae existit« a proto, že »nobilis vir Johannes de Hunyad regni Hungariae gubernator... utendo jure patronatus huiusmodi« atd. Nebo r. 1461 papež Pius II. píše o udělení jakési záhřebské prebendy »ex consensu quondam d. Ulrici comitis Cilie, ad quem tunc ius presentandi... ex concessione regia spectare dinoscebatur« (tamže str. 42).

id consentire, ut beneficia et praelaturae ad jus coronae spectantes, apud sedem apostolicam conferantur.«¹⁹⁰

Uherský sněm podporuje účinně krále proti nemírnému a obyvatele země poškozujícímu zasahování římské kurie do vnitřních poměrů uherské církve a zejména do práva jmenovacího. A tak už r. 1447 usnesl se na tom, že je a má být v Uhrách přísně zakázáno, aby nikdo neopovážil se přijmouti nějaké církevní beneficium skrze stolicí apoštolskou. Jedině král má právo dosazovati a jmenovati všechny církevní hodnostáře. A kdyby se tomuto ustanovení někdo zprotivil, má být pokládán za zpronevěřilce a psance. A tento zákon skutečně a přísně byl dodržován.¹⁹¹

V souvislosti se změnou těchto poměrů měnil se pak i právní názor na poměr církve a státu, jak nám jej koncem stol. XV. formuluje a zachycuje *Štěpán Werböczy*. V podstatě není to ovšem opět nic jiného, než modifikovaný Hartvík.¹⁹² Ale z této modifikace je velmi patrné, jak doba obrací se proti kurii. Podle *Werböczyho* nepřísluší papeži v uherské církvi žádná jiná práva, kromě konfirmace a ovšem eventuelně i konsekrace od státní moci jmenovaných církevních hodnostářů. Vše ostatní je právem státním.

Je zajímavé, jak *Werböczy* své stanovisko zdůvodňuje. Uherský národ – tak píše – nikoli působením Říma, nýbrž skrze svého vlastního krále sv. Štěpána a jeho apoštolskou činností obrácen byl na víru křesťanskou. Proto prý právem zasloužil si *Štěpán*, aby byl zván nejen *králem*, ale i *apostolem Uher*. Neboť tak jako sám prý založil všechna biskupství, opatství a proboštví, tak také sám, ovšem i se souhlasem stolice apoštolské (»ex nutu summi pontificis«), propůjčil je osobám, jak sám za dobré uznal. Na znamení této své svatosti a pravomoci v církvi měl prý už sv. Štěpán

¹⁹⁰ *Petri de Rewa*: De monarchia et sacra corona regni Hungariae, Francofurti 1559, str. 45.

¹⁹¹ *Cod. jur. Hungarici*, 1447 Art. 50. *Kovachich*, *Cod. jur. decretalis ecclesiae Hung. l. c. I.*, 130. »Statuimus, ut nullus omnino clericorum seu religiosorum virorum absque praesentatione et nominatione regis vel nostra (t. j. sněmu) aliquam ecclesiam cathedralem, vel quodcunque beneficium ecclesiasticum sibi per Sedem Apostolicam conferri et se in eisdem consecrari facere audent quoquomodo; contrarium facientes infideles et exules regni habeantur.« – Ještě radikálnější bylo sňešení sněmu z r. 1495, aby »qui ab aliis, quam a rege beneficium procurarit in profluentem demergendum (*Fraknói*, Oklevěltár I. c. str. 210) a »quod si aliqui forenses homines ab aliis, quam a regia Maiestate... aliqua beneficia ecclesiastica pro se procurarent et huiusmodi procuracione jus sibi in eisdem contra antiquam libertatem regni vendicarent... quod tales et singuli... ad aquam projiciantur, tamquam publici libertatis regni turbatores.« (*Cod. jur. Hung.* 1495 art. 31, *Kovachich*, *Cod. jur. decr. eccl. Hung. I.*, 151). Srv. dále v téže publikaci *Kovachichově*, podávající platné církevní právo v Uhrách, oddíl »De jure patronatus ecclesiarum § 1. Rex est summus ecclesiarum in regno patronus. – Zákaz tento (jenž vlastně dosud nepozbyl platnosti!) byl velmi přísně zachováván, takže uherští biskupové v stol. XVI. a XVII. byli nuceni opatřovati si své porvzení z Říma jaksi tajně a nikoli skrze uherskou kancelář. Srv. o tom zprávu nuncia z r. 1649 *Fraknói*, Oklevěltár I. c. 219 a zprávu kard. Pazmánye tamže str. 186.

¹⁹² Srv. výše str. 32.

(a po něm má uherský národ) v svém znaku dvojitý kříž, jenž propůjčen byl prý už samým papežem prvému uherskému králi.¹⁹³ A na této apoštolské i královské pravomoci zakládá se prý i pravomoc uherských králů v katolické církvi. Tento právní stav jest nad to prý ještě posvěcen prastarou tradicí, už prý od r. 1001. A tak právo uherských králů je reální a nerušenou držbou do té míry vydrženo, že sám tento jediný důvod by stačil na dostatečnou oporu uherského práva circa sacra. Proto také nemá prý papež v uherské církvi při obsazování úradů žádné jiné právo, kromě konfirmace.¹⁹⁴

Werböczy přiznává tak vlastně pouze souhlas Říma (ex nutu pontificis) k tomu, že Štěpán měl právo na obsazování beneficí. Ale i kdyby pravomoc uherských králů v svém původu byla z Říma – a to je asi nejvlastnější smysl výkladu Werböczyho – staletým vydržením stala se z této pravomoci integrující součást uherského práva státního a nemůže býti Uhrám od kurie vzata.

Názor na poměr církve a státu v Uhrách, jak byl formulován ve Werböczyho Tripartitu, stal se pak jaksi vládnoucím a oficiálním uherským názorem na církevně-právní otázky na celou řadu dalších století. A teprve vlastně »objevení« t. ř. bully Silvestra II. v stol. XVII. způsobilo jistou změnu názorů a jaksi návrat k legendě Hartvíkové. Avšak i po objevení bully Silvestrovy až do století XIX. a do doby přítomné byl povždy Werböczy právní oporou uherského státu proti církvi.

Této právní opory bylo pak skutečně nejednou zapotřebí. Různé a často protichůdné směry ovládající tuto dobu střetly se přirozeně i na půdě uherské. Reformace se zásadou o podřízení církevní organizace zákonům státním, absolutismus Habsburků a protireformace s programem koncilu tridentského, byly v Uhrách ještě komplikovány záplavou moslímskou a stálým nebezpečím jejího rozšíření. Kanonická volba, jak prováděna byla v říši německé v důsledku konkordátu wormského, měla za následek, že v Německu reformací velmi záhy dotčené ústavy duchovní, zejména kapitoly, propadaly novému směru a ztrácely se tak pro Řím. Za těchto okolností bylo v Uhrách staré právo jmenovací v rukou katolické věci téměř povždy oddaných Habsburků pro Řím spíše zárukou, že Uhry

¹⁹³ Srv. výše str. 33.

¹⁹⁴ Štěpán Werböczy, Tripartitum, pars I., tit. 11 »quia Hungari non per praedicationem apostolicam, vel apostolorum, quorum principis vicem et personam in terris papa gerit, sed per institutionem proprii regis eorum, sanctissimi videlicet Stephani regis, ... conversi sunt ad catholicam fidem, qui primus omnium episcopatus, abbatias, praeposuras hoc in regno fundavit et harum omnium ecclesiarum praelaturas ac beneficia solus ipse ex nutu summi pontificis, quibus maluit, ... contulit. --- Unde etiam rex et apostolus dici meruit; --- Sciendum autem, quod... in collationibus... beneficiorum ecclesiasticorum... in hoc regno summus ipse pontifex nullam iurisdictionem exequitur, praeter confirmationis auctoritatem.

– beztak skoro už úplně protestantské – i svou církevní správou nebudou následovati svých západních sousedů, jak stalo se konečně pak r. 1610 po synodě Žilinské.¹⁹⁵ Bylo také dosti choulostivé i pro Řím samotný, aby překážel vzrůstajícímu absolutismu Habsburků a omezoval práva státu a dynastie, jež krvácely a obětovaly bezměrné statky pro věc katolické církve v boji proti Turkům. Bylo-li pro římskou kurii možné, aby rozsáhlé svobody, jmenovitě pokud se týče práva jmenovacího a obsazování beneficí, ponechala králům francouzským, bylo těžké za zcela podobných okolností chtít omezovati Habsburky, jakožto krále uherské, zvláště když tito na své francouzské soupeře přímo poukazovali.¹⁹⁶ Bylo přirozeně dosti těžko přesvědčiti Habsburky, kteří přece stáli zcela ve službách protireformace, že obsazování beneficí církevních prováděné jimi bude méně šťastné než Římem. Nad to pak ještě římská centralisace, postrádajíc na ten čas dostatek prostředků technických, nebyla s to zdolati správní potíže související s lokální odlehlostí »věčného města«, takže i tam, kde pravomoc Říma byla nepochybná a od státu uznávaná, totiž při papežské konfirmaci, trvalo nejednou ne tři měsíce, jak předpisovalo právo kanonické, ale tři léta, než ten který uherský církevní hodnostář byl skutečně Římem potvrzen.¹⁹⁷

K tomu pak ještě dostávalo se Habsburkům při hájení starodávných pořádků při zasahování státu do věcí církevních zcela rozhodné podpory od uherského kleru, zejména pak od uherského episkopátu. Tento měl při tom na zřeteli ovšem i své vlastní zájmy. Stalo se totiž v Uhrách už ustáleným zvykem, že při obsazování významnějších beneficí, zejména biskupství a arcibiskupství, dodržován byl jaksi automatický postup, tak totiž, že od méně významného a zejména méně výnosného beneficia postupovalo se k lepšímu.¹⁹⁸ Tu pak se stávalo, že při uprázdnění jednoho z 18 uherských biskupství bylo vlastně nutno znovu obsaditi i všechna ostatní, aneb aspoň většinu z nich. A se všemi při postupu

¹⁹⁵ O náboženských poměrech v habsburských Uhrách srv. zprávu vídeňského nuncia z r. 1572: »L'Ungaria... è governata da tre ordini principali, prelati, baroni et nobili, di quali i dui ultimi per il più sono heretici« (Fraknói, Oklevěltár I. c. 110.) – Podobně píše též pražský nuncijs r. 1594: »il consilio d'Ungaria... è quasi tutto heretico« (Ibidem, 140); anebo též r. 1594: »in Ungaria li... ministri (sono) quasi tutti heretici« (Ibidem, 144), dále srv. moje poznámky v Čes. Čas. Hist. XVIII. (1922) str. 444 n.

¹⁹⁶ Fraknói, Oklevěltár I. c. str. 191. Císařští radové v svém dobrém zdání o patronátním právu uherských králů výslovně předkládají císaři, »dass E. Mt. und die cron Hungarn... nit deterioris conditionis und sovil als die cron Frankreich bei dem päpstlichen stuel zu Rom meritirt sein.« Srv. *ibidem* 140, 191, 209, 214, 225.

¹⁹⁷ Fraknói, Oklevěltár I. c. str. 125, 137, 202, 210.

¹⁹⁸ R. 1649 píše o věci vídeňský nuncijs, že »sua maestà per gratificar à piu persone, con occasione di una vacanza fa molte mutationi, portando avanti li soggetti da una chiesa all' altra, quasi di grado in grado.« (Fraknói, Oklevěltár I. c. 218). Srv. též *ibidem* str. 122, 123.

v úvahu přicházejícími biskupy bylo pak nutno aspoň formálně zavést před sv. kongregací potřebné řízení, nehledě ani k poplatkům s tím vším spojeným.¹⁹⁹ Zdlouhavý římský aparát nebyl s to vše včas zdolat, takže docházelo nejednou k poruchám i v církevním životě a k zmatkům.²⁰⁰ Proto uherský episkopát už ve svém vlastním zájmu podporoval co nejdůrazněji snahy vlády, aby se otázky ty v nejšířší možné míře rozhodovaly v Uherské dvorské kanceláři. Ba právě znovu a znovu se objevující snaha Říma prorazit i v Uhrách s otázkou jmenovací vedla vlastně k opačnému výsledku. V Uhrách v církevních kruzích koncem XVI. stol. objevuje se názor, že k ustanovení uherského praelata není vůbec zapotřebí nějakého jednání s Římem, nýbrž pouze jmenování králem, který má právo – jako král – rozhodovati nejen o temporálních, ale – jako apoštol – také o jurisdikci spirituální!

Vyvrcholením tohoto směru v uherském kleru bylo pak padělání bully Silvestra II. počátkem stol. XVII., která přisuzuje sv. Štěpánovi a jeho nástupcům tuto pravomoc. Římu stalo se dosti osudným, že podlehl sugesci tohoto padělku a v důsledku toho zčásti přímo, zčásti indirektně uznal uherským králům všechna práva, která jim připisoval tento smělý padělek.

Omezení královských práv v uherské církvi bylo předmětem dlouhého sporu mezi kurií římskou a uherskou vládou od polovice století XVI. až do polovice století XVIII., tudíž bezmála dvě stě let. V podstatě nešlo tu o nic jiného, než podaří-li se zásady koncilu tridentského prosadit i v Uhrách, či nikoli. Uhry a to zejména uherský klerus se tomu bránil velmi houževnatě, žádaje, aby v Uhrách zůstalo vše tak, jak bylo na konci středověku. A v podstatě Uhry se uhájily. Tak se stalo, že středověké pořádky, jak zejména byly vytvořeny Zikmundem a jeho nástupci v XV. století, v uherské církvi mohly přejít i do novodobé uherské ústavy. Spor týkal se po výtce práva jmenovacího, ale v souvislosti s tímto řešeny byly vůbec právní základy pravomocí uherské vlády v katolické církvi.

Počátek sporu ohlašuje se záhy po Tridentínu. Dekretem papeže Julia III. (1550–55) bylo výslovně zakázáno jmenování biskupů a vůbec duchovních osob od laiků.²⁰¹ Avšak zákaz ten minul se, jak se zdá, svým

¹⁹⁹ *Fraknoi*, Oklevěltár I. c. R. 1645 píše z Říma o tom císařův důvěrník, sám biskup, že »a memoria hominum non inveniuntur in libris camerae [apostolicae] notati aliqui episcopi per nominationem V. Mis confirmati« (*Fraknoi*, Oklevěltár I. c. 203), t. j., že uherští biskupové se po svém jmenování králem již o konfirmaci nestarali; »et tamen nec processus mitunt Romam, nec pecuniam pro expeditione bullarum« (*ibidem*, 202). O annatech *ib.* 200. Seznam biskupství *ib.* 205, 305.

²⁰⁰ Srv. níže pozn. 210 a 230. R. 1645 píše o tom sám jeden z uher. biskupů: »Viderint ergo, qua auctoritate dent sacerdotibus facultatem audiendi confessiones, vel quomodo alia, quae iurisdictionis sint, exercent.« (*Fraknoi*, Oklevěltár I. c. 202); srv. též *ib.* str. 140.

²⁰¹ *Fraknoi*, Oklevěltár I. c. 102, 173, 186 257. Ačkoli papež Julius III. ještě roku 1550 uznával, že

účinkem a kurie musila se zatím spokojiti tím, že nejen při jmenování, nýbrž i při přeložení biskupů od jedné stolice ke druhé, musili tito býti potvrzeni Římem.²⁰²

Ale už r. 1565 považoval Ferdinand za potřebné předložit tuto otázku svým uherským raddám. Tito odpověděli, odvolávajíce se na uherská práva a starobylé pořádky, že nemůže býti pochybnosti o tom, že udělování biskupských stolic závisí v Uhrách jen a jen na králi a moci státní,²⁰³ a že v Uhrách jsou v tomto ohledu jiné pořádky, než v Německu.²⁰⁴ A tak zůstalo vše zase při starém. Ferdinand, i kdyby byl chtěl, nemohl tu přáním kurie vyhověti, poněvadž byl by se tím dotkl velmi nepříjemně citlivosti uherských praelátů a vůbec stavů, kteří spatřovali v každém ústupku zkrácení svých starodávných výsad a privilegií, ba přímo krivopřísežnictví a vlastizradu.²⁰⁵ Nicméně Řím nedař se ani tím zastrašiti. Řím již dávno domáhal se předloženi oněch domněle rozhodujících privilegií uherských,²⁰⁶ ovšem bez úspěchu. Uhři nedovedli najíti nic více, než to, co bylo ve Werböczyho Tripartitu; vymlouvali se vždy a opětovně, že všechna privilegia vzala za své při pádu Budína,²⁰⁷ ostatně ví prý o tom a může věc

Ferdinandovi, jakožto králi uherskému, přísluší v kostele ostráhomském právo patronátní, ovšem »ex privilegio apostolico«, (*ibidem* 1901), zakazuje později (»decretum Julii III. expresse prohibens nominationes ad ecclesias Hungariae«, »il decreto di Giulio III. enunciato dal Lauro, nel quale si proibisce il proveder de chiese di Ungheria a nominatione«) prosté jmenování s tím odůvodněním, »quod nihil constet de iure ipsius nominationis«. – V Bullarium Rom. dekret není.

²⁰² *Ibidem*, 102. R. 1564 oznamuje se císaři z Říma, že nestačí, aby nově jmenování biskupů »a pontifice... confirmarentur«, ale že podle dekretů koncilu tridentského »etiam in translationibus necessarium fore, ut iterum formetur processus et ex istis locis huc mitantur«. Ovšem v Uhrách neshledávali ani účelné, ani potřebné tento příkaz zachovávat. Srv. *ibidem* 102, 119, 202.

²⁰³ *Ibidem*, 107: »Non est ullum dubium«, píše r. 1565 uherští radové, »quin collatio quorumcunque episcopatum in regno Hungariae vacantium constituta sit in sola solius sacrae Mis C. potestate, ad instar praedecessorum suorum, divorum quondam Hungariae regum«.

²⁰⁴ Píše tak r. 1587 pražský nuncius »che è diversa ragione degl'indulti di Germania da quella de gl'indulti d' Ungaria; perchè elleggendosi i vescovi di Germania da li capitoli... ma in Ungaria essere altrimenti, poichè dipendendo dall'imperatore. (*Ibidem*, 124). Podobně píše též r. 1589 praelati uherští. (*Ibidem* 137.)

²⁰⁵ Dosvědčuje to roku 1587 sám pražský nuncius, když píše »che gl'Ungari si per vigor de lor privilegi, si per antichissima consuetudine, de la quale non hà memoria in contrario, solite d' entrar subito in possesso temporale de le chiese con le sole lettere regie. Sua Maestà non vede di potere hora servire al desiderio di Sua Santità... per non sdegnare la natione Ungara tenacissima de la conservatione de suoi privilegi et de le usanze immemorabili, in questo tempo che le cose di quel regno stanno à gran rischio; oltra che anco essendo quelle chiese opposte à Turchi et circumdate da gl' eretici« a t. d. (*Ibidem*, 126). V podobném smyslu píše nuncius r. 1613 o raddách uherských »anchorche buona parte di loro siano ecclesiastici, ma per lo più... ignorantissimi et che giudicherebbero di far un sacrileggio contra Dio et di commeter ribellione contro il loro re, relasciando un tantino di quel, che dicono esser lor privilegio, ma è tutto abusos«. (*Ibidem*, 153.)

²⁰⁶ *Ibidem*, 33. Už r. 1448 píše papež Mikuláš V. arcibiskupu ostráhomskému, když stavové uherští žádali na stolicí apoštolské generální potvrzení privilegií, jichž dostalo se Uhrám z Říma »cum privilegiorum copia apud nos nulla extet... quatenus privilegia ipsa transscribi et in publicam et autenticam formam redigi... procures«.

²⁰⁷ *Ibidem* 195, 209, 211 »Bullae illae«, píše o tom později (v l. 1640–45), »ac caetera docum nta... I

dosvědčiti celé království! Avšak Řím přece jen trval na tom, aby předloženy byly doklady. Pokud pak se samého Tripartita a vůbec uherských zákonů týče, Řím odmítal jejich závaznost, poněvadž prý jako »lokální zákony« nemohou býti praejudicem pro apoštolskou stolicí.²⁰⁸

Zvláště choulostivým bodem v zděděné uherské praxi při obsazování beneficí byla stereotypní formule »duximus eligendum et nominandum«. Formule tato, vyplývající z královské rezervace volby duchovních hodnostářů poč. stol. XV., byla zcela logická, stála však v příkré protivě k usnesení koncilu tridentského, podle něhož volbu osob duchovních nemohl prováděti žádný laik, nýbrž opět jen osoby duchovní. Proto roku 1589 obrátil se Řím skrze kardinála Gesualda přímo na císaře, aby tu zjednána byla náprava. Kardinál snažil se ukázati a dokázati, že patronátní právo uherského krále není prý jiné, než druhých křesťanských knížat, a že by se tudíž slušelo z nominační formule slůvko »eligere« vypustiti. Kardinál ve shodě s všeobecnými ustanoveními kanonického práva navrhoval, aby císař, jako král uherský, na základě svého práva patronátního jmenoval a praesentoval papeži vhodnou osobu, která by se pak obrátila do Říma, aby se jí tam dostalo — nikoli potvrzení, jak dosud bývalo — nýbrž papežské provise na beneficium. A teprve potom že směl by se zváti dotyčný církevní hodnostář »electus«, nikoli však ještě »episcopus«, kteréhožto titulu by mohl užívati až po konsekraci. A ovšem nesměl by ani dříve obléci biskupské roucho a zasahovati do správy církve, jak pokud se týče spirituálií, tak temporálií.²⁰⁹

Zcela jiné byly však tou dobou pořádky v konservativních Uhrách. Tu bez ohledu na Řím ihned po vydání královského dekretu nejenom že zval se dotyčný praelát »electus episcopus«, ale ihned také oblékl biskupské roucho a vykonával i všechny biskupské funkce, nečekaje na potvrzení své volby od kurie.²¹⁰

duci non possint, direpta a Turcis Buda, regalis archivi sede; in re tamen morali sufficientissimum videtur testimonium totius regni tunc catholici... reges Hungariae re vera habere jus eligendi praelatos et conferendi beneficia.« — Podobně píše r. 1627 vídeňský nuncius »che tutte le scritture importanti di qual regno erano restate in Buda, quando li Turchi l' occuparono« (*Ibidem*, 199). Ku podivu právě tato pro Uhry důležitá privilegia nedochovala se ani v Římě, ať v originále či v pozdější kopii, ba ani v žádném přepisu ať úředním, či literárním, ba nezůstalo po nich ani stopy v uherských letopisech.

²⁰⁸ *Ibidem* 257. »Che poi le leggi d'Ungheria determinino il contrario, cioè che quelle chiese debbono provedersi à nomina di quei re — fu risposto — che come legge locale non poteva pregiudicare alle ragioni della sede apostolica.« A tak již dávno před uplatněním se doktriny o suverenitě státu, podstata sporu točí se kolem otázky, sluší-li uherským katolíkům více poslouchati papeže anebo své domácí zákony. Uherští katolíci s uherským episkopátem v čele dávali v XVI. a XVII. stol. přednost domácím zákonům před dekrety z Říma.

²⁰⁹ *Ibidem*, 128–34.

²¹⁰ »E perchè nelle lettere di cotesta maestà«, píše r. 1610 nuncius, »si vede, che ella, come di auto-

Císař sám nebyl, jak se zdá, neochoten vyhověti přání Říma; přece však předložil věc dříve k uvážení arciknížatům, nejvyšším úředníkům uherským a také uherským praelatům,²¹¹ a zejména »ob das wörtlein electi... zurucksnechten und nachslagen lassen«. Odpověď byla však zcela zamítavá. Praelati uherští s důrazem odpověděli, že uherské právo patronátní podstatně liší se od práva patronátního jiných zemí a že domácí uherské zákony a zvyklosti stavějí se požadavkům Říma na odpor.²¹² Arcikníže Arnošt odpověděl, že prý v Římě o právech uherských králů v církvi »durchaus khain wissen haben, oder villeicht darvon nichts wissen wollen« a tak prý diskutují o věcech, o nichž diskuse je vůbec bezpředmětná; radil císaři, aby se zůstalo při starém, jak bývalo.²¹³ A tak zůstal tento nápor Říma za pontifikátu Sixta V. (1585–90) celkem bez výsledku.²¹⁴

Ba účinek papežské akce pro omezení státních práv v církvi byl spíše opačný: uherský klerus počíná si právě v důsledku této akce uvědomovati svá uherská práva! A tak záhy na to objevují se mezi uherskými praelaty názory, že vlastně k dosažení řádné hodnosti biskupské v Uhrách stačí dokonale jmenovací dekret uherského krále. Byl to dosti smělý výklad jednak Hartvíka, jednak a zejména Werböczyho: že sv. Štěpán byl nejen králem, nýbrž i apoštolem, a že tuto obojí pravomoc zdědili po něm i jeho nástupci; a že sv. Štěpán dostal už od stolice apoštolské *privilegium*, v němž obsažena jsou tato všechna práva.²¹⁵

rità propria, usa assolutamente le voci di nominare, praesentare, eleggere, dare, conferire, trasferire et offerire per essere confirmati et consecrati li soggetti ch'ella propone per le chiese di suo jus patronato, senza far mentione di sua santità, et li stessi proposti si sottoscrivono per eletti« (*Fraknői*, Oklevětar I. c. 146; srv. též str. 137, 140, 146, 153, 210). Ještě roku 1638 píše o tom vídeňský nuncius: »Era molto grande a molto ferma l'opinione de prelati d'Hungaria, che si dovessero chiamare eletti... perchè dicevano, che il re haveva jus eligendi; e monsignore arcivescovo di Strigonia, prima di ricevere il palio, si sottoscriveva ancor arcivescovo assolutamente... essendo massime nel regno un abuso molto grande, che subito seguita la nominatione regia, sono trattati et ammessi non solo ne consigli (sněm) e gradi, che si devono a vescovi, ma ancor entrano in possesso e governano le chiese liberamente, dicendo esser così antica consuetudine.« (*Ibidem* 193–4).

²¹¹ *Ibidem*, 135–139.

²¹² Píše, že »manifeste apparet non esse persimile jus patronatus regis Hungariae juri aliorum regum« a že názor kardinála Gesualda »ex lege scripta et veteri approbata regni Hungariae consuetudine negatur.« (*Ibidem*, 136.) Na konec prosí pak císaře, aby nedal se přemluvit a zůstal při starodávných svých právech. »Speramus«, píše, »nihil ex eo (V. M^t. caes.) remittet, cujus per tot saecula in continuo et reali usu reges Hungariae pacifice perstiterunt« (*Ibidem*, 137). Uherští praelati byli si vědomi toho, že snadněji se vždy vyjednává s vlastní vládou, v níž sami byli zastoupeni, než s Římem, uherským poměrům vzdáleným a cizím.

²¹³ *Ibidem*, 139.

²¹⁴ Přiznává to později (1610) sám vídeňský nuncius, když píše, že už papež Sixtus pokusil se zjednat v Uhrách nápravu, »ma che informato dei particolari privilegi del re d'Ungheria et dei prelati del regno in questo punto precisamente, non ne fé poi altro, contentandosi che si procedesse conforme al solito.« (*Ibidem*, 146 a 154.) Podobně odpovídá r. 1610 i kardinál P. Pazmány (*Ibidem*, 146).

²¹⁵ V instrukci z Říma pro kard. Madruzzioho r. 1594 se píše o uherských praelatech: »dicendo alcuni di loro di non essere obligati a pigliar la confirmatione da questa santa sede, per privilegio ottenuto gia da santo Stefano loro re« (*Ibidem*, 142.) A ve zprávě pražského nuncia z téhož roku 1594: »vescovi

Tím dostává se do popředí *otázka štěpánského privilegia*, jehož se Uhři stále dovolávali, o němž nevěděli však více, než co bylo v Tripartitu.²¹⁶ Už r. 1610 píše nuncius, že bude třeba v té věci zjednat si více světla. Nebot vysoký úředník dvorský, důvěrník nunciův, mu už r. 1594 naznačil, že privilegium toto je pouhá uherská fantasmie, ba podvod.²¹⁷ Sám opětovně žádal kardinála Pazmányho o předložení privilegií, jichž se uherský klerus dovolával, ale ani tento v církevní historii na svou dobu velmi zběhlý hodnostář, nedovedl ukázat nic víc, než Tripartitum. Ba ještě ani r. 1613 nepodařilo se nunciovi získati nutných informací,²¹⁸ a také ještě roku 1616 radové pražské komory nedovedli v svém dobrém zdání pro oporu uherských práv v církvi uvést podstatně více, než co bylo v Tripartitu.²¹⁹ Vše to muselo býti přirozeně Římu podezřelé a tak nepřestával naléhati na Uhry, aby předložili doklady. Také sv. kongregace, která r. 1626 zabývala se při obsazení velkovaradínské biskupské stolice touto otázkou, naznačila, že bylo by účelné i Uhry podříditi všeobecným zásadám kanonického práva, »nisi constet (právo Uher) *de privilegio apostolico*, vel alio legitimo jure.«²²⁰ Otázka apoštolského privilegia, jehož existence tušila se z náznaků u Hartvíka i Werböczyho, stávala se tudíž pro Uhry zvláště důležitou, ba přímo spásonosnou. Nešlo zajisté pouze o to prokázati Římu od dvou set let (a jak se Uhři domnívali od šesti set let!) vžitě a skutečně užívané právo koruny. Na to by za Habsburkům příznivých okolností při jednání s Římem stačil pouhý fakt: že tak bylo od nepaměti a že tudíž není třeba změny. Šlo však i o věc cti uherského království, že nezakládá svá zvláštní uherská práva v podstatě na privilegium, které existovalo pouze v uherské fantasmii — jak podle informace Kurtzovy naznačoval už r. 1610 pražský nuncius — aneb bylo dokonce nepravé! Bystrá i obratná diplomacie římská přiváděla tak Uhry skutečně do značně nepřijemné situace.

Konečně počátkem XVII. stol. objeveno bylo privilegium, které v dlouholetém sporu Uhrů s Římem dávalo jim zcela a bez všech výhrad i ve všech sporných otázkách za pravdu. Bylo totiž hledané privilegium k tomu účelu vyrobeno.

Prvé stopy po smělém padělků bully Silvestra II., domněle z r. 1001, nacházíme v přípisu Ferdinanda III. kardinálovi Pázmánymu z r. 1627.

d'Ungaria... pretendono di non esser tenuti di mandar costá a spedir bolle«, odvolávající se na privilegium sv. Štěpána. (*Ibidem*, 140.)

²¹⁶ *Ibidem*, 154; srv. též výše pozn. 123 a níže 221.

²¹⁷ Srv. výše str. 35 pozn. 126.

²¹⁸ *Ibidem*, 147, 148. — »Di questi privilegii non vogliono... darne charezza alcuna« (*Ibidem*, 154).

²¹⁹ *Ibidem*, 156–58.

²²⁰ *Ibidem*, 173.

Císař žádá tu, aby kardinál pátral v archivech uherských, zda a kdy a na jakém základě králové uherští užívali titulu »apoštolský král«, při čemž už zcela nepochybně dovolává se obsahu padělané bully Silvestra II.²²¹ Pro dosti omezeného a samolibého Ferdinanda III. v popředí stála otázka »apoštolského« titulu, vlastně bez zvláštních právních důsledků.²²² A teprve později, když r. 1644 vydal Melchior Inchofer S. J. v Římě v svých *Annales ecclesiastici regni Hungariae* Silvestrovu bullu, počíná tato hráti svoji roli i v starém sporu o práva uherského státu v církvi mezi Uhrami a Římem.²²³

Hledíme-li na tento velký historický padělek s porozuměním a zařadíme-li jej do přirozené a genetické souvislosti s událostmi a prostředím, v němž vznikl, neujde naší pozornosti jeho pravý smysl a tendence. Komu sloužil padělatel svým výrobkem? —: uherské politice a v první řadě uherskému kleru. Ba tomuto více, než Habsburkům. A podvedeným činitelem (ku podivu!) byl tu Řím!

Silvestrova bulla v podstatě nepřináší ničeho nového. Všecky její these byly v XVII. stol. v Uhrách známy, ba byla tu i víra, že zakládají se na papežském privilegium, neb privilegiích, které vzaly za své při zkáze Budína. Kdežto však těmto názorům uherského kleru a uherských vládních kruhů, všeobecně v Uhrách uznávaným, chybělo právě ověření spolehli-

²²¹ »Meminimus benigne«, píše císař v přípisu ze dne 25. jul. 1627, »quod summus pontifex *Silvester secundus* s. Stephano regni Hungariae regi pietissimo non solum crucem, seu apostolatus insigne, anteferri iuserit, verum etiam Christi apostolum vocare non dubitaverit et ob huius viri sanctimoniam etiam alios in regno successores eodem dignitatis titulo continua aliqua serie insignitos *reges apostolicos* nominatos fuisse.« (*Ibidem*, 176.) Že jde tu skutečně už o Silvestrovu bullu, patrné je ze zprávy vídeňského nuncia r. 1627, kde dotýká se tohoto privilegia, které prý bylo »concesso dalla sede apostolica alli re d'Ungaria sin dal tempo di san Stefano insieme con il titolo del legato« (*Ibidem* 179). Zdá se však, že napřed sdělen Vídní pouze obsah padělků Silvestrovské bully, jakož dále, že původní tento koncept padělků byl poněkud jiný, než konečný výrobek, kde výslovně o titulu »apoštolského krále« není zmínky a pouze — podle Werböczyho — označuje se uherský kříž jako »apostolatus insigne«. Také r. 1627 dává zprávu nuncius, že »sua maestà non haveria potuto monstrare li privilegii delle sopraddette concessionii«, a že vymlouval se na zničení uherských privilegií skrze Turky při dobytí Budína. (*Ibidem*, 179.)

²²² Ferdinandovi III. tanula na mysl sláva katolizátora střední Evropy. Tak jako někdy sv. Štěpán vyhubil v své zemi pohanství, tak chtěl Ferdinand III. očistiti střední Evropu od kacířství a tak znovu zasloužit si apoštolský kříž i titul apoštolského krále. Mimo to chtěl se tímto titulem vyrovnati »nejkřesťanštějšímu« králi francouzskému a »katolickému« králi španělskému. (Srv. o tom doklady u *Fraknie* I. c. 176–183.)

²²³ I v této okolnosti možno postihnouti rafinovanost podvodníka Raf. Levakoviče. Ba též snažil se v svém listu kard. Aldobrandinimu naznačiti (zmátl pak i Kerčeliče, srv. výše str. 37), jakoby padělek měl sloužiti zájmům Říma proti Uhrům! (Srv. tu list Levakovičův kard. Aldobrandinimu u *Kollára* *De originibus et potestate legislataria* I. c. 160: *Gran persuasione anno gli Ungheri, che nessun diritto abbia il papa al regno loro, essendo convertiti dai suoi re. Per generare a loro opinione migliore, ó dato certe lettere del papa Silvestro e procureró, che vengano al publico in qualche maniera. Pensava di promulgarle comme trovate a Roma« a t. d.) Vydání bully Silvestrovy ve Vídní neb v Bratislavě vzbudilo by zajisté mnohem více podezření, než v Římě historikem z řad stolicí apoštolské povždy oddaného řádu jezuitského.*

vým papežským privilegiem, Silvestrovská bulla toto ověření nyní přinácela. Silvestrovská bulla řešila spory o kompetenci v církvi ve prospěch Uhrů. Doklad, jehož se římská diplomacie po desetiletí domáhala, tu konečně byl a téměř do puntíku vyhovoval požadavkům Říma, když se tento už už domníval, že nepodaří se je Uhrům dokázat. Uherským králům »apostolica autoritate« bylo tu propůjčeno právo »ecclesias regni... nostra [papeže] ac successorum nostrorum vice *disponere atque ordinare*«. Po objevení Silvestrovské bully nemohlo už býti pochybnosti o tom, že uherským králům přísluší skutečně v uherské církvi nejenom moc nad temporáliemi, ale i nad spirituáliemi. A tudíž že biskupové od krále jmenování ani už vlastně nepotřebují ucházeti se o své potvrzení v Římě. Aby pak nebylo pochybnosti o tom, že zmíněné právo, udělené Silvestrem II. sv. Štěpánovi, nebylo uděleno tomuto pouze pro jeho osobu, stanoví se v bulle, že privilegium platí i pro všechny dědice a nástupce (haeredes et successores legitimos). Toto je asi věc nejpodstatnější. Vedle toho opakuje Silvestrovská bulla Hartvíkovskou bajku o koruně Štěpánovi propůjčené papežem a co všechno s tím souvisí, i Werböczyho heraldickou fabuli o kříži, jakožto znamení apoštolském (»cruce apostolatus insigne«!).

V takto jednostranné formulaci mohla by se však bulla zdáti podezřelou. A proto padělatel nezapoměl ani na prospěch Říma, aby tak získal jeho zájem i důvěru. Uhry stavějí se pod vrchní politickou pravomoc Říma.²²⁴ Neboť řádným a legitimním králem stává se v Uhrách teprve ten, koho Řím uzná a stvrdí (»qui... a sede apostolica approbati fuerint«). Každý nově zvolený král uherský je podle Silvestrovsky bully povinen poslati do Říma a slíbiti papeži náležitou uctivost a poslušnost (»debitam obedienciam ac reverentiam exhibere«).

Řím dal se podvésti. Uvěřil v pravost bully a v závaznost její ustanovení. Aspoň potud, pokud se srovnávala s dosavadní praxí.

Už r. 1626 a potom znovu 1635, když svatá kongregace zabývala se otázkou jmenovacího práva uherských králů, byla nucena uznati, že jim jmenovací právo přísluší. R. 1626 poukazuje se na dosavadní praxi a také, že biskupové na sněmích mohou prospěti katolické věci. R. 1635 vedle těchto důvodů, přichází v úvahu i »privilegium concessum sancto Stephano.²²⁵

²²⁴ »Electam gentem Ungarorum«, píše se v bulle, »regnum... ac gentem et nationem ungaricam praesentem et futuram sub protectionem sanctae Romanae ecclesiae acceptantes« atd. V bulle projevuje se svým způsobem i uherský nacionalismus. Jaký je tu rozdíl mezi bullou a jejími textovými předlohami, Leg. maior a Hartvíkem! »Gens ignota«, »populus vagus, se creaturam Dei esse nesciens« a pod. pejorativní výrazy nahrazeny tu již mesianským »gens electa«.

²²⁵ *Ibidem*, 173, 186. Sv. kongregace zabývala se otázkou práva nominačního při obsazení biskupství

Svatá kongregace mohla k tomuto rozhodnutí dospěti tím spíše, když nejen uherská vláda s důrazem hájila svých starožitných práv,²²⁶ ale i vynikající autority, jako byl kardinál Pázmány nebo Khlesl,²²⁷ věc doporučovaly.

Kurie, nemožouc dobře popíratí právo uherských králů na jmenování biskupů a prelatů, snažila se je aspoň omeziti. Vycházejíc z poznatku, že r. 1001 Sedmihrady, Chorvatsko, Slavonie, Bosna nepatřily ještě k uherskému království, popírala jmenovací právo aspoň pro tyto země.²²⁸ Podobně snažila se omeziti jmenovací právo Habsburků, jakožto králů uherských, pouze na území, kterým skutečně vládli, a snažila se dokazovati, že biskupství v územích obsazených Turky nepatří pod patronátní právo uherské a, že jsou to vlastně biskupství in partibus infidelium, o jejichž obsazování sluší rozhodovati Římu.²²⁹ O těchto otázkách byla pak mezi Vídní a Římem po celé XVII. stol. důležitá jednání, kde znovu byla řešena vlastně celá otázka.²³⁰ Ale i v této věci musel Řím ustoupiti uherskému právu.

varadinského. Otázka zněla: »an nominatio ad ecclesias varadiensem esset admitenda, propter decretum Julii III. expresse prohibens nominationes ad ecclesias Hungariae. Sed quia observantia subsecuta erat in contrarium«, zněla odpověď, »et episcopi regni intersunt dietis et possunt prodesset causis religionis catholicae, fuit permissa nominatio ad illas ecclesias«. Sv. kongregace r. 1635 postavila se na stanovisko z r. 1626.

²²⁶ V memoriálu z r. 1635 ukazuje uherská vláda, že »reges Hungariae... nominationem seu electionem episcoporum Hungariae continuaverunt... jam sexcentis et amplius annis« a že v této době »nemini provisio ac nominatio ad episcopatum totius Hungariae nisi solis regibus Hungariae competierit.« Proto že nepřipustí »ne hac in re quidquam innovari aut juri patronatus regii derogari« a »tot centenis annis continuatum jus regum Hungariae alterare.« (*Ibidem*, 184). Podobně píše r. 1639 Ferdinand III. papeži, že »collatio episcopatum ad sacram regni... coronam pertinere« a odmítá stanovisko kurie, která by chtěla toto právo »in dubium vocari«; poukazuje při tom na »fundamenta autentica... sanctae sedis apostolicae indulta et conciliorum approbationes«, jakož i »publica eiusdem regni statuta et decreta« (*Ibidem*, 198).

²²⁷ Pázmány r. 1635 píše: »Difficultas nunc a sacra rerum consistorialium congregatione mota est de iure praesentationis, an regi Hungariae competat; et per hanc disceptationem cura animarum et religionis detrimenta negliguntur... Illud enim certum est, quod si absque praesentationis regiae... electio... per Sanctitatem Vestram fiat, nullo modo admitetur; cum id in legibus regni ante hereses exortas satis gravissime sit cautum.« (*Ibidem* 185.) R. 1649 se na kard. Pázmánye odvolávají uherští prelati, »di poter esercitare la loro giurisdizione ecclesiastica ex sola regia nominatione.« (*Ibidem*, 221.) Srv. též dobré zdání dvou vídeňských právníků z r. 1635, hájících názor, že císař jako král uherský má jus nominandi (*Ibidem*, 190–91), jakož i zprávu vídeňského nuncia z r. 1638 (*Ibidem* 193). O Khleslovi, *ibidem* 169.

²²⁸ *Fraknói*, Oklevěltár I. c. str. 184, 185, 187, 206 a j.

²²⁹ *Ibidem* 175. »Alia certe«, odpovídá císař na římské nároky, »ratio est episcopatum in Asia, vel Africa, alia in regno nostro Hungariae.« – Dosti podobné děje se i nyní!

²³⁰ Srv. na př. obšírný memoriál o král. uher. právu patronátním z r. 1640–45, *ibidem*, 208–215, nebo zprávu vídeňského nuncia z r. 1649, kde píše o svém jednání s uherskými biskupy a ukazuje, že »la difficoltà stà in tre punti: il primo, che à loro pare, che la nominatione del loro re, come apostolico, sia una piena collatione e li dia omne jus in spiritualibus et temporalibus; il secondo, che credono di haver jus di far le lore espeditioni a Roma per via segreta a non per cancellaria; il terzo dicono, che loro chiese sono tassate in libris camere nel tempo, che erano in buon stato«, ale nyní že jsou zruinované a že nemohou platit.

R. 1666 zabývala se otázkou práva nominačního zvláště podrobně v několika sezeních sv. kongregace, která už dříve opatřila si dostatečný materiál historický i právnícký a opřela se o dobré zdání vynikajících autorit a znalců práva kanonického.²³¹ Výsledek byl, že znovu uznala pod tíhou uherských »dokumentů«, mezi nimiž v popředí stály legenda Hartvíkova, Tripartitum a Silvestrovská bulla, nominační právo aspoň k oněm 10 biskupstvím (jak píše se v legendách), která založil sv. Štěpán, doporučovala však, aby nuncius svým vlivem dosáhl u císaře, že by pro příště užíval formule »nominamus et praesentamus« a upustil od kanonickému právu se obzvláště protivících výrazů »eligimus et instituimus«. Jinak však – jak se už v římském návrhu konkordátu z r. 1662 píše – mělo zůstat i také zůstalo všecko při starém, »quod hactenus fuit observatum«. Uhři a Vídeň nevyšli však ani v této věci Římu vstříc a zachovali si skutečné plné právo volby, jak bylo za Zikmunda,²³² nepřiznávající – podle Werböczyho – kurii žádné jiné právo kromě papežského potvrzení, t. j. vlastně uznání fait accompli.

Když pak Marie Terezie r. 1758 dosáhla na papeži Klimentu XIII. toho, že bylo králům uherským římskou kurií potvrzeno právo na užívání apoštolského kříže (»apostolatus insigne«) a titulu apoštolského krále (»reges apostolici«), bylo to vlastně potvrzení Římem uherských dokumentů²³³ Hartvíka, Werböczyho a Silvestrovské bully, vesměs nepravých neb padělaných, o něž tak dlouho se Uhři s Římem potýkali.

Obratná římská diplomacie v allokuci i v bulle užívá sice opatrných slov, jakoby jak při kříži, tak i při titulu šlo pouze o vnější decorum, zasvěcencům do věci s obou stran bylo však jasné, že těmito symboly uznána byla Římem všechna uherská práva v církvi, nejen jako skutečnost, ale též jako papežská výsada, privilegium a concessio.

Řím se ovšem ani po tomto uznání uherského statního práva v církvi

²³¹ *Ibidem* str. 227 n.

²³² Srv. na př. výše v pozn. 74 citovaný jmenovací dekret Marie Terezie, kde vrací se stará formule »duximus eligendum et nominandum.« A podobně i v jiných jmenovacích dekretech současných i pozdějších.

²³³ Papež Kliment XIII. v své slavnostní allokuci ze dne 1. Oct. 1758 (*Bullarium Rom.* tom. IV., p. 1. str. 31–32) oceňuje zásluhy Uhrů i Habsburků v boji proti Turkům, kde bojovali pod znamením sv. kříže, vzpomíná svého předchůdce *Silvestra*, jenž ozdobil vévodu Štěpána korunou i křížem (ille enim Hungarorum ducem Stephanum... et regem appellavit et... concessit, ut ante illum, omnesque, qui in regno ei successerint, (tato věta je zřejmě z bully *Silvestra* II.) sanctissimae crucis signum, apostolatus insigne (opět jednak *Silvestrovská* bulla, jednak *Werböczy*) praeferratur, cum prodierit in publicum: dále však praví papež, že »ex illo tempore Hungarorum reges apostolici quandoque sunt appellati, privilegio, an consuetudine, incertum«. V ocenění však zásluh Marie Terezie potvrzuje papež tyto výsady a zejména »appellationem confirmamus... eos que... apostolici nomine appellandos decrevimus«. Podobně pak opakuje tuto concessio, ač stručněji, ve zvláštní bulle z téhož roku (Srv. *ibidem* str. 51 n.).

svého zásadního stanoviska nevzdal, považuje patrně státní právo uherské pouze za dočasný a lokální abusus a zachovává si aspoň právní fikci konečného a nejvyššího rozhodování, jak klassicky je patrné při zřizování nových uherských diecesí za Marie Terezie a později.²³⁴

Naproti tomu Marie Terezie v obou dokumentech Klimenta XIII. spatřovala – a zajisté právem – kapitulaci Říma v otázce církevní a dostatečné uznání státního práva uherského v rozhodování při církevních záležitostech. Marie Terezie byla si vědoma toho, co skutečně znamenají v bulle Klimenta XIII. dvě slůvka »apostolatus insigne«, byla si vědoma toho, že tato dvě slova sluší se doplniti a vykládati podle *Silvestrovské* bully t. j. »ecclesias regni Tui praesentes et futuras nostra ac successorum nostrorum vice disponere atque ordinare.« A také pak dle toho jednala. Své církevní dekry opírala o nejvyšší právo patronátní (»auctoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis omnibus praedicti regni nostri Hungariae ecclesiis... optimo iure habere et exercere dignoscimur – «), považující toto právo, tak jak tomu od poč. XV. stol. vždy bývalo, za integrující součást koruny a vladařských práv (jus patronatus... ad sacram regni coronam pertinet). A pouze jako podpůrného titulu pro označení plnosti svého práva užívala vedlejší věty (ius patronatus), »quod qua apostolica regina... habere et exercere dignoscimur.« V tomto smyslu pojímá pak práva uherského státu také instrukce vydaná komisi zřízené pro správu věcí církevních v Uhrách,²³⁵ když tato r. 1782 vznikla jako zvláštní oddělení místodržitelství uherské, kde výslovně se udává, že zřizování arcibiskupství a biskupství, jejich ohraničení a pod. tvoří soubor, náležející »ad potestatem legislativam« uherského zákonodárství, do kompetence zákonodárné moci státní.²³⁶

Toto ustanovení řádně vydané i publikované a také církví uznávané stalo se později základem pravomoci uherského ministerstva kultu a vyučování, pokud mu náležela správa věcí církevních. A poněvadž pak ani pozdější doba na těchto právech uherského státu v církvi ničeho nezměnila, zůstaly výše vylíčeny základy poměru státu a církve v platnosti i r. 1918,²³⁷ kdy s uherským právním řádem recipovány byly československým zákonodárstvím.

²³⁴ Srv. výše str. 19.

²³⁵ V dekretu, jímž se tato komise zřizuje, se píše: »Cum pro summo munere regis apostolici et summi iuris patronatus, quod in universas ecclesias dei in regno Hungariae, provinciisque adnexis more majorum suorum gloriosissimorum regum Hungariae nullo non tempore exercet Sacra Sua Majestas« atd. (Srv. *Collectio normalium* I. c. str. 5.)

²³⁶ Srv. výše pozn. S9.

²³⁷ Srv. o tom názor katolického církevního historika právního Kosutányho Egyházz jog (Církevní právo) I. c. § 41. (Poměr uherského státu k ř.-katol. církvi), kde píše: »Celá řada našich (uherských)

Resumujeme-li závěrem této úvahy její výsledky, můžeme ji zavřítí asi takto:

Podle r. 1918 platných uherských zákonů a jejich úředních výkladů zakládala se práva uherského státu v církvi na dvojím titulu: jednak na papežských privilegii, jednak na uherských státních zákonech a nepřetržitě vykonávání této pravomoci skrze státní orgány. V svém původu jsou to práva po výtce *státní*. Nejsou to práva osobní, neb dynastická, nýbrž práva státní. Avšak od XII. stol. z různých důvodů politických vyskytla se a udržovala se *doktrína o propůjčení těchto práv* uherským panovníkům a uherskému státu *od stolice apoštolské*, jakožto integrující součást uherské moci vladařské. Tato doktrína byla pak uznána a uznávána i kurii římskou. Avšak právě tato doktrína nemá historického základu a opírá se po výtce o dokumenty nepravé neb padělané (Hartvík, Werböczy, Silvestrovská bulla), po případě o názory, jež historicky jsou bez podstaty (legace, patriarchát, apoštolský kříž). S hlediska právního — ve smyslu recepce uherského právního řádu provedené zákonem z r. 1918 — mohli bychom naše státní práva v katolické církvi na někdejším uherském území opíratí o obě tyto skupiny uherského práva. Poněvadž se nám však s hlediska mravního přičí, abychom svoje práva zakládali na dokumentech padělaných, (i když jejich závaznost Řím uznal), nezbyvá nám, než abychom opírali se o práva v svém původu po výtce státní. Jsou to práva historicky sahající často až hluboko do středověku, jež zvláštní uherský vývoj právní uchoval až do nejnovější doby.

Už sama tato okolnost je dostatečným důvodem, aby poměr státu a katol. církve na území, kterého dostalo se nám z bývalých Uher, byl nově, intencím moderního života i našeho státu přiměřeně upraven. S hlediska právního náleží dosud našemu státu na území někdy uherském nezten-

zákonů dokazuje, že tu neexistovala bezprostřední moc římského papeže: zřízení, přeměna, zrušení i obsazení církevních úřadů, upravení právních poměrů církevního majetku, církevní práva veřejná, církevní soudnictví řídí se podle našeho zvláštního uherského práva«. Podobně *Ferdinandy G.*, Staats- und Verwaltungsrecht d. Königreichs Ungarn, Hannover, 1909 str. 202. »Das zwischen dieser (kathol.) Kirche und dem Staate bestehende enge Verhältnis wird am besten durch die obersten Patronatsrechte des Königs von Ungarn zum Ausdruck gebracht. . . Die obersten Patronatsrechte beziehen sich auf die Gründung von Erzbistümern, Bistümern und anderer kirchlicher Benefizien, auf die Verleihung kirchlicher Benefizien, auf die Ernennung der Erzbischöfe, Bischöfe und anderer Prälaten, auf die Verwendung der Einkünfte vakant gewordener Benefizien und auf die ärarische Erbschaft der Hinterlassenschaft nach Geistlichen, schließlich auf die Aufsicht über die Vermögensgebarung der kirchlichen Benefizien«. Srv. též *Alex. Tauber*, Manuale juris canonici continuo respectu habito ad Hungariam, Sabariae, 1904 »cum approbatione rsmi ordinariatus Sabariensis«, kapitulu *Fontes iuris eccl. specialis pro Hungaria*, uznávající jako pramen kanonického práva v Uhrách i *leges civiles et ordinationes ministeriales, negotia eccl. concernentes*, a dále kapitulu § 65. *De nominatione regia in Hungaria*. »Rex apostol. hoc suo iure libere usus est usque ad a. 1848, quo per § 7. l. art. 3 a. 1848 etiam contrapunctatio ministri respectivi responsabilis requiritur«. Srv. též *Schwartzer*, Statistik d. königr. Ungern, Pest, 1798, str. 348 n.

čené právo na zřizování arcibiskupství, biskupství a jiných církevních beneficíí neb orgánů správních, právo na určení jejich rozsahu, sídel a hranic, právo na propůjčování všech těchto beneficíí, ať starých či nových (arcibiskupství, biskupství, kanonikátů a t. d.), ale i právo netrpěti tu osob od jiných jmenovaných a zejména nikoli osob jmenovaných od římské kurie, dále t. ř. jus placeti, podle něhož přísluší vládě dalekosáhlá kontrola nad duchovními při styku s jejich církevními vrchnostmi, právo volby a jmenování arcibiskupa, biskupů a jiných církevních hodnostářů, disposiční právo s církevním majetkem na našem území státním, jmenovitě pokud by šlo o jeho účelné přidělení jednotlivým ústavům duchovním, právo nedopouštěti zasahovati do církevní správy na našem území církevním hodnostářům cizím, právo na státní inkasování důchodu z církevních beneficíí v době sedisvakance (jako bylo na př. nyní na arcibiskupství ostrihomském!), právo na udělení »mocného listu« vyšším církevním hodnostářům na našem území, jakož i právo na třetinu pozůstalosti v každém případě po katolických praelatech, a konečně právo dozoru nad orgány katolické církve, zejména pak pokud se týče správy jejich beneficíí neb fondů a j. Zachová-li si náš stát všecka tato práva, která po bývalých Uhrách zdědil, bude-li si je moci a bude-li i chtítí si je zachovati, to je už jiná otázka, nikoli historická neb právní, ale spíše politická. Třeba zajisté počítati s tím, že naši katolíci, a zejména náš klerus na Slovensku, sotva asi budou stejně neohroženě hájiti práva našeho státu v církvi, jako to činili jejich předchůdci v stol. XVI. a XVII., majíce dnes asi více důvěry v centralismus římský, než ve svoji vlastní vládu. Jejich předkové, ač nepochybně dobří katolíci, šli tu tradičně jinou cestou. Třeba také počítati i s novodobým úsilím církve i našeho státu o postupné uvolňování poměru mezi státem a církvi, jež by mohlo i mělo vésti k rozumné a přátelské rozluce, která však při zachování všech středověkých práv uherského státu i v našem státním životě, snad nikdy by nebyla uskutečnitelná. Třeba konečně počítati i s tou okolností, že žádnému z t. ř. nástupnických států, ba ani samým Uhrám, nepodařilo se historická práva bývalého uherského království v církvi v plném rozsahu uhájiti. (Významným dokladem je tu jmenování ostrihomského arcibiskupa Szeredyho Římem bez respektování uherského práva patronátního!) Ostatně pro politiku našeho státu dosavadní historický a právní vývoj a jeho výsledky není zajisté cílem, nýbrž mohl by býti snad pouze východiskem k nové a naší době odpovídající úpravě poměru mezi církvi a státem. A přítomná studie není a nechce býti než skromným příspěvkem k řešení tohoto těžkého a složitého problému.

Resumujeme-li závěrem této úvahy její výsledky, můžeme ji zavřítí asi takto:

Podle r. 1918 platných uherských zákonů a jejich úředních výkladů zakládala se práva uherského státu v církvi na dvojím titulu: jednak na papežských privilegiiích, jednak na uherských státních zákonech a nepřetržitým vykonáváním této pravomoci skrze státní orgány. V svém původu jsou to práva po výtce státní. Nejsou to práva osobní, neb dynastická, nýbrž práva státní. Avšak od XII. stol. z různých důvodů politických vyskytla se a udržovala se doktrína o propůjčení těchto práv uherským panovníkům a uherskému státu od stolice apoštolské, jakožto integrující součást uherské moci vladařské. Tato doktrína byla pak uznána a uznávána i kurii římskou. Avšak právě tato doktrína nemá historického základu a opírá se po výtce o dokumenty nepravé neb padělané (Hartvík, Werböczy, Silvestrovská bulla), po případě o názory, jež historicky jsou bez podstaty (legace, patriarchát, apoštolský kříž). S hlediska právního — ve smyslu recepce uherského právního řádu provedené zákonem z r. 1918 — mohli bychom naše státní práva v katolické církvi na někdejší uherském území opíratí o obě tyto skupiny uherského práva. Poněvadž se nám však s hlediska mravního přičí, abychom svoje práva zakládali na dokumentech padělaných, (i když jejich závaznost Řím uznal), nezbývá nám, než abychom opírali se o práva v svém původu po výtce státní. Jsou to práva historicky sahající často až hluboko do středověku, jež zvláštní uherský vývoj právní uchoval až do nejnovější doby.

Už sama tato okolnost je dostatečným důvodem, aby poměr státu a katol. církve na území, kterého dostalo se nám z bývalých Uher, byl nově, intencím moderního života i našeho státu přiměřeně upraven. S hlediska právního náleží dosud našemu státu na území někdy uherském nezten-

zákonů dokazuje, že tu neexistovala bezprostřední moc římského papeže; zřízení, přeměna, zrušení i obsazení církevních úřadů, upravení právních poměrů církevního majetku, církevní práva veřejná, církevní soudnictví řídí se podle našeho zvláštního uherského práva». Podobně Ferdinandy G., Staats- und Verwaltungsrecht d. Königreichs Ungarn, Hannover, 1909 str. 202. »Das zwischen dieser (kathol.) Kirche und dem Staate bestehende enge Verhältnis wird am besten durch die obersten Patronatsrechte des Königs von Ungarn zum Ausdruck gebracht. . . Die obersten Patronatsrechte beziehen sich auf die Gründung von Erzbistümern, Bistümern und anderer kirchlicher Benefizien, auf die Verleihung kirchlicher Benefizien, auf die Ernennung der Erzbischöfe, Bischöfe und anderer Prälaten, auf die Verwendung der Einkünfte vakant gewordener Benefizien und auf die ärarische Erbschaft der Hinterlassenschaft nach Geistlichen, schließlich auf die Aufsicht über die Vermögensgebarung der kirchlichen Benefizien«. Srv. též Alex. Taubert, Manuale juris canonici continuo respectu habito ad Hungariam, Sabariae, 1904 »cum approbatione rsmi ordinariatus Sabariensis«, kapitolu Fontes iuris eccl. specialis pro Hungaria, uznávající jako pramen kanonického práva v Uhrách i leges civiles et ordinationes ministeriales, negotia eccl. concernentes, a dále kapitolu § 65. De nominatione regia in Hungaria. »Rex apostol. hoc suo iure libere usus est usque ad a. 1848, quo per § 7. l. art. 3 a. 1848 etiam contrapunctatio ministri respectivi responsabilis requiritur«. Srv. též Schwarzer, Statistik d. königr. Ungern, Pest, 1798, str. 348 n.

čené právo na zřizování arcibiskupství, biskupství a jiných církevních beneficíí neb orgánů správních, právo na určení jejich rozsahu, sídel a hranic, právo na propůjčování všech těchto beneficíí, at starých či nových (arcibiskupství, biskupství, kanonikátů a t. d.), ale i právo netrpětí tu osob od jiných jmenovaných a zejména nikoli osob jmenovaných od římské kurie, dále t. ř. jus placeti, podle něhož přísluší vládě dalekosáhlá kontrola nad duchovními při styku s jejich církevními vrchnostmi, právo volby a jmenování arcibiskupa, biskupů a jiných církevních hodnostářů, dispoziční právo s církevním majetkem na našem území státním, jmenovitě pokud by šlo o jeho účelné přidělení jednotlivým ústavům duchovním, právo nedopouštětí zasahovati do církevní správy na našem území církevním hodnostářům cizím, právo na státní inkasování důchodu z církevních beneficíí v době sedisvakance (jako bylo na př. nyní na arcibiskupství ostráhomském!), právo na udílení »mocného listu« vyšším církevním hodnostářům na našem území, jakož i právo na třetinu pozůstalosti v každém případě po katolických praelatech, a konečně právo dozoru nad orgány katolické církve, zejména pak pokud se týče správy jejich beneficíí neb fondů a j. Zachová-li si náš stát všechna tato práva, která po bývalých Uhrách zdědil, bude-li si je moci a bude-li i chtítí si je zachovati, to je už jiná otázka, nikoli historická neb právní, ale spíše politická. Třeba zajisté počítati s tím, že naši katolíci, a zejména náš klerus na Slovensku, sotva asi budou stejně neohroženě hájiti práva našeho státu v církvi, jako to činili jejich předchůdci v stol. XVI. a XVII., majíce dnes asi více důvěry v centralismus římský, než ve svoji vlastní vládu. Jejich předkové, ač nepochybně dobří katolíci, šli tu tradičně jinou cestou. Třeba také počítati i s novodobým úsilím církve i našeho státu o postupné uvolňování poměru mezi státem a církví, jež by mohlo i mělo vésti k rozumné a přátelské rozluce, která však při zachování všech středověkých práv uherského státu i v našem státním životě, snad nikdy by nebyla uskutečnitelná. Třeba konečně počítati i s tou okolností, že žádnému z t. ř. nástupnických států, ba ani samým Uhrám, nepodařilo se historická práva bývalého uherského království v církvi v plném rozsahu uhájiti. (Významným dokladem je tu jmenování ostráhomského arcibiskupa Szeredyho Římem bez respektování uherského práva patronátního!) Ostatně pro politiku našeho státu dosaďadní historický a právní vývoj a jeho výsledky není zajisté cílem, nýbrž mohl by býti snad pouze východiskem k nové a naší době odpovídající úpravě poměru mezi církví a státem. A přítomná studie není a nechce býti než skromným příspěvkem k řešení tohoto těžkého a složitého problému.

OBSAH.

Úvod. (str. 1–4.) Potřeba a důvody stanovení nových hranic pro slovenské diecese. (1.) Analogie z minulosti. (1–2.) Komu přísluší stanovit hranice diecesí na Slovensku. (2.) Státu? Církvi? (2.) Po smyslu recepce uherského práva jediné státu. (2.) Nejv. správní soud a jeho stanovisko. (2–3.) Stanovisko Říma. (3.) Právo na zřízení diecesí a stanovení jejich hranic náleží do souboru t. ř. apoštolských práv. (4.) Na čem se tato zakládají. (4.)

Kapitola I. (str. 4–25.) *Vývoj diecesí na Slovensku.* Počátky církevní organizace v stol. IX. (5.) Nitrancké biskupství z doby Svatoplukovy. (5.) Jeho území. (5.) Zánik. (5.) Otázka kontinuity mezi církví moravskou a českou. (6.) Ostříhom dědicem staré Nitry. (7.) Zřízení biskupství uherských za Štěpána sv. na Slovensku. (7.) Diecese ostříhomská. (8.) Diecese jagerská. (11.) Právní stránka věci. (9–11.) Zřízení a ohraničení mocí státní. (10.) Rozsah diecese ostříhomské a její hranice. (11–12.) Rozsah diecese jagerské. (12.) Prvé dělení původní diecese ostříhomské a opětovný vznik diecese nitrancké. (13.) Plán na zřízení biskupství spišského. (14.) Protestantism a záplava turecká. (15.) Pazmányho protireformační plán na zřízení diecese spišské, gemerské, turecké a novohradské. (16.) Jeho uskutečnění až za Marie Terezie (17.) O zřízení biskupství v Bratislavě. (17.) Zřízení biskupství spišského, báňsko-bystřického a rožnavského Marii Terezií (17–18.) Stanovisko Říma. (19.) Josef II. a jeho církevní opatření. (20.) Zřízení arcibiskupství jagerského, jakož i biskupství košického a satmarského od Františka I. (21.) Zřízení řeckokatolického biskupství v Prešově. (21.) Právní dedukce z těchto faktů. (22–24.) Diecese zřizoval a podle platného práva má zřizovati a ohraničovati stát. (24.) Záležitost tato podle platného práva je v první řadě záležitostí vnitřního zákonodárství. (25.)

Kapitola II. *Apoštolská práva. Jejich historický základ.* (Str. 25–43.) Vesměs mystifikace a padělky. (26.) Legenda Hartvíkova a její falešné vypravování o koruně z Říma. (26.) Politické pozadí tohoto uherského zfalšování historie. (27–29.) Středověký názor o papežské legaci propůjčené uherským králům. (30–32.) O apoštolském dvojitém kříži a jeho symbolice. (32–34.) O potvrzení církevních práv uherských koncilem kostnickým. (34–35.) Bulla Silvestra II. domněle z r. 1001. (35–38.) Nahrazení uznaného falsifikátu novodobými teoriemi uherských historiků. (38–43.)

Kapitola III. *Přehled poměru mezi státem a církví v Uhrách.* (Str. 43–69.) Celková povaha doby sv. Štěpána. (43.) Episkopát v Uhrách zřízen za největšího úpadku moci římské kurie a bez jejího vlivu (44), pouze s jejím souhlasem. (45.) Změna v názorech způsobená pontifikátem Řehoře VII. a její ohlas v Uhrách. (46–50.) Hartvíkova legenda. (46.) Její vliv. (48.) Stanovisko Říma k uherskému stanovisku Hartvíkovu. (50.) Konkordát z r. 1161 a 1169. (51.) Poměr státu a církve v stol. XIII. a XIV. (52.) Obrat za českého Zikmunda. (53.) Zikmund rezervuje si všechna stará práva státní. (53–54.) Poměr státu a církve v pozdějším středověku. (54.) Werböczy. (55.) Papež nemá v Uhrách jiných práv kromě konfirmace biskupů. (56.) Reformace a protireformace. (57.) Tridentinum a římské snahy o jeho provedení v Uhrách. (58.) Uherský klerus proti snahám Říma. (59.) V Uhrách jsou prý jiné zákony a jiné poměry. (59.) Opora v domnělých privilegích. (59.) Nápor Sixta V. (60–61.) Bezvýsledný. (61.) Otázka domnělého privilegia z doby Štěpána sv. (62.) Objevení padělané bully Silvestra II. a její vliv. (62–63.) Řím se dal od Uhrů podvésti. (64.) Svatá kongregace uznává práva uherského státu. (65.) Snahy Říma omezit apoštolská práva na vlastní Uhry. (65–66.) Kliment XIII. a Marie Terezie. (66–67.) Práva uherského státu v církvi patří do oboru vnitřního zákonodárství, »ad potestatem legislativam«. (67.) Závěr. (68.) Dvojí titul pro naše práva v církvi: a) staré právo státní, b) papežská privilegia; tato jsou však od Uhrů padělána. Hlavní otázky a obory státního práva v církvi. (69.) Nová úprava středověkých poměrů právních. (69.)

VYTISKLA
STÁTNÍ TISKÁRNA
V PRAZE

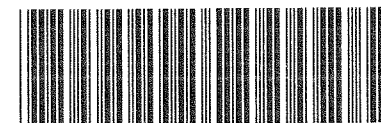
SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddělení

REV15

ÚK PrF MU Brno

3129S03313